

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

NIC FIELDS

OSPREY BÜYÜK KOMUTANLAR

HANNIBAL

ÇEVİRİ BARBAROS UZUNKÖPRÜ

Kronik

NIC FIELDS - YAZAR

Profesyonel kariyerine biyokimyager olarak başlayan Dr. Nic Fields hayatının bir noktasında Kraliyet Deniz Piyadeleri'ne katılmaya karar verdi. Ordudan ayrıldıktan sonra ise akademiye geri dönüp Newcastle Üniversitesi'nin Eskiçağ Tarihi bölümünde lisans eğitimini ve doktora çalışmasını tamamladı. Atina'daki British School'da müdür muavini olarak görev yapan, akabinde Edinburgh Üniversitesi Eskiçağ Tarihi bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışan Fields bugün Fransa'nın güneybatısında serbest yazar ve araştırmacı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

PETER DENNIS - ÇİZER

1950 yılında doğdu. *Look and Learn* gibi dergilerden esinlenerek Liverpool Sanat Akademisi'nde görsel tasarım eğitimi almaya başladı. O zamandan beri içerisinde pek çok Osprey kitabının da yer aldığı tarih ağırlıklı yüzlerce kitap için görsel içerik üreten Dennis sıkı bir harp oyunu tutkunu ve maket yapımcısıdır. Bugünlerde yaşamını Birleşik Krallık'a bağlı Nottinghamshire'da sürdürmektedir.

BARBAROS UZUNKÖPRÜ - ÇEVİRİ

2015 yılında Hacettepe Üniversitesi İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümü'nden mezun oldu. Bir süre çevirmen ve editör olarak çalıştıktan sonra Ankara ve Beykent üniversitelerinde öğretim görevlisi olarak ders verdi. Aralarında *SS Teşkilatı: Hitler'in Elit Ordusu*, *Hitler: Canavarın Ardındaki Adam*, *Kan Kırmızı Karlar*, *Savaşta Liderlik*, *Rommel ve Napoléon'un* da bulunduğu bir dizi kitabı dilimize kazandıran çevirmen, Beykent Üniversitesi'nde akademisyen olarak görev yapmakta ve savaş tarihi üzerine çeviri çalışmalarına devam etmektedir.

NIC FIELDS

OSPREY BÜYÜK KOMUTANLAR

HANNIBAL

ÇEVİRİ BARBAROS UZUNKÖPRÜ

Kronik

HANNIBAL

NIC FIELDS

KRONİK KİTAP: 220

Osprey Resimli Tarih Dizisi: 9

YAYIN YÖNETMENİ

Adem Koçal

ÇEVİRİ

Barbaros Uzunköprü

EDİTÖR

Emir Yener

KAPAK TASARIMI

Kutan Ural

MİZANPAJ

Kronik Kitap

1. Baskı, Temmuz 2021, İstanbul

ISBN

978-625-7631-15-0

KRONİK KİTAP

Şakayıklı Sk. №8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

*Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 49639*

www.kronikkitap.com

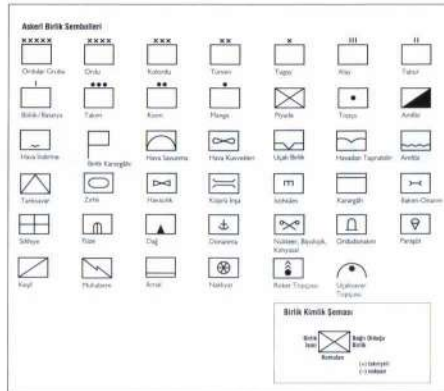
    kronikkitap

BASKI VE CİLT

Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI

2011, Osprey Publishing, part of Bloomsbury Publishing Plc, "Hannibal" özgün adıyla Osprey Publishing tarafından yayınlanan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Kronik A.Ş. aittir. Hiçbir şekilde yazılar ve görseller kopya edilemez, taktit edilemez, çoğaltılamaz, yayınlanamaz.

İÇİNDEKİLER

Giriş	4
Gençlik Yılları	6
Askerî Yaşamı	10
Kader Saati	15
Hasım Komutanlar	43
Zihninin Derinliklerinde	49
Savaşlar Bittiğinde	53
Cümlelerde Bir Hayat	58
Kaynakça	61
Terimce	63
İndeks	64

GİRİŞ

Hannibal'in Alpler'i Geçişi. Askerî tarihçiler, sergilenen liderlik ve dayanıklılık açısından Büyük İskender'in MÖ 329 yılında, tepeleri karla kaplı devasa Hindikuş Dağları'nı geçişinin Hannibal'in MÖ 218'de Alpler'i aşışından çok daha büyük bir başarı olduğu konusunda hemfikirler. Bununla birlikte Büyük İskender, Roma'yla hiç karşı karşıya gelmemiştir.

Hikâyemize, Hannibal'e dair gülümseten bir anekdotla başlayalım. Rivayet odur ki Suriyeli Antiokhos, Romalılarla girişeceği bir muharebeden önce araziye konuşlandığı ordusunu, maiyetiyle birlikte kendisini ziyarete gelen Hannibal'e gösterir. Antiokhos, kıymetli mücevherler ve kaliteli ipek kumaşlar giyen komutanlar ile altın ve gümüşlerle bezeli askerlerden oluşan ordusunun Romalılar için yeterli olup olmadığını sorduğunda bahtsız ancak bir o kadar da göz alıcı olan Kartacalı Hannibal alaycı bir edayla, "Romalılar yer yüzünün en aç gözlü milleti olsa bile, merak etmeyin, fazla bile gelirler" yanıtını verir (Aulus Gellius *Nodes Atticae* 5.5). Antiokhos ordusunun gücünü, Hannibal ise Romalıların elde edeceği ganimeti kastetmektedir. Bu türden hikâyeler Hannibal'i zihnimizde bir yere yerleştirmemize yardımcı oluyor ancak nasıl biri olduğunu anlamak için daha fazlasına ihtiyacımız var. Zira kalemle çiziktirilmiş birkaç anekdot, bir insanın vasıflarını tam olarak ortaya koymaya yetmiyor. Kartacalı Hannibal, en azından günümüz insanının nazarında ihtişamlı çöküşlere özgü o romantik cazibeye sahip gibi görünüyor. Roma, Akdeniz'de saldırganca ve zorbaca hareket ettiği Cumhuriyet döneminin

ortalarında, Kartacalıların şehri harabeye çevirip kültürlerinin kökünü kazıdı. Ancak tarihte kaçınılmaz olarak görülen pek çok şey aksi yönde sonuçlanmıştır ve bu olayda da Kartacalıların silkeleni, Helenistik dönemin ışıltılı krallıkları arasında Roma'ya en çetin direnişi gösteren devlet oldu ve hatta İkinci Pön Savaşı'nda Roma'yı tamamen yok etmenin eşğine geldi.

Bu devasa mücadelede Kartaca ordularının başkomutanı, tahmin edileceği gibi karizmatik, ketum ve kahramanlara özgü niteliklere sahip olan Hannibal'di (MÖ 247-183). Hannibal, aynı derecede karizmatik olan Hamilkar Barca'nın (ö. MÖ 229) en büyük oğlu olmasının yanında en azından şahsi kanaatime göre antik dönemin en büyük komutanıydı. Konuyla ilgili herkesin farklı fikirleri olabilir. Kartacalı muhteşem komutanın da kendisiyle ilgili birtakım değerlendirmeleri vardı. O, kendisini ancak Büyük İskender ve Epirli Pirus'tan sonraki en büyük komutan olarak gördü (Livius 35.14.5-8,

karş. Plutarkhos *Flamininus* 21.3). Aslında Hannibal'ın böyle düşü-
nerek mütevazı davrandığını söy-
leyebiliriz. Zira Hannibal'ın elde
ettiği zaferler, Pirus'un elde ettiği
ancak günün sonunda orduları-
nın yok olma noktasına geldiği
zaferlerden çok daha büyüktü ve
kendisinin stratejik hedefi çok
daha netti. Büyük İskender ise
kuşkusuz muhteşem fetihler ger-
çekleştirmişti ancak komuta ettiği
olağanüstü ordu, babası Makedon-
yalı II. Philippos'tan miras kalan
kralliyet ordusuydu. Hannibal ise
elde ettiği zaferleri, savaşmak için

farklı sebepleri olup aynı dili bile konuşmayan paralı askerlerden kurulu bir
orduyla elde etmişti. Başka bir noktaya değinelim. Ne Pirus'un ne de Hanni-
bal'ın filleri çok etkili bir şekilde kullanabildiğini söyleyebiliriz. Zaten Kartacılar
filleri yalnızca Tagus (MÖ 220) ve Trebbia (MÖ 218) gibi erken tarihli
muharebelerde ve Zama'da (MÖ 202) kullanabilmişti. Öte yandan Hannibal,
süvari birliklerinin sevk ve idaresinde üst düzey bir beceriye sahipti. Kendisini
bu alanda Büyük İskender'e denk görmek yanlış olmaz. Taktik seviyede ise
önemli bir farklılık göze çarpar. Büyük İskender muharebe alanlarında cephe
hattını yarmayı amaçlarken Hannibal düşman birliklerini kuşatmayı tercih
eder. Kartacalı komutan, en temel muharebe prensiplerinden biri olan şu
kuralı asla aklından çıkarmaz: “düşmanı kanatlardan kuşatma imkânı varsa
asla cepheden taarruz etmemek gerekir.” Pirus'a dönecek olursak, Epir hü-
kümdarı, Homeros'un mısralarındaki Akhilleus'a nazire yaparcasına ordu-
suyla görkemli bir şekilde boy gösterirken, hile ve aldatmaca üstadı Hannibal
ise Odiseus'a benzer. Hannibal'ın pusular, kurnazca hazırlanmış muharebe
planları ve yanıltıcı bilgilerin yayılması konusunda ne denli usta olduğu, pek
çok örnekten de anlaşılmaktadır.

Antik dönemin askeri stratejisine dair iki modelden bahsedilebilir. Hannibal,
tıpkı Pirus gibi elde kılıç bizzat savaşan bir komutandı ancak Pirus, Akhilleus'un
şeref ve şiddet içeren yolundan giderken Hannibal, Odysseus'un menfaat ve al-
datmacayı ön gören yolunu takip etti. Batılı zihinlerin Akhilleus'un yolu olan
yırtıcılık ve şöreti tercih etmesi normaldir. Dolayısıyla günümüz araştırmacı-
larının Hannibal'ı, Roma'nın öncülüğünde vücut bulan konfederasyonun
doğasını kavrayamamakla, İberya'dan (günümüz İspanya'sı) kara yoluyla ya da
Afrika'dan deniz yoluyla yeterli takviye getirememekle ve tabiri caizse efsanevi
su canavarı Leviathan'ın karşısına yalın kılıç çıkmakla itham edip eleştirmesi
bundandır. Hannibal'ın bir işgal hareketine girişmesi, hiç şüphe yok ki Kar-
taca'nın Roma'yı mağlup etmesinin tek yoluyla. Hannibal bu süreçte İtalya
yarımadasında Roma tarafından tam anlamıyla hakimiyet altına alınamayan
ancak bir şekilde boyun eğdirilen tâbi devletlerin eş zamanlı ayaklanmasına bel
bağlamıştı. Keltler konusunda haklı da çıktı ancak Etrüskler ve Yunanlar konu-
sunda tamamen yanıldı ve bu iki grup en nihayetinde Roma'dan yana saf tuttu.
İtalya'nın tam göbeğindeki bu grupların Hannibal'e destek olmamasıyla uzun
vadeli stratejinin başarıya ulaşma şansı kalmadı. Aslında Hannibal hem ayak-
lanma ruhunu gözünde çok büyüttmüş hem de bu strateji için yaklaşık 50 yıl
geç kalmıştı. İtalya topraklarındaki pek çok grubun o aşamada Roma'ya destek

Akdeniz'in en güzel
limanlarından birine
hakim bir yanımadada
Muhteşem Hasdrubal
tarafından kurulan Yeni
Kartaca şehri (Muhtemelen
Kartacalar tarafından
tıpkı Kuzey Afrika'daki
Kartaca'da olduğu gibi
Kart-Hadašt şeklinde
telaffuz ediliyordu),
Kartaca hakimiyetindeki
İberya'nın başkenti
hüviyetindeydi. Yukarıda
Puerto de Cartenga ve Cap
de Pals'in NASA tarafından
çekilen uydü görüntüleri
görölmektedir.

Hannibal, Ulu Alpler'i Geçiyor. Resim, Dudley C. Tennant (1898-1918) tarafından *Pictorial Book of Knowledge* (y. 1920) için hazırlandı. Hannibal'ın Alpler'i geçtiği nokta, akademisyenler, bilim insanları ve konunun tutkulu araştırmacıları tarafından uzun yıllardır tartışılmıştır ve Kartacalı komutan zihinleri meşgul ettiği sürece de tartışılacaktır. Tıpkı "Hafif Süvari Tugay"ının taarruza kalkışı ve Custer'ın son direnişi" meselelerinde olduğu gibi Hannibal'ın Alpler'i geçişi, konunun ilgililerini heyecanlandırmaktadır.

olmak için daha fazla sebebi vardı. Hannibal ile potansiyel müttefikleri (Bir zamanlar Roma'nın azılı düşmanı olan Samnitler başta olmak üzere) arasında süren müzakerelerden de anlaşılacağı gibi bu halkların en temel talebi, özerklik ve kendi kaderlerini tayin edebilme hakkıydı. Dolayısıyla, bir yabancı olan Hannibal'den yana olmaları durumunda bir efendiden kurtulup başka bir efendinin boyunduruğu altına gireceklerdi. Endişeye düşükleri ve kararlarını etkileyen nokta buydu.

Hannibal'ın haklı ya da haksız olduğunu kestirebilmek, gözleri görmeyen birinin yalnızca dokunarak bir filin şeklini kusursuz bir biçimde tarif etmesi kadar zordur. Ancak ne düşünürsek düşünelim, İberya'dan başlayıp Pireneler'i ve Alpler'i aşmak suretiyle İtalya'ya kadar süren yürüyüşün göz kamaştırıcı olduğu ortadadır. Planını gerçekleştirmeye çok yaklaşması da keza kayda değer bir başarıdır.

Hannibal'ın Alpleri aşmak üzere MÖ 218'in Ekim sonu ya da

Kasım başında giriştiği yolculuğa ilişkin yazılı kaynakları okurken masalsi bir anlatıyı okuyor hissine kapılmamak elde değil. Kartacalı komutan, Livius'un düşmanca hislerle kaleme aldığı çalışmada bile, tıpkı Milton'ın *Yitirilen Cennet*'indeki Şeytan karakteri gibi kahramanlara has özelliklerle bezenmiş biri olarak karşımıza çıkar. Elbette bunun bir amacı da Romalıların aldığı mağlubiyetleri aklamaktır. Yine de Hannibal'ın beklenilmeyeni gerçekleştiren ve Roma'yı dize getirme noktasına ulaşan bir komutan olduğu bir gerçektir. Kendisi, henüz o çağlarda bile tarih sayfalarında yer almayı ziyadesiyle hak etmişti.

GENÇLİK YILLARI

Hannibal'ın hikâyesini ilk baştan itibaren anlatabilmek hiç kolay değil. Babası Hamilkar'ın Sicilya'ya gidişinden (MÖ 247) hemen önce ya da hemen sonra doğan Hannibal, muhtemelen Birinci Pön Savaşı'nın bitişine (MÖ 241) ve babasının Kartaca'ya dönüşüne kadar onu görmedi. Ancak babası, kendi yokluğunda oğlunun iyi bir eğitim almasını ve Yunancayı çok iyi öğrenmesini sağlamış gibi görünüyor. Bu yüzden Hannibal gelecekte çıkacağı seferlerde Yunan tarihçileri de yanına alacaktı. Kendisine Yunancayı öğretene Spartalı Sosylos ve kendisine neyi ne kadar öğrettiğini bilmediğimiz Sicilyalı Silenos, sefere eşlik eden kişilerden bazılarıydı (Nepos *Hannibal* 13.3, karş.

Cicero *de oratore* 2.18.75, Vegetius 3 praef. 62). Hannibal, kendisini edebi anlamda Yunanca kitaplar yazacak kadar geliştirdi. Rodoslulara hitaben yazdığı ve Cnaeus Manlius Vulso'nun Anadolu'da gerçekleştirdiği seferleri konu alan çalışması buna bir örnektir (Nepos *Hannibal* 13.3). Aldığı Yunanca eğitim, kendisini zihni melekeler açısından muharebe alanlarında karşılaştacağı tüm Romalı komutanlardan (muhtemelen Scipio hariç) üstün kıldı.

Kendisini ilmi açıdan çok iyi yetiştiren Hannibal, gençlik yıllarının geri kalan kısmını İberya'da, babasının yanında savaşın ve politikanın inceliklerini öğrenerek geçirdi (Zonaras 8.21). Yetişkinlik döneminin ilk yıllarından itibaren ise kaderinin ne yönde ilerleyeceği belli oldu ve hem başkomutan vekili hem de bir süvari komutanı olan eniştesi Muhteşem Hasdrubal'ın emrinde görev yapmaya başladı (Livius 21.4.3-5, 8, Appianos *Iberica* 6, Nepos *Hannibal* 3.1). Genç Hannibal, etnik köken ya da kültürel geçmiş açısından elbette Yunan değildi ancak Yunan savaş geleneklerine tamamen aşina olmasını sağlayacak tecrübeler edindi. Bu süreçte kökeninin uzandığı Sami kültürüne ait savaş prensiplerini de es geçmiyordu. Hannibal'ı gözümüzde, her anlamda yeterli bir sporcu ve başarılı bir savaşçı sayılmasını sağlayacak becerilere sahip biri olarak canlandırabiliriz. Zira o dönem itibarıyla spor müsabakalarında başarı gösteren kişilerin muharebe alanlarında üstün savaşçılar olacağına inanılıyordu.

İşinin ehli usta tarihçi Polybios, İkinci Pön Savaşı'nın sebeplerini analiz ederken "Hamilkar'ın hiddeti [*thymos*]" (3.9.6) ifadesini ortaya koymakla çok isabetli bir tespit yapmıştır. Bu ifadeyle kastedilen şey, Birinci Pön Savaşı'nda Sicilya'da bulunan ve bileği bükülmeyen Hamilkar'ın, savaşın genel gidişatı doğrultusunda teslim olmak zorunda bırakılması sebebiyle kapıldığı öfke tufanıydı. Hamilkar'ın Roma'ya karşı katı ve hasmane tutumunun, ölümünden yalnızca on yıl sonra patlak veren ikinci savaşın sebeplerinden biri olduğunu belirten Polybios, bu tezini Hannibal'ın meşhur yemin hikâyesini anlatarak destekledi. Hikâyeye göre Hamilkar, Baal Şemayim (Göklerin Tanrısı) Tapınağı'nda henüz dokuz yaşındaki Hannibal'e "Ne olursa olsun, Romalılara karşı dostane hisler beslemeyeceğine" (3.11.7) dair yemin ettirdi ve MÖ 237 yılında beraberce İberya'ya gittiler.

Küçük Asya'daki Yunan şehir devleti Foça'dan (Phokaia) gelmiş göçmenlerin Güney Fransa'da tesis etmiş oldukları liman kolonisi Massalia'ya (Latince Massilia, günümüzde Marsilya olarak anılan şehir) bağlı Emporion (Latince Emporiae, günümüzde Ampurias olarak anılan şehir) göz alabilirdiğine uzanan surlarla mahfuzdur (alt katman Yunan, üst katman Roma yapımı). (David Mateos Garcia)

"Hannibal henüz küçücük bir çocukken Roma'dan ebediyen nefret edeceğine dair ant içiyor." Görsel, John Leach (1817-64) tarafından *The Comic History of Rome* (y. 1850) için hazırlandı. Büyük gayeleri olan insanların müstakbel mücadelelerinin tohumları çocukluk yıllarında ekilir, derler. Bununla birlikte Hannibal'ın gerçekten böyle bir yemin edip etmediğine dair tartışmalar, Polybios'tan bugüne hararetini sürdürmektedir. (John Leach)

Mozia nıhtımından kuzey, kuzeydoğu istikametinde bakıldığında görülen Eryx Dağı (Monte San Giuliano). Hamilkar Barca, MÖ 244'te Eryx'in yassı zirvesini üs olarak kullandı Romalılara karşı Sicilya'da bir gayrinizami harp hareketine girişti. Aynı esnada İtalya kıyılarındaki yerleşimlere de baskınlar düzenleniyordu. Hamilkar Barca, Birinci Pön Savaşı'nın son yıllarında bile Roma'nın üstesinden gelemediği bir bela olarak kalmayı sürdürdü (Felds-Carré Koleksiyonu)

Hikâyenin su götürmez derecede gerçek olduğunu söylemek elbette pek mümkün değil ancak yine Polybios'a göre hikâyeyi anlatan kişi, söz konusu tarihten 40 yıl sonra Roma'yla savaş batağına saplanan Suriyeli Antiochos'a askeri danışman olarak hizmet veren Hannibal'ın bizzat kendisiydi. Dolayısıyla İkinci Pön Savaşı'nın bir intikam savaşı olduğuna yönelik kanı, Romalılar arasında hızla destekçi topladı ki Romalıların da bildiği gibi intikam, savaşın ayrılmaz bir parçasıydı (Livius

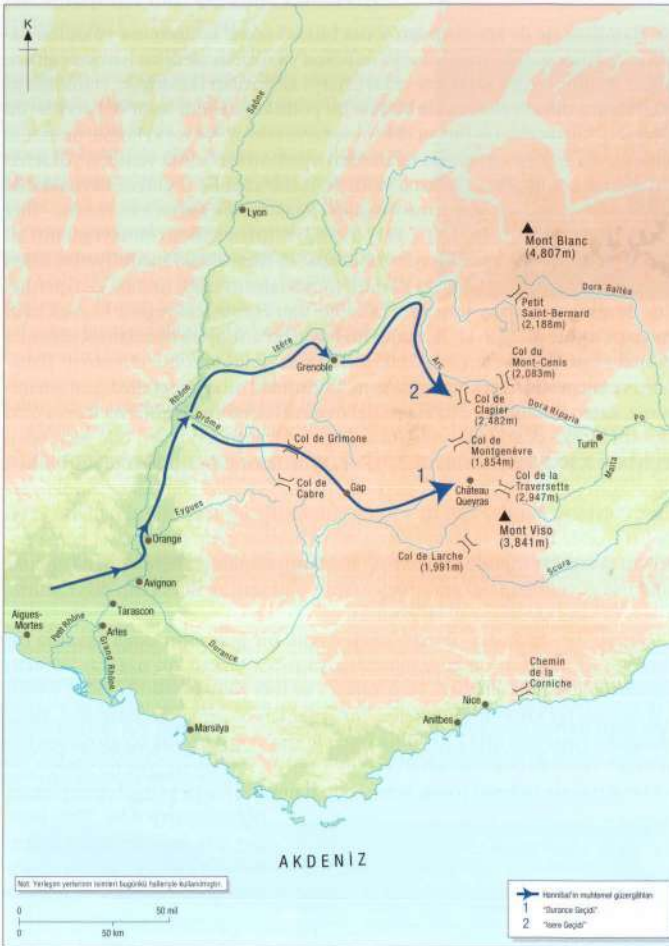
21.1.4-5, 5.1, *Nepos Hannibal* 2.3-6). Roma'da Valerius Maximus tarafından aktarılan bir hikâyede de aynı sonuca varılıyor. Bu hikâyeye göre üç oğlunu oyun oynarken izleyen Hamilkar coşkuyla şöyle der: "İşte bakın, bunlar, Roma'yı yıkmak için büyüttüğüm aslan yavruları!" (9.3.2). Tüm bu nedenlerden dolayı savaşın kıskırtıcısının kim olduğunu çok iyi bilen Romalılar, İkinci Pön Savaşı'na "Hannibal'ın Savaşı" demişlerdi.

Ancak söz konusu meseleyle ilgili hiçbir intikam hikâyesi, Vergilius'un anlatısı kadar destansı bir noktaya ulaşamadı. Vergilius'un anlatısına göre Aeneas tarafından terk edilince kalbi kırılarak ruhen yıkılan Kartaca kraliçesi Dido, Aeneas'a ve mensup olduğu tüm ırka lanet ederek "günün birinde kılıcı ve ateşi kullanarak intikam alacak ve Dardanus ırkına huzur vermeyecek meşhur bir kurtarıncının gelmesi için dua eder" (*Aeneis* 4.626-7 West) ve ardından Aeneas'ın kılıcıyla canına kıyar. Vergilius, bu sanatsal anlatımla ismini zikretmeden Hannibal'i bir efsanenin içine dahil etti. Öyle ya da böyle, Hannibal'le birlikte önde gelen tüm subaylar yalnızca Roma'dan intikam almak için değil, "Roma'nın dostu" olmamaya da ant içti. Zaten o dönemde "Roma'nın dostu" ifadesi Roma'ya tâbi devlet olmakla eş değerd.

Destanlardan sıyrılıp gerçek dünyaya dönecek olursak, Hamilkar, Sicilya'nın kuzeybatısında Roma'ya karşı başarıyla mücadele etti ancak Kartacalıların

Hannibal'ın Alpler'i geçişi

denizde mağlup edilmesi sonucu müzakere masasına oturmaktan başka şansı kalmadı. Müzakerelerde kendisine Kartaca hükûmeti tarafından tam yetki verilmiş olsa da masada elde edilebilecek çok az şey vardı. Savaşın ilk aşamalarında Polybios tarafından gerek Romalı gerekse de Kartacalı komutanlar arasında "cesaret ve deha" açısından en üstün mertebede görülen, hatta Yaşlı Cato'nun nazarında bile itibarı bir hayli yüksek olan (Plutarkhos *Cato major* 8.14) Hamilkar, küçük gruplarla baskın verip taciz etmekte ve pusu kurmakta ne kadar usta olduğunu giriştiği çarpışmalarda göstermişti. Ayrıca en büyük oğluna geçen bir başka özelliği daha vardı: Paralı askerlerden derleme ordusuyla çok yakın şahsi bir bağ kurabiliyordu ki bu da adamları nezdinde en büyük motivasyon kaynağıydı.

ASKERİ YAŞAMI

Ne Hamilkar ne de kendisinden sonra birinci adam konumuna yükselen dımadı Muhteşem Hasdrubal, İberya'da Roma'ya yönelik aleni bir harekete girişti. Ancak muhteşem bir karaktere ve karızmaya sahip olan Hasdrubal, Hamilkar'ın politikasını devam ettirmekle birlikte bu politikaya kendi sezgi ve becerilerini ekleyerek Kartacalıların İberya'daki nüfuzunu artırdı. Ne var ki Roma, müttetiki olan Yunan kolonisi Massalia tarafından uyarıldıktan sonra yeniden yükselen tehlikenin boyutlarının farkına vardı ve Hasdrubal ile İngilizce kaynaklarda Ebro Antlaşması olarak geçen antlaşmayı imzalayarak Kartaca nüfuzunu "İber silahlı bölgesi" (Polybios 2.13.7, karş. 3.30.3) sınırları içinde tutmayı garanti altına aldı. Roma, bu antlaşmayla Hasdrubal'ın İberya'daki hakimiyetini fiilen kabul ettiğı gibi yarımadağaki Kartaca topraklarının ciddi oranda genişletmesine de ses çıkarmamış oluyordu. Döneme dair elimizdeki yegane kaynak olan Polybios'a göre (2.22.9-11) Romalıların böyle bir antlaşma imzalamak zorunda kalmalarının tek sebebi, Galya'daki tehlikenin yeniden zuhur etmesiydi. Babasının ve eniştesinin bu konularda genç Hannibal'ı ne kadar etkilediğini bilemiyoruz. Zaten önemli olan da Hannibal'in nasıl hareket ettiğidir, zira İberya'daki Kartaca birliklerinin başkomutanı olmasının üzerinden iki yıl bile geçmeden (Polybios 3.30.1, karş. Livius 21.2.7) Roma'nın koruması altında olduğı bilinen Saguntum şehrine bir taarruz gerçekleştirmesi (MÖ 219) bu noktada önem arz eder. Polybios, konuya dair metninde Yunanca *pistis* sözcüğünü kullanır ki bu da Latince'de hemen hemen "iyi niyet" manasına gelir. Geleneksel Roma politikası gereğı bir topluluk hakimiyet haklarını tamamen Roma'nın *iyi niyetine* bırakırsa güvenliğini de ona emanet etmiş olur (ancak Roma'nın diğer müttetikleri gibi bunu, herhangi bir koşula bağılı olmaksızın yapar).

Dar ve denize kadar uzanan hayli dağılık bir platonun doğu ucunda (ve Polybios'un kayıtlarına göre denizden yalnızca birkaç km uzakta) yer alan Saguntum, bir İber şehriydi. Yeni Kartaca ve İber Nehri arasında kalan şehrin nüfusunun bir kısmı muhtemelen Yunanlardan oluşuyordu. Hannibal, hazır olduğunu hissettiğı MÖ 220 yılına kadar Roma'yı kışkırtacak bir girişimde bulunmadı ve şehre dokunmadı (Polybios 3.14.10). Söylenene göre bu süreçte cesur bir girişimle ve kesin sonuç verecek bir harekâtle İtalya'yı işgal etme planını olgunlaştırıyordu. Tüm bunları göz önünde bulundurur sak Hannibal'in Roma'yla bir savaşa girmeye pek de isteksiz olmadığı anlıyoruz ancak Romalıların bir anlamda hilebazlık yaptığını da söyleyebiliriz. Zira Saguntum, İber Nehri'nin bir hayli güneyinde kalıyordu. Şayet Ebro Antlaşması, Kartacalıların ordularıyla İber Nehri'ni geçmesini engelliyorsa Romalıların Saguntum'a askerî destek sağlamasını da engellemeliydi. Ancak Romalılar, Saguntum'la yaptıkları ittifakın antlaşma hükümlerinin dışında kaldığını iddia

Livius'a göre (21.7.2) Saguntum'un (Sagunto) Zakynthos'lu (Zante) yurttaşlar tarafından kurulan bir Yunan kolonisi olduğı söyleniyordu ancak görünüşe göre bu, isim benzerliğinden kaynaklanan bir söylentiden ibaret. Hannibal, sekiz aylık bir kuşatmanın ardından Saguntum'u ele geçirdi (MÖ 219). Bunun üzerine Roma, Kartaca'ya, o zamanki pek çok devletin yaptığı gibi uydurma sebeplerle savaşı ilan etti. Resimde, Saguntum'un Orta Çağ'da inşa edilen surları görölüyor (Bridgeman Sanat Kütüphanesi)

etti. Kartacalılar ise Saguntum'a saldırmalarını antlaşmayı ihlal etmediği kanısındaydı. (Polybios 3.21.1, 29.1-3, 30.3)

Saguntum'a yapılan saldırının, gelecekte yaşanacak savaşın yegâne sebebi olmadığına kesinlikle inanan Polybios, her zaman olduğu gibi bu konuda da insaflı davranıyor. Daha önce de belirttiği gibi Yunan okura, Roma ve Kartaca arasındaki savaşın sebebini Saguntum kuşatması ve akabinde Hannibal'ın İber Nehri'ni aşması olarak gösteren Romalı tarihçilerin yanlış bir sonuca vardığını söylüyor. Her ne kadar kesin bir sonuca varılamasa da savaş kimin başlattığı, bugün bile konunun uzmanları tarafından tartışılmaktadır. Dolayısıyla Polybios, haklıya hakkını vererek, "bu türden olayların savaşa yol açan *sebepler* olduğu" sonucuna varıyor (3.6.2). Bir diğer deyişle, Yunan asker-tarihçi için Saguntum'a saldırılması savaşın yegâne sebebi değil, sebeplerinden biriydi.

Hannibal'ın uzun vadeli planı son derece netti: İberya'dan yola çıkıp İtalya'yı "mezbahaya çevirmek." Ancak babasından öğrendiği gibi Romalılarla, "en sert yumruğu kim indirecek" yarışına girmek son derece tehlikeliydi. Şayet Polybios'un verdiği sayı doğruysa (2.24.16), Roma ile müttefikleri 700.000 piyade ve 70.000 süvari gibi bir insan gücü havuzuna maliklerdi. Dolayısıyla Hannibal, Roma ordularını ne zaman mağlup etse mevcut insan gücünden yeni bir ordu teşkil ediliyor ve derhal mağlup olan ordunun yerini alıyordu. Hannibal ise insan gücünü kullanma konusunda ihtiyatlı olması gerektiğinin farkındaydı zira iş, bir yıpratma savaşına dönerse hiç şansı yoktu. Ancak Kartacalı komutan, Roma'nın insan gücünün yarısından fazlasının tâbi devletlerden geldiğinin de farkındaydı. Dolayısıyla İtalya'daki topluluklara Roma boyunduruğundan kurtararak bu insan gücünün kaynağına büyük bir darbe indirebilirdi. İşte tam da bu yüzden İtalya'yı işgal etmeliydi çünkü uzak bölgelerde elde edilen zaferlerin cılız söylentileri, müttefiklerinin Roma'dan yüz çevirmesine yetmeyecekti.

Hannibal'ın uzun yürüyüşünün ilk ayağında İber Nehri'ni (Latince *Iberus*, günümüzde Ebro) geçmek ve Galya'nın güneyine inmek vardı. Nehri aşip "haydut" devletin sınırlarına giren Hannibal, bazı kabileleri hizaya getirmek amacıyla birkaç yerleşim yerini talan etti. Bu çarışmalarda hatırı sayılır miktarda zayıat vermekten de kaçamadı. Resimde, Katalonya'ya bağlı Ruimar yakınlarından Ebro deltası görülüyor (Till F. Teenck).

Hannibal'ın Capua'da kışladığı süreçte zenginliğin, lüksün ve tembelliğin ağına düştüğü, öteden beri ahlâkçılar tarafından söylenegelir. Bu ifadeleri sarf edenler, Hannibal'ın güttüğü amacı burada yitirdiğini de belirtir (Örneğin Livius [23.45.4], Capua Hannibal'ın Cannae'siydi ifadesini kullanır). Capua, hiç kuşku yok ki bolluğun ve refahın batıdaki merkeziydi ancak Hannibal'ın sorunlarının kökeninde yatan şey umursamaz bir yaşamın pençesine düşmesi değildi (Fototeca ENIT).

Plan basit görünse de planı uygulayabilmek son derece zordu. Aslına bakılırsa Hannibal, karadan yürümek yerine çok daha kolay ve hızlı bir yol olan denizi de kullanabiliyordu. Ancak Sicilya'da bir deniz üssü bulunmadığı için Afrika'dan hareket edecek kürekli savaş gemileri için İtalya'nın güneyi bile neredeyse harekât menziline dışındaydı. Üstelik Kartaca'nın İberya'daki donanma gücü de çok iyi durumda sayılmazdı. Aslına bakılırsa Kartaca donanması, Birinci Pön Savaşı'nda alınan ağır mağlubiyetin ardından moral ve nicelik açısından kendini toparlayabilmiş değildi. İşte bu da Hannibal'in deniz yolunu tercih etmemesinin bir diğer sebebiydi. Zira Roma'nın sefere çıkmaya hazır on kürekli* 220 kadırgası varken Kartaca'da bu sayı yalnızca 105'ti ve bunların 50'si İberya'daydı (Polybios 3.33.4, 41.2, Livius 21.17.3, 22.4, 49.2, 4). Kartaca ile Roma donanmaları arasındaki nitelik ve nicelik farkı, denizden işgal seçeneğini Hannibal için alınamayacak denli büyük bir risk kılıyordu. İberya'da konuşlu bir ordu için geriye tek bir mantıklı yol kalıyordu: Roma'yı Galya yoluyla işgal etmek. O yüzden Hannibal, Alpler'i aşmak zorundaydı.

Denizlerde kurdukları hakimiyet sayesinde özgüveni bir hayli yüksek olan Roma Senatosu'nun planı da netti. O yılın iki konsülü ayrı ayrı hareket edecek

* Üstteki iki kat küreklerinden her biri ikişer, en alt sıra kürekleri ise birer kürekçi tarafından çekilen, üç kat kürekli (trikroton) antikçağ savaş kadırgası. (ed. n.)

Zirvede: Hannibal İtalya'ya giriyor

Büyük İskender'in teşebbüsünü yaklaşık bir asır sonra Hannibal de tekrarlamış ve bir gayeye sınıksız tutunan orduların karşısında dağların bile duramayacağını kanıtlamıştır. Dağlar, kendilerinden başka hiçbir şeyi koruyamazlar. İsviçreli askerî stratejist Jomini şöyle diyor: "Dağların kontrolünü elde bulundurmamak vadilerin kontrol etmeyi mi sağlar yoksa vadilerin kontrolünü elde bulundurmamak dağları kontrol etmeyi mi sağlar? Nicedir cevabı bulunamayan bir sorudur bu" (*Précis de l'art de la guerre*, bölüm III, madde XXVIII). Aslına bakılırsa dağlar, tıpkı nehirler ve çöller gibi tarih boyunca hiçbir zaman sabit askerî cephe olma niteliğini kazanamamıştır ancak Lucien Febvre'e göre genişleme sürecinde ya da hakimiyet alanını belirleme arzusunda olan muzaffer devletler için "saygın bir doğal sınır payesi taşımışlardır" (1970: 325-31). Napoléon ise, "Devletlerin sınırları ya geniş nehirler ya sıradağlar ya da çöllerdur" demiştir (*Maximes Militaires* I). Nitekim bulutsuz bir günde uzaktan seyredildiğinde Alpler'in ne denli heybetli bir engel olduğu net bir şekilde görülebilir.

Alpler'i geçerken çıkabileceği en yüksek noktaya ulaşan Hannibal, hırpalanmış ve soğuğa yenik düşmüş ordusunu birkaç gün boyunca dinlendirmeye karar verir. O zamanlar evrendeki en yüksek nokta olarak görülen bu ıssız bölgeye ulaştıklarında hayatta kalanlar biraz olsun soluklanırken geride kalanlar da orduya yetişme imkânına kavuşur. Hannibal ise bitkin ve moralsiz askerlerini canlandıracak bir fırsat doğduğunu görür. "Roma'nın bulunduğu istikameti işaret ettikten sonra askerlerinden yüzlerini Po Vadisi'ne çevirmelerini ve bölgedeki Galyalıların kendilerine sunacakları sıcak karşılamayı düşünmelerini ister. Bu sayede askerlerin yeniden kendilerine güvenmelerini sağlar" (Polybios 3.54.4).

Hannibal'in Alpler'in soğuğuna dayanabilecek şekilde giyindiği görülüyor. Kahverengi bir ayının postuna, kürkü dışa gelecek şekilde sarıyan Hannibal, koyun yününden mamul, Galya tarzı renkli ve ekose bir pantolon giyiyor. Ayaklarını, erişkin bir sığırın derisinden yapılmış botlar korurken baldırlarına, alageyik ya da karaca postundan kürküllü dolaklar sardığı görülüyor. Yine ayı postundan şapkasının altında Hannibal'in sakallarını da bir hayli uzattığı göze çarpıyor.

Tarentum, doğu-batı istikametinde uzanan ince bir burnun üzerinde, bir dış körfez (Mare Grande) ile iç lagünün (Mare Piccolo) arasında kuruluydu. Şehrin batı sınırı ile karşıda yer alan anakara arasında küçük bir koy yer alıyor ve iç kalesi (akropol) dış körfezden başlayıp lagüne doğru ilerleyen su yoluna hakim bulunuyordu. Çapı 26 km'yi bulan koy, İtalya'nın güneyindeki en mükemmel liman olma özelliğine sahipti (Fototeca ENIT).

ve saldırgan bir politika izleyecekti. Konsüllerden biri İber Nehri'ni geçen Hannibal'le kozlarını paylaşmak üzere karadan hareket ederken diğeri Afrika'yı işgal etmek ve Kartacalılarla kendi çöplüklerinde karşılaşmak üzere Sicilya'ya gidecekti (Polybios 3.40.2, 41.2, Livius 21.17.5, 8). Her bir konsül, Roma vatandaşlarından oluşan iki lejyonun yanı sıra Latin ve İtalyan müttefiklerin (*socii*) tedarik ettikleri iki alaydan (*ala*, çoğulu *alae*) müteşekkil birer orduya komuta edecekti. Bu teşkilat konsül orduları için artık standart hale gelmişti. *Praetor*'lar tarafından komuta edilen ve müttefik alaylarıyla desteklenen iki farklı lejyon ise yarısı fethedilmiş olan ve bir garnizon kuvvetine ihtiyaç duyulan Gallia Cisalpina bölgesine konuşlandırılacaktı. Ancak bölgedeki güvenlik sorunu yerel bir mesele olduğu için ikincil önemdeydi. Kartaca'ya karşı savaş, deniz aşırı bölgelerde taarruz stratejisiyle icra edilecekti.

MÖ 218 yılının güz sonlarında İber Nehri'ni geride bırakıp Alpler'i aşmak üzere harekete geçen Hannibal (tam olarak nereden gittiği bugün bile kesin surette bilinmemektedir) Romalıları tam anlamıyla gafil avladı ve şaşkınlıktan donup kalmalarına yol açtı. Trebbia, Trasimene Gölü ve Cannae'de art arda elde ettiği üç muhteşem zaferle Roma ordularını bir bir mağlup etti. Tüm bu zaferler bizlere çok önemli bir kuralı hatırlatmalıdır: "Savaşa girildiğinde işin nereye varacağını kimse kestiremez." Euripides'in kurmaca karakterlerinden birinin çok isabetli bir şekilde ortaya koyduğu gibi, "İnsanlar savaşa girilip girilmeyeceğine dair oy kullanırken ölümün kendilerini bulacağını düşünmezler. Herkes, bu talihsizliğin başkasının başına geleceğini düşünür" (*Hiketides* 481-3). İşte, kavurucu sıcakların hâkim olduğu MÖ 216 yılının Ağustos ayında, Roma sokaklarında dolaşan hiç kimse Cannae'nin kokuşmuş cesetlerle dolup taştan bir ölüm tarlası haline geleceğini tahmin etmiyordu.

Romalıların art arda yaşadığı felaketlerin en hızlı sonucu Latin kolonileriyle Yunan şehirleri hariç Güney İtalya'nın Hannibal'in kontrolüne geçmesi oldu. Galip tarafın safına geçme şeklindeki köklü gelenek, bir dizi siyasi gelişmenin yaşanmasına yol açtı. Refah seviyesi ve büyüklük açısından Roma'dan sonra en büyük şehir olan Capua'nın MÖ 216'da Hannibal'den yana olduğunu ilan etmesiyle başlayan silsile, MÖ 212'de İtalya'nın en büyük üçüncü şehri olan Tarentum'un teslim bayrağını çekmesiyle zirveye ulaştı. Her ne kadar akropol küçük bir Roma garnizonu tarafından tutuluyor olsa da şehrin ele geçirilmesi, Hannibal'e olağanüstü derecede kıymetli bir deniz üssü kazandırdı. Tarentum'u, Metapontion, Thourioi ve Herakleia gibi Yunan şehirleri izledi ve güney İtalya kıyıları tamamen Kartaca kontrolüne geçti (Livius 25.15.7, Appianos *Hannibalic* 35). Hannibal o aşamada zafere ulaşmak üzere olduğuna neredeyse ikna olmuş olmalı. Belki küçük birkaç çarpışma daha yaşanırdı ancak savaş, Kartacalılar için artık çantada keklikti.

KADER SAATİ

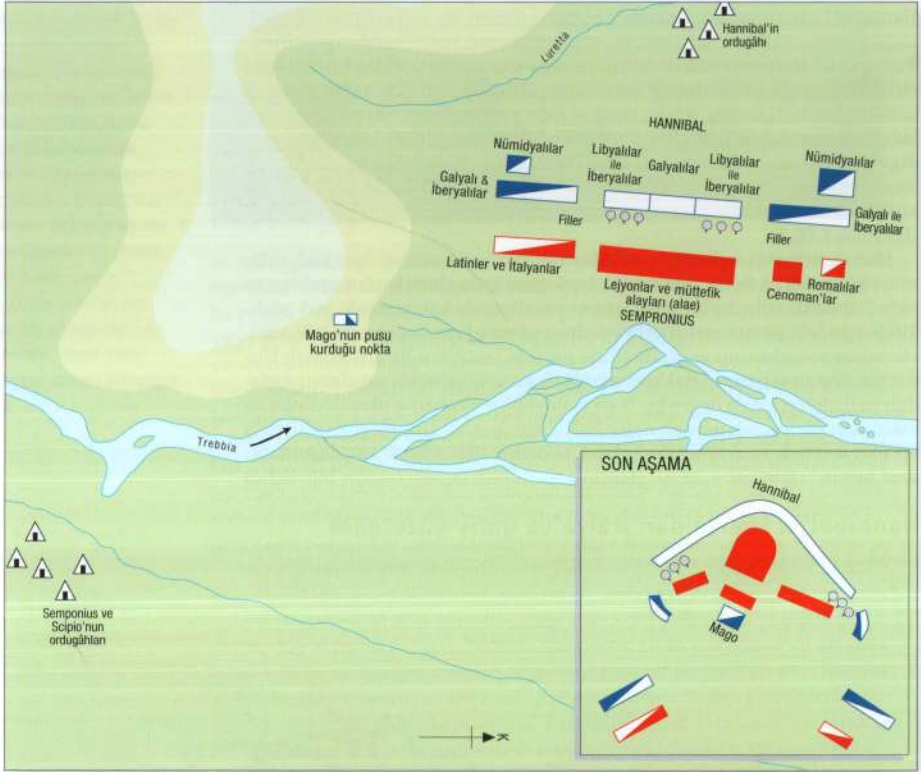
Hannibal'in muharebe alanlarında bizzat bulunan bir asker olarak sahip olduğu profesyonellik ve özgüven, hiç şüphesiz babası Hamilkar'dan geliyordu. Kartacalı komutanın onca yıl ordusunun motivasyonunu yüksek tutup işgal ettiği bölgelerde tutunabilme becerisinin altında Hamilkar'a dair pek çok iz bulmak mümkündür. Ayrıca nasıl ki Asya'yı işgal planı Büyük İskender'e babasından miras kaldıysa İtalya'yı işgal planı da Hannibal'e babasından yadıydı. Hem zaten Hamilkar da kendi zamanında İtalya'nın yerli halklarını isyana kışkırtıp Roma ordularını böylece meşgul tutmak adına güney İtalya kıyılarına baskınlar düzenlemiş, "Locri ve Bruttium bölgelerini talan etmişti" (Polybios 1.56.3).

Muharebelerde sergilediği çeviklikten dolayı Sami dilinde "şimşek" anlamına gelen Barka (*bārāk*) soyismine layık görülmüş Hamilkar'ın muhteşem oğlu Hannibal, ailenin bu yeni namını yüceltmekle kalmayacak, yeri geldiğinde içindeki şimşekvari enerjiyi doğru noktaya kanalizetmeyi bilecekti. Hannibal ve ordusunu yazılı metinde şimşeğe benzeten ilk kişi Romalı Florus'tur. Teşbih sanatının hakkını verdiği ve şairane üslubun sınırlarını zorladığı şu ifadeleri kayda değerdir: "Göz alabildiğine uzanan görkemli Alpler'in arasından gürleyerek peydah oldu; İtalya'nın üzerine şimşek gibi inişi, usta bir elin fırlattığı mızrağın ıslık çalarak hedefine ilerleyişiyle karşılaştırılabilirdi ancak" (*Epitome* 1.22.9). Hannibal'in taktik dehası bugün bile kabul

Hannibal'in İberya'dan İtalya'ya gidiş güzergâhı

Trebbia Muharebesi, MÖ 218, Aralık

Po Nehri'nin Placentia (Piacenza) yakınlarındaki menderesli bir kolunu teşkil eden, kıyıları yüksek çalılarla kaplı Trebbia Nehri görülüyor. Hannibal'in ordusuyla kozlarını paylaşmaya can atan Romalılar soğuk bir Aralık sabahı, suları buz gibi olmuş Trebbia'yı geçtiler. Kartacalı komutanın planı, merkezde sağlam durup düşmana kanatlardan taarruz etmektir. Güneyde bir dere yatağında pusuda olan kardeşi Mago ise zamanı geldiğinde Roma ordusuna geriden taarruz edecekti. Muharebenin sonunda Roma ordusunun üçte ikisi imha edildi. (David Papalini)

görürken stratejik seviyedeki karar ve tercihleri tam aksi yönde bir üne sahiptir. Kartacalı komutan, hiç şüphe yok ki iddialı bir strateji uygulamaya karar vermişti ancak günümüzün genel kanısına uyup tutkulu komutanın kazanma şansının hiç olmadığı sonucuna varmak da son derece yanlıştır. Hannibal taktığın inceliklerini babasından öğrenmiş olabilirdi ancak strateji alanında nevi şahsına münhasır apayrı bir kulvar teşkil ediyordu.

Trebbia Muharebesi, MÖ 218, Aralık

Hannibal, Alpler'i aşmış Gallia Cisalpina olarak adlandırılan bölgeye indikten sonra Ticinus'ta (Ticino) büyük çaplı bir süvari çarpışmasından zaferle ayrıldı ve Aralık ortasına has soğuk ve karlı bir günde Placentia'nın güneybatısındaki Po Vadisi'ne bir hayli yaklaşıp Trebbia Nehri'nin batı kıyısında ordugâhını kurdu. Nehrin doğu kıyısında ise dört lejyon ile yaklaşık altı alay tutarındaki bir müttefik müfrezesinden müteşekkil bir orduya komuta eden Roma konsülleri Tiberius Sempronius Longus ve Publius Cornelius Scipio vardı. Romalılar, Kuzey İtalya'nın Kelt kabileleri içindeki yegane müttefikleri olan Cenomanilerin desteğine de sahipti. O günlerde Scipio ciddi bir yaralanmadan muzdarip olup savaşamayacak durumdaysa da ordulara komuta eden silah arkadaşları muharebe için hazırды ve tüm bunlar Hannibal'ın malumuydu. Kartacalı komutan pek çok şeyi hesap ederek kafasında bir plan tasarladı ve Sempronius'u iki düşman ordugâhının ortasında kalan düzlük alanda çekmek suretiyle tuzağına düşürmeye karar verdi.

Trebbia'nın batısında kalan bölge, düz, geniş ve çıplak (ağaçsız) olmakla beraber Hannibal, bizzat gerçekleştirdiği keşif faaliyetlerinin birinde yoğun bitki örtüsüyle kaplı iki yüksek kıyı arasından akarak araziye kat eden bir dere keşfetti. Romalıları çekmeyi planladığı bölgenin güneyindeki bu derenin etrafını almış bodur çalılar ile diğer bitkilerin arasına küçük kardeşi Mago'nun komutasında puslu kuracak bir birlik konuşlandırmaya karar verdi (Polybios 3.71.9). Muharebeden bir gün önce bu hayati görevi gerçekleştirmek üzere 1.000 piyade ve 1.000 süvariden (çoğunlukla Nümidyalı) oluşan seçme bir birlik teşkil edildi. Gece karanlığından yararlanarak pusucularını mevzilerine yerleştiren Mago, Romalıları tarafından fark edilmeyecek şekilde gizlendi. Hannibal'ın ilk büyük gösterisi için sahne hazırды.

Polybios'a göre, Roma ordusu 16.000'i Romalı, 20.000'i ise müttefik olmak üzere 36.000 piyade ile Ticinus'ta uğradıkları bozgun sebebiyle moralleri çökmüş durumdaki 4.000 süvariden oluşuyordu (3.72.11-13). Livius, bu sayılara Cenoman'lardan bir müfrezeyi de dahil eder (ancak verdiği sayının gerçekliği şüphelidir). Ordunun komutanı ise yarası hala iyileşmeyen Scipio'nun idareyi devretmek zorunda kaldığı Sempronius'tu. Hannibal'ın ordusuna dönersek; verilen sayılar doğruysa ve Mago'nun 2.000 kişilik birliği de dahil edilecek olursa, Kartaca ordusu 14.000'den fazla Galyalının desteklediği (9.000 piyade ve 5.000 süvari) 20.000 Libyalı ve İberyalı piyade ile 6.000 İberyalı ve Nümidyalı süvariden meydana geliyordu. Hannibal'ın İtalya Yarımadası'na yalnızca 26.000 askerle girdiği düşünüldürse ordusunun mevcudunu bu denli artırması son derece önemlidir (Polybios 3.56.4). İberya'dan başlayan destansı yolculuğun başında sayısı 37 olan ancak süreç içerisinde 30'a kadar gerileyen riskli savaş gereçleri filleri de o gün muharebe meydanındaydı (Appian *Hannibalica* 1.4, karş. Polybios 3.42.10).

Hannibal, Trebbia Muharebesi'nin ardından Po Vadisi'nden ayrılmış yüksek ihtimalle Col de Collina (952 m. yükseklikte) geçidini kullanarak Apenin Dağları'nı geçti ve eriyen karlar ile bahar yağmurları yüzünden bataklıkla dönmüş bulunan Arno (Lat. *Arno*) Vadisi'ne indi. Resimde, Floransa'yı kat ettiği sırada Arno Nehri görülüyor.

Polybios'un ifadesine göre, ışımaya başlayan gün aynı zamanda kış dönümüydü. Hannibal'in Nümidyalı süvarileri sabahın ilk ışıklarıyla birlikte nehri geçip Roma ordugâhının yakınlarında taciz hareketlerine girişerek Sempronius'u kıskırtmaya ve gereğinden erken bir hamlede bulunmaya teşvik ettiler. Aynı esnada Kartacalı diğer askerler, kamp ateşlerinin etrafında zımba gibi bir kahvaltı yapmakla ve bıçak gibi kesen soğuk havadan korunmak için vücutlarına zeytinyağı sürmekle meşgullerdi (Polybios 3.72.6, Livius 21.55.1). Sempronius, süvarilerin tahriklerine tam da Hannibal'in beklediği gibi tepki gösterdi ve elindeki tüm süvari birliklerini, 6.000 *velite*'nin¹ yakın takibi altında gözüpek Nümidyalıların üzerine gönderdi. Muharebeye bir an önce girişmeye can atan Konsül, süvarilerin ardından lejyonlarına da silah başı yapma ve yürüyüşe geçme emri verdi ancak böyle yaparak askerlere kahvaltı için neredeyse hiç zaman tanımamış oluyordu. Bu gelişmenin ardından, verilen talimatlar doğrultusunda ne yapacağını çok iyi bilen baskın süvarileri, nehre doğru yavaş yavaş çekilmeye başladı. Romalılar yemi yutmuştu.

Roma ordusu, buz gibi soğuk ve yakın zamanda yağan yağmurlardan dolayı göğüs hizasına kadar kabarmış nehri geçmeye başladığı anda Hannibal hem Nümidyalılara destek olmak hem de ordusu muharebe için tertiplenirken bir perde teşkil etmek üzere 8.000 kişilik hafif piyadelerini öne sürdü. Ancak bundan sonradır ki esas kuvvetleri ordugâhı terk edip bir kilometre kadar ilerledi (Polybios 3.72.8). Merkezde Galyalı yeni müteffiklerin yer aldığı, kanatlarda ise Libyalı ve İberyalı piyadelerin bulunduğu tek bir hattan oluşan piyade birliklerinin mevcudu 20.000 kişiydi. Piyade hattının her iki kanadında, Romalıları kıskırtan Nümidyalı süvarilerin de dahil olduğu beşer bin kişilik süvari birlikleri bulunuyordu. Hannibal fillerini de muharebe alanına getirmiş ve bunları piyade hattının her iki kanadına eşit sayıda olmak üzere konuşlandırmıştı (Polybios 3.72.9, karş. Livius 21.55.2).

Nehri binbir zahmetle geçen Sempronius, soğuktan donmak üzere olan, sırlıksıkam ıslanmış ve aklıktan kıvrınır haldeki lejyonerlerini geleneksel *triplex acies*² tertibinde muharebe alanına konuşlandırdı. Nümidyalıların peşindeki yorucu ve semeresiz takipleri sonlandırılarak geri çağırılan 4.000 kadar süvariyle Cenoman yardımcı birlikleri de kanatlardaydı (Polybios 3.72.11, Livius 21.55.4). Sabah saatlerinde yağın kar, olması gerekenden çok daha kalabalık ve nispeten tecrübesiz Roma ordusunun bu uzun ve yorucu tertiplenme fashi esnasında yerini sulu sepkene ve yağmura bıraktı.

Muharebe, alışıldığı üzere hafif piyadelerin müsademesiyle başladı ki Romalılar bu aşamada kısa sürede güç durumda kaldılar. Kartacalı çarhacılar karşısında zaten sayıca az kalan Roma *velite*'leri, bir de Nümidyalı atlıların saldırısına uğrayınca menzilli silah cephanelerinin büyük kısmını kısa sürede tükettiler. Kısa bir çatışmanın ardından *velite*'ler manipulus'ların (bölük) aralarındaki gediklerden geçip geri çekildiler. Buna rağmen özgüveninden

hiçbir şey kaybetmeyen ve taarruz etme niyetini hâlâ sürdüren Sempronius genel taarruz emri verdi. İşte bu noktada Hannibal, süvarideki üstünlüğünü konuşturmaya karar getirerek atlılarının zincirlerinden boşanmalarına müsaade etti.

Arretium'da ordugâhını kurmuş olan Flaminius, harekete geçip Cortono'dan Perusia'ya uzanan yolda Hannibal'i takip etmeye başladı. Trasimene Gölü'nün (Lago Trasimeno) kuzeybatısına gelince (Foretezza di Girifalco Cortona'dan da görülen yer) tekrar ordugâhını kurdu ve gölün kuzey kıyısı boyunca yapacağı intikale ertesi gün devam etmeye karar verdi. O günden bugüne gölün suları alüvyon birikimi ve kanalizasyon çalışmaları sebebiyle geri çekilmiş ve sahillerin topografyası değişmiştir (Fields-Carre Koleksiyonu).

1. En fakir Roma vatandaşlarının genç erlerinden derilen, cirit veya sapanla teçhiz edilmiş hafif piyade. (Ç.N.)
2. En önde en tecrübesiz *hastati* birlikleri, ortada *principes* birlikleri ve en arkada kademli *triarii* birliklerinin yer aldığı üç hatlı lejyon muharebe tertibi. Geleneksel usule göre *triplex acies*'in önünde *velite*'ler, kanatlarında ise süvari birlikleri bulunurdu. (Ç.N.)

Kartaca ordusuna mensup dinç süvari birlikleri, çevik Nümidyalı süvarileri kovalamaktan bitap düşen ve sayıca az olan Romalı süvarilerin üzerine bir taarruz başlattı. Taarruzun ilk dalgasıyla birlikte bozguna uğrayıp nehre doğru kaçmaya başlayan Romalı süvariler şimdi Galyalı ve İberyalı acımasız süvarilerin tehditkâr takibiyle karşı karşıyaydı. Nümidyalı süvariler ise Romalıları bozguna uğrattıktan sonra takip hareketine girişmedi ve süvarilerin himayesinden yoksun bırakılan lejyonların açıkta kalan kanatlarına filler ve hafif piyadelerin desteğiyle bir taarruz gerçekleştirdi. Bu noktada Sempronius artık taarruz eden tarafın kendisi olmadığını farkına varmış olmalıdır.

Romalı piyadeler aç olmalarına ve üşümelerine rağmen mücadele etmeyi sürdürdü; hatta Hannibal'ın merkez piyadelerini bozguna uğratma noktasına kadar geldi ancak tam o sırada Roma merkez hattına hafif piyadelerin desteğiyle fil taarruzu gerçekleştirildi. Aynı esnada başka bir gelişme daha yaşandı. Pusuda bekleyen Mago, gizlendiği yerden tam vaktinde çıktı ve Roma ordusuna arkadan taarruz etti. Bu durum, Sempronius'un idaresini çöküşün eşiğine getirdi (Polybios 3.74.1). Yine de merkezdeki Roma piyadelerinin birinci ve ikinci hattında bulunan (yani *hastati* ve *principes* birliklerinden oluşan) yaklaşık 10.000 asker, mağlubiyeti kabullenmeyi reddetti ve Galyalıları yarmak suretiyle kendilerine yol açtı ancak yapılabilecek bir şey kalmamıştı. Nehrin yükseldiğini ve Kartaca birliklerinin yolu kapattığını gören askerler kamplarına geri dönemeyeceklerini anlamalarının ardından düzeni korumak suretiyle surlarla çevrili Placentia'ya doğru ilerlemeye başladı. Hannibal bu kılıç artıklarını durdurmaya çalışmadı çünkü hem muharebe süresince askerleri bir hayli yorulmuştu hem de kazanılan zafer su götürmez bir kesinliğe sahipti.

Romalıların kayıplarına dair kesin bir bilgi mevcut değil ancak nehre doğru kaçan bozguna uğramış ordunun büyük bir zayıat verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Hannibal'ın zayıatına ilişkin sayılar da kesin değildir. Yalnızca Polybios, en ağır zayıatı, merkezdeki Galyalıların verdiğini söylemektedir (Polybios 3.74.11). Muharebenin ardından hava sıcaklığının keskin bir şekilde düşmesi, pek çok asker ve atla birlikte biri hariç fillerin tamamının ölmesine de yol açtı.

Trasimene Gölü Muharebesi, MÖ 217, Haziran

Hannibal, Trebbia Muharebesi'nin ardından fillerinin neredeyse tamamını yitirdi ancak tuzak ve aldatmaca üstadı olan Kartacalı komutan, kurnazca hazırlanmış muharebe planlarında zaten fillere kilit bir rol biçmiş de değildi. Arno Nehri'nin çevresindeki bataklık araziden geçerken ise bir gözünü yitirdi. Ancak Hannibal'ı bu da durdurmayacak ve kartal keskinliğine sahip tek gözüyle bile karşısına çıkacak olan Romalı konsül ile ordusunun zayıf yanlarını görmeyi başaracaktı. Hannibal, Etrüsk ülkesinde (Etruria) gerçekleşen Trasimene Gölü Muharebesi'nde bir kez daha alışılmadık türden bir aldatmacaya başvurdu. Bu kez savaş büyük çaplı bir pusu temelinde gerçekleştirilecek, gizlenmiş halde bekleyen tüm birlikler beklenmedik bir anda Roma ordusunu üzerine çullanarak onu imha edecekti. Askeri tarihe ilişkin vakayinamelerde bu türden bir girişimin benzerine bile rastlamak son derece güçtür.

Ordusuyla Arretium'dan (Arezzo) Perugia'ya (Perugia) doğru ilerleyen ve yaklaşık 25.000 kişilik standart konsül

Castiglione del Lago'dan çekilen ve dağlık alanı gösteren bu resmin bir noktasında muhteşem bir pus u kuran Hannibal, Flaminius'un konsül ordusunu mağlup etti. Ashında Romalılar dağlık alan ve göl arasında kalan dar yola girmekle henüz işin başında çok karanlık bir akıbete adım atmıştı bile. Muharebenin ardından bir *preator*, Roma'da şu sözleri sarf etti: "Çok büyük bir mağlubiyet almış bulunuyoruz" (Livius 22.7.8). Ancak en karanlık günler henüz gelmemişti (Fields-Carre Koleksiyonu).

Turnuva düşkünlüğüyle
taminan Fransa kralı II.
Henri'ye (hkm. 1547-
59) ait bu çelik kalkan,
Parisli kuyumcu Etienne
Delaube tarafından
yapıldığı bilinen kabartma
ve desenlerle bezelidir.
Merkezdeki kabartma,
Fransa'nın Kutsal Roma-
Germen İmparatorluğu
ile savaşlarına bir nazire
olarak Hannibal'ın
Cannae'deki akıllara
durgunluk verici
zaferini betimliyor
(Fordmadoxfrad).

ordusuna komuta eden Caius Flaminius'un önünden geçen Hannibal, düşmanını adeta kıskırtıyor ve deyim yerindeyse "belasını arıyordu." Roma ordusu harekete geçmeyince Kartaca ordusu Trasimene Gölü'nün kuzeyindeki dar bir yoldan ilerleyip gözden kayboldu. Tepelerle ve gölle çevrili olması hasebiyle, adeta doğal bir amfiteatri andıran arazi, tedbirsiz bir rakibin mezarı olmaya mükemmelen müsaitti. Araziye dair yaptığımız bu tanımlama, Polybios'un tasviriyle de uyumludur: "yüksek tepelerle çepeçevre sarılı düz ve dar bir vadiydi. Bu darboğazın doğu ucunda, tırmanması güç dimdik yamaçları bulunan bir yükselti mevcuttu. Batı ucundaysa göl uzanıyordu ki göl ile vadi arasında mevcut tek irtibat yolu, tepelerin etekleri boyunca uzayan dar bir patikaydı" (3.83.1).

Hannibal sahneyi büyük bir özenle hazırladı. Libyalı ve İberyalı tecrübeli askerleri dar yolun sonunda yer alan vadi çıkışını kapatmakla görevlendirdi. Bu askerler, aynı zamanda ilerleyen Romalıları da net bir şekilde görebilirdi. Galyalı süvariler ve hafif piyadeler tepenin zirve noktasına yakın bir şekilde mevzilendirildi. Konumları itibarıyla Hannibal'ın sol tarafında, yani vadi çıkışına yakın bir noktada bulunuyorlardı. Merkezde bulunan Galyalı savaşçılar tepelerden dar yola doğru uzanan ağaçlığın içine gizlendiler. İberyalı ve Nümidyalı süvariler ise vadi girişine yakın bir noktaya yerleştirildi ve Romalıların tuzağa düşmelerinin ardından geri dönüş yolunu kapatmak üzere görevlendirildi (Polybios 3.83.2-4). Tuzak kurulmuş, her şey hazır edilmişti. Ordu gece boyunca dinlenmeye çekildi.

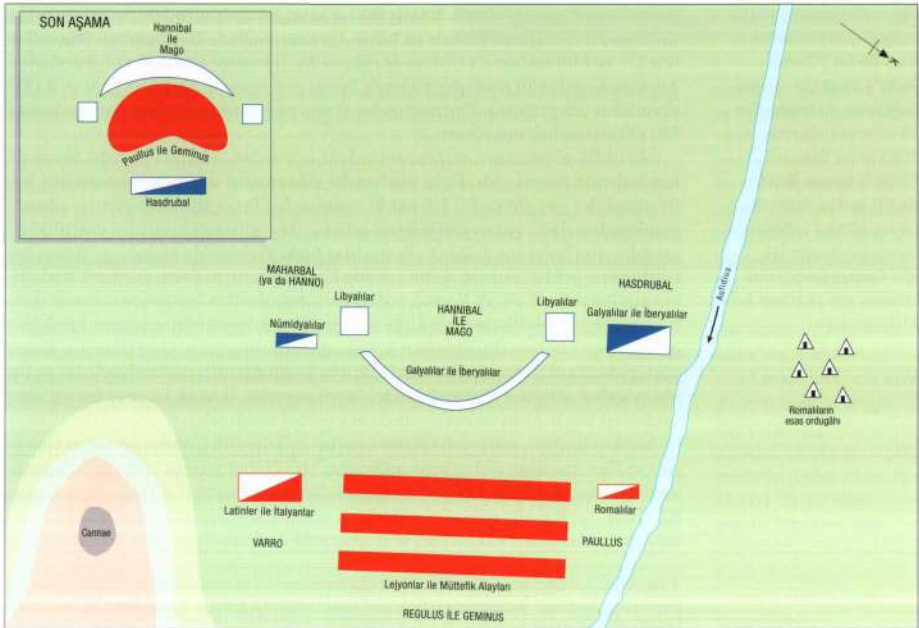
Caius Flaminius, şafakla beraber "avını" takip etmek üzere harekete geçti. Gölden ve sulak bölgeden yükselen yoğun sise rağmen keşif birliği görevlendirmeye gerek görmemişti (Polybios 3.84.1). Karanlık bir akıbetin kendisini beklediği Roma ordusu, vadinin çıkışında bekleyen Libyalı ve İberyalı piyadeleri görmelerinin ardından derhal taarruz düzeni almaya başladı ancak tepelerden inerek yoğun ve beyaz örtünün içinden kanatlarına ve gerisine taarruz eden Kartaca ordusu tarafından kuşatıldı. Tuzağı kuranlar, zaferin kokusunu almaya başlamıştı ve bu kokuyu alan bir orduyu mağlup etmek gerçekten çok zordur. Etkili bir direniş sergileyemeyen Roma ordusunun büyük bir kısmı, muharebe düzeni bile alamadan Kartacalılar tarafından katledildi. Korkudan ne yapacağını bilemeyen bazı askerler yüzerek kaçmayı denediler ancak gölün sakin sularında boğularak can verdiler. Konsül Flaminius da bu çıkmaz sokak nevinden harp meydanındaki ölümler arasındaydı: Polybios (3.84.6) onun bir "Kelt bölüğü" tarafından öldürüldüğünü söyler; Livius'a göre (22.6.1-4), Incubre'lerden Ducarius adındaki bir atlı halkını önceden mağlup eden (MÖ 223'te) Flaminius'u tanımış ve canını almıştı. 6.000 kişiden müteşekkil Roma öncü kuvveti kendine bir yol açmayı başardıysa da ertesi gün kuşatıldı ve teslim alındı.

Polybios'a göre (3.84.7) o sisli darboğazda toplam 15.000 Romalı helak olmuştu; ancak Quintus Fabius Pictor'un döneme ait anlatısını kaynak gösteren Livius, bu sayının her iki tarafın toplam zayıatını teşkil ettiğini sarahatle ortaya koyar (22.7.2). Yine Polybios'un bildirdiği (3.85.2) 15.000 esir de muhtemelen çok yüksek bir rakamdı. İşin sonunda gerçi, bunun da pek bir önemi yoktur; esas mesele, Hannibal'ın ancak 1.500 kişi gibi oransız derecede az zayıata uğramasıydı. Kartaca zayıatının büyük ölçüde Keltlerden oluştuğunu bildiren Polybios'a (3.85.5) mukabil Livius savaşta Kartacalılardan 2.500 adam öldüğünü ve daha birçoklarının ise ilerleyen günlerde bilahare yaralarına yenik düştüğünü bildiriyor (22.7.3).

Cannae, MÖ 216, Ağustos

Apulia'daki Cannae kasabası, Aufidus Nehri'nin sağ yakasında ve Adriyatik Denizi'nden yaklaşık 8 km. içeride yer alır. Yerleşim yerinin kurulduğu tepelik alan o istikamette uzanan yükselti zincirinin son noktasıdır. Nehir, Cannae'nin aşağısında, ağaçlardan yoksun dümdüz bir arazi boyunca kıvrılarak akar. Nehrin sol yanı sağ yanından daha düzdür ve yerleşim yeri ile deniz arasında kalan bölge boyunca yirmi metrelik bir eğim bile bulunmadığından süvariler için biçilmiş kaftandır. Ancak nehrin sağ yanı öyle değildir. Deniz seviyesinden yerleşim yerinin yakınlardaki dik sırta kadar yavaş yavaş yükselir. Bazı uzmanlar muharebenin nehrin sol yanında vuku bulduğunu iddia etseler de (örn. Dodge 2002: 47-8) o tarihlerde nehir yatağının Cannae'nin bulunduğu tepenin bir hayli uzağından geçtiğini göz önünde bulundurursak, temel kaynaklar ışığında muharebenin nehrin sağ yakasında gerçekleştiği çıkarımını yapabiliriz (örn. Lazenby 1978: 77-79).

Cannae Muharebesi, MÖ 216, Ağustos

Cannae yakınlarındaki tarihi muharebe alanı pek çok çarpışmaya sahne oldu. Lombardlar orada MS 861'de Salernolularla, on yıl sonra ise Araplarla savaşımlar ve 1018'de Bizanslılar, sayıları ümitsizce az olan Lombard isyancılar ile bunların Norman müttefiklerini yine Cannae'de ezmişlerdi. Bu mağlubiyetin intikamını, Bras-de-fer ("Demir kollu") lakabıyla tanınan Guillaume de Hauteville 23 yıl sonra almıştır. 1083'te ise Guiscard ("Tilki") lakaplı Robert de Hauteville, iradesine boyun eğmeyi reddeden isyancıları bastırmak için Cannae yerleşimini tarumar etti (Ancient Art & Architecture).

Livius, Roma ordusunun, her biri 5.000 piyade ve 300 süvariden oluşan, takviyeli sekiz lejyondan meydana geldiğini söyler (normalde her lejyonda 4.000 piyade ve 200 süvari bulunması beklenirdi) (22.36.2-4). Bu lejyonları 5.000 piyade ve 600 süvariden meydana gelen sekiz Latin-İtalyan müttefik alayı destekliyordu. Yani Livius'un ifadesine göre o gün Cannae'deki Roma ordusunda 80.000 piyade ve 7.200 süvari vardır. Polybios'un ifadeleri de çok farklı değildir. Ünlü tarihçi, Roma ordusunun 80.000 piyadeden oluştuğunu ancak bunların 10.000 kadarının (muhtemelen bir lejyon ve aynı mevcutlu bir müttefik birliği) Roma kampını korumak üzere garnizon kuvveti olarak ayrıldığını, süvari sayısının ise 6.000'den fazla olduğunu belirtir (3.113.5, 117.8). Livius gibi Polybios da ordunun sekiz lejyon ile sekiz müttefik alayından meydana geldiğini ve bu birliklerden her birinin 300 ila 900 atlının muavenetindeki 5.000 yayadan müteşekkil olduğunu bildirir (3.107.9-15, karş. 6.20.6-7). Appianos (*Hanniballika* 17) ve Plutarkhos da (*Fabius Maximus* 14.2) benzer sayılardan bahsederek. Appianos, ordugâh muhafızları hariç Roma ordusunun 70.000 piyade ve 6.000 süvariden oluştuğunu, Plutarkhos ise Roma ordusunun toplam mevcudunun 88.000 kişi olduğunu söyler.

Müttefik alaylarının muavenetindeki lejyonlar, adetleri olduğu üzere üç hat halinde mevzi aldı. Üçlü muharebe düzeninin önünde ise menzilli hafif piyadeler yer alıyordu. Ne var ki manipulus'lar o gün birbirlerine olması gerekenden daha yakın dizildikleri gibi bir de cepheleri kısaltılıp derinlikleri artırılmıştı (Polybios 3.113.3). Romalılar tıpkı Trebbia'da olduğu gibi sayı üstünlüğüne bel bağlamıştı ve bu şekilde Kartaca hattını yarıp geçmeyi hedefliyordu (Polybios 3.74.3). Bunun anlamı, manipulus'lar lejyonunun temel düsturları olan esneklik ile oynaklığa sırt çevrilerek hoplit falanksının katılığını geri getiren koçbaşı düsturunun kabul edilmiş olmasıydı. Geri dönüp o kader gününde olanları incelediğimizde, Roma komutasının neden böyle bir oyun planı kabul ettiğine akıl erdirmekte zorlanıyoruz. Ancak şu veya bu yüzden seçimleri böyle oldu ve neticesinde Hannibal tarafından tepelendiler.

Merkez hattını, müteveffa Flaminius'un eş-konsülü Cnaeus Servilius Geminus ve Fleminius'un ölümünün ardından MÖ 217'nin *consul suffectus*'u³ olarak seçilen Marcus Atilius Regulus komuta ediyordu (Polybios 3.114.6, karş. Livius 22.40.6). Yurttaş süvarilerden meydana gelen 2.400 kişilik süvari birliği, Konsül Lucius Aemilius Paullus'un komutasında Aufidus Nehri'nin kıyısında, sağ

3 Bir yıllığına seçilen konsüllerin hayatlarını kaybetmeleri ya da farklı bir sebeple görev sürelerini tamamlamamaları durumunda o yılın geri kalanı boyunca görev yapmak üzere seçilen kişiler *consul suffectus* olarak anılırdı (Ç.N.).

kanada mevzilendirildi. Paullus'un eş-konsülü Caius Terentius Varro ise anlaşıldığı kadarıyla ordunun başkomutanı olarak görev yapıyor (Polybios 3.110.4, 113.1, karş. Appianos *Hannibalicus* 19) ve 3.600 mevcutlu Latin-İtalyan süvari birliğinin başında bulunuyordu.

O gün Hannibal'ın komutasında, Libyalı, İberyalı ve Galyalıdan oluşan 40.000 piyade ve yine İberyalı, Nümidyalı ve Galyalıdan teşkil edilen 10.000 süvari bulunuyordu (Polybios 3.114.6). Dışbükey biçimli bir tek saf teşkil etmiş olan Kartaca merkezi, İber ve Galyalı savaşçıların bölüklerinden müteşekkil bir çarhacı ileri hattıyla örtülmüştü (Polybios 3.113.8-9). Hannibal ve kardeşi Mago'nun bulunduğu yer de tam olarak burasıydı. Libyalı tecrübeli askerler hemen hemen iki eşit gruba ayrılarak ince ve hilal şeklindeki merkez hattının her iki yanında falanks (Makedonya stilinden ziyade hoplit tarzı) düzeninde mevzi aldı (Polybios 1.33.6, 34.6). Trebbia ve Trasimene Gölü muharebelerinde ölen Romalıların zırhlarını ve teçhizatını kullanan Kartaca ordusunun askerleri adeta Roma ordusunun lejyonerleri gibi görünüyorlardı (Polybios 3.87.3, 114.1, Livius 22.46.4). Hannibal'ın 6.500 kişiden oluşan Galyalı ve İberyalı süvarileri Kartaca ordusunun en önemli komutanlarından biri olan Hasdrubal'ın komutasında, Aufidus Nehri'nin kıyısında, sol kanatta yer alırken Hannibal'ın yeğeni olan Bomilkar oğlu Hanno (Polybios 3.114.7) ya da Himilko oğlu Maharbal (Livius 22.46.7, 51.2) tarafından komuta edilen Nümidyalı süvariler sağ kanatta bulunuyordu.

Hannibal muharebenin başında Galyalı ve İberyalı süvarileri taarruza kaldırdı (İberyalılar kitle halinde savaşmalarına imkân verecek şekilde teçhiz edilmiş ve eğitilmişlerdi [Polybios 3.65.6]). Romalı yurttaş süvariler, kendilerinden çok daha kalabalık olan düşman süvarileri karşısında kısa süre içinde dağıldı ve kaçmaya başladı. Galyalı ve İberyalılar, bozguna uğramış düşmanı takip etmekle vakit kaybetmek yerine o esnada Nümidyalı süvarilerin küçük çarpışmaları oyaladığı Latin-İtalyan süvarilerinin gerisine hücum etti. Roma lejyonları ise bu sırada Galyalı ve İberyalı savaşçı gruplarını itmeye başlamıştı ancak kanatlarda bulunan ve Romalıları taarruz etmeye çekiniyormuş görüntüsü veren Libyalılarla henüz çarpışmaya girmemişlerdi. Ancak kısa süre içinde tecrübeli Libyalı piyadeler Roma lejyonlarının her iki kanadına taarruz etti. Bozguna uğrayan Latin-İtalyan süvarilerini takip etme görevini Nümidyalılara bırakan Galyalı ve İberyalı süvariler de devreye girdi ve hem ön cephe-den hem de kanatlardan taarruza uğrayan Roma ordusunun gerisine saldırdı. Böylece hem ön cephedeki Galyalı ve İberyalı savaşçı gruplarının üzerindeki baskı azaldı hem de Roma ordusu dört taraftan çepçevre kuşatıldı.

Muharebenin bu son aşamasında artık taktik incelikten değil yalnızca uzadıkça uzayan bir kıyımın bahsedilebilirdi. Kartacalılar, hareket eden hiçbir şey kalmayana kadar öldürmeye devam etti. Livius'un dokunaklı ifadelerine göre öyle büyük bir katliam gerçekleştirilmişti ki "bir noktada Kartacalıların bile içine oturan bir manzara meydana geldi" (22.51.5). Ancak tarihi

Hannibal'ın Sebastien Slodtz ve Francois Girardon (1704) tarafından yapılmış bu mermer heykeli, Kartacalı komutan Romalıların altın mühür yüzüklerini sayarken tasvir ediyor. Hannibal, Cannae muharebesinde hayatını kaybeden beş yüzün üzerinde konsülün, eski konsülün, *praetor*'un, *aedile*'nin, *quaestor*'un, askeri *tribün*'ün ve elit süvari grubuna mensup zengin kişinin cansız parmaklarından yüzükleri çıkartıp bir sepete doldurttu (Livius 22.49.16, 23.12.1-2). Bir diğer deyişle, Roma'nın askeri lider kadrosunun büyük kısmı o gün muharebe alanında can verdi (Fields-Carre Koleksiyonu).

incelerken son derece dikkatli olmalı ve olaylara bugünün değer yargılarıyla bakmamalıyız. H. G. Wells'in de ifade ettiği gibi insanları yeterince kızdırır yahut korkutursanız, içlerindeki gömülü mağara adamı hortlayıp kan bürümüş gözlerini size diker. Tek bir günde 48.200 Romalı öldürülürken (Livius 22.49.15, karşı. Polybios 3.117.2-4), 4.500 kadari muharebe alanında, 14.200 kadari ise farklı noktalarda esir alınmıştı (Livius 22.49.13, 50.11, 52.4, karşı. Polybios 3.117.7-11). Ordunun karanlık akıbetini paylaşanlar arasında bir önceki yılın konsülü (Servilius), iki *quaestor*, 29 askerî *tribunus*, 80 senatör,

Dâhi iş başında: Hannibal, Cannae'de

Onasandros bir defasında şöyle demiştir: "Bir komutan ordusunu, sarf ettiği sözlerden ziyade yüz ifadeleriyle yüreklendirmelidir; zira çoğu asker tek bir an için hazırlanmış cümlelere nadiren itimat eder" (*Stratēgikos* 13.3). Doğrudur. Komutanlar hem coşkulu olmalı hem de gerçekçi bir iyimserliğe sahip olmalıdır. Bu coşku, Hannibal'de de ziyadesiyle mevcuttu. Hannibal'ın üst rütbeli subaylarından Gisco, Cannae Muharebesi'nden önce Roma savaş makinesinin ilerleyişini izleyerek endişeli bir ifadeyle düşmanın ne kadar kalabalık olduğundan dem vurur. Hannibal ciddi bir edayla yüzünü Gisco'ya çevirir ve "Fark etmediğin çok daha önemli bir şey var, Gisco" der. "Şu mahşeri kalabalığın içinde bir Gisco yok" (Plutarkhos *Fabius Maximus* 15.2-3). Bu cümlenin üzerine bütün kurmay heyeti kahkahalara boğulur ve bu coşkulu hava derhal askerlere sirayet eder. Umutsuz durum yoktur; umutsuz insanlar vardır. O gün Kartaca'nın *David*'i Roma'nın *Goliath*'ıyla karşılaşmak üzere kılıcını çekti. Roma askerî tarihinin en trajik bölümü işte böyle başladı.

Mago, Trebbia Muharebesi'nin son safhasında pusudan çıkıp Romalılara esas darbeyi indirmek üzere harekete geçerek en az Hannibal kadar kritik bir rol oynamıştı. İki kardeş, Cannae'de de çok büyük bir öneme sahip olan merkez hattındaki Keltlerin ve İberyalıların yanında yer aldı. Hiç kuşku yok ki Hannibal'ın orada olması, Roma savaş makinesinin karşısında paniğe kapılmaksızın istikrarlı bir şekilde geri çekilme görevini yerine getiren askerlerin motivasyonunu diri tutuyordu. "Medeni" askerler, ölümün muhtemel olduğu durumlarda bile komutanlarının peşinden giderler. Bu, "barbar" askerlerin yapabileceği bir şey değildir; Birinci grup emirlere riayet ederken diğer grup bunu başaramaz. Disiplin –ve "medeniyet"– gerçek bir orduyu meydana getiren harçtır. Polybios'un ifadelerine göre (3.116.3-4) Hannibal o günkü çarpışmada hem kılıç salladı hem de etrafındaki askerleri cezbeyle getirdi. Böyle yaparak aslında tüm komutanlara kadim bir öğretiyi yeniden hatırlatıyordu: Bir komutan, yapamaya-çağı şeyi askerlerinden istememelidir. Bu olayda da çarpışmanın içinde bizzat bulunarak Keltlerin ve İberyalıların bozguna uğramalarını engelledi. Bu noktada gerçekleşen çarpışma hem psikoloji hem irade hem de bir beceri imtihanıydı.

Hannibal'ı tasvir eden Livius, "kıyafetleri, diğer askerlerinkinden hiç de farklı değildi" diyor. "Ancak silahları ve atları belirgin bir farklılık arz ediyordu" diye de devam ediyor (21.4.8). Hannibal kuşkusuz birinci sınıf savaş gereçleri kullanıyordu -gerçi Cannae'de yaya savaştığını var sayıyoruz- fakat lüzumsuz derecede cafacılı görünerek kimliğini de açık etmezdi. Aslan kafası biçimli miğferiyle (Leontophoros) Büyük İskender'in yahut erguvanî pelerinli Caesar'ın aksine mütevazı Hannibal kendisini aykırı gösterecek tutum ve kıyafetlere itibar etmezdi. Yalnız, farkedilir bir hususiyeti vardı ki o da faltaşı gibi açık görünen, ifadesiz ve kör sol gözüydü.

1 Eski Ahit'te geçen ve bugünkü Filistin topraklarında gerçekleştiği söylenen mücadelede genç David, devasa bir cüsseye sahip olan Goliath'la bire bir mücadelede karşı karşıya gelir ve rakibini alt etmeyi başarır. David ve Goliath isimleri bugün oranısız güce sahip iki rakibin karşılaşmasını tasvir etmek için kullanılan bir sembol haline gelmiştir (Ç.N.).

Askeri tarihçiler Cannae Muharebesi'ni çift taraflı kuşatmanın klasik bir örneği olarak görürler. Hannibal, bu kurak ve bitki örtüsünden yoksun arazide zayıf merkez hattının istikrarlı bir şekilde geri çekilmesi, kuvvetli kanatların ise diri ve canlı kalması yoluyla Roma ordusunu Kartaca savaş canavarının kucağına çekti ve yaklaşık 50.000 askeri imha etti. Cannae, Hannibal'in dehasını en net şekilde sergilediği muharebeydi. Resimde Cannae'nin yukarıdan çekilen bir görüntüsü ve muharebe alanının kuzeydoğusu görülmektedir. O günkü gibi bugün de kıvrılarak akan Aufidus (Ofanto) Nehri ise sol üstte görülebilir (Fields-Carre Koleksiyonu).

bir grup eski konsül, *praetor*'lar ve *aedile*'ler vardı⁴ (Livius 22.49.16). MÖ 216'nın konsüllerinden Aemilius Paullus öldürülürken Varro kaçmayı başardı (Polybios 3.116.12, 16). Kartaca tarafında ise Hannibal'in yalnızca "en cesur 8.000 askeri" yaşamını yitirmişti (Livius 22.52.6, karş. Polybios 3.117.6).

Zama Muharebesi, MÖ 202, Ekim.

Cannae'de yaşanan felaketin yankıları Roma'ya ulaşınca Romalılar dehşete kapıldılar. O yılın iki konsülünden biri korkunç bir ölüm tarlası haline gelen muharebe alanından canını zor kurtarmış, diğerinin cenazesiyse önceki yılın konsülleriyle birlikte çürümeye terk edilmişti. Gelen ilk haberlerden anlaşıldığı kadariyla muharebeden kurtulan olmamıştı.

Senato'ya, tüm ordunun kuşatıldığı ve imha edildiği bildirildi. Cumhuriyet dönemi boyunca muharebe alanlarına çıkarılabilen en kalabalık Roma ordusu, tarihi boyunca bir daha eşine rastlanmayacak büyüklükte bir zayıyat verdi. O gün, yurttaşlardan oluşan ordu ve orduyu oluşturan yurttaşlar yok olmak üzere olmanın dehşetini iliklerine kadar hissettiler. Ancak aradan 14 yıl bile geçmeden Roma lejyonları Afrika'ya ayak bastı ve bu olağanüstü büyüklükteki felaketin intikamını almayı başardı. Genç ve görkemli Scipio, Afrika'yı işgal ettikten sonra yüzünü Hannibal'e çevirdi ve İtalya'yı işgal edip 16 yıl boyunca Roma'nın korkulu rüyası olan namağlup Kartacalı komutanı küçük bir kasaba olan Zama yakınlarında yenilgiye uğrattı. Hannibal'in içinde bulunduğu hiçbir muharebe bu kadar kesin sonuçlu olmamıştı. Mağlubiyetin ardından mücadeleye devam edecek iradeye ya da kaynağa sahip olmayan Kartaca, barış teklifinde bulundu ve yıllardır süren savaş sona erdi.

Livius'a göre Cannae'nin kılıç artıkları Campania'da birkaç ay hizmet gördükten sonra Sicilya'ya gönderilip "Cannae Lejyonları" (*Legiones Cannenses*) denilen iki birlik teşkil ettiler. Daha sonra Herdonea Muharebesi'nden (MÖ 212) sağ kurtulanlar da bu lejyonlara katıldı. Şereflerine gölge düşen bu askerler ne terhis edildiler ne de savaşın sonuna kadar Roma'ya dönmelerine izin verildi. İşin ilginç yanı, Livius'un de belirttiği gibi bu ceza bölükleri şu aşamada Roma savaş makinesinin en tecrübeli askerleriydi. Bunu bilen Scipio, bu birliklerin en tecrübelilerinden *Legio V* ve *Legio VI* isminde iki birlik teşkil etti. Bu iki birlik, Afrika seferi kuvvetinin (MÖ 204) bel kemiğini oluşturacaktı. Livius, yeni teşkil edilen bu birliklerin 6.200 kişiden oluşup yurttaş süvarilerle desteklendiğini söyleyerek son derece güçlü olduklarını belirtir. "Scipio, kendisine eşlik etmek üzere *Cannensis exercitus*'a mensup Latin piyadeleri ve süvarileri de yanına aldı" (29.24.13, 14) ifadesini de araya sıkıştırır. Elbette Livius'un burada *Cannensis exercitus* ifadesiyle kastettiği grup, Cannae'de yaşanan katliamdan kaçıp kurtulan ve yakın gelecekte terhis edilme ihtimali olmayan Romalı ve *socii* birlikleriydi. Ancak o gün belki de bu askerlere komuta eden ve tüm yaşananları gören Scipio'nun bunu yapmaktaki amacı mağlubiyetin korkaklıktan kaynaklanmadığını bilmesiydi.

Scipio'nun Afrika'ya götürmeyi başardığı işgal ordusunun mevcudunu tam olarak söyleyebilmek bir hayli zor. Livius, isimli kaynaklar tarafından sunulan üç farklı sayı olduğunu belirtir (29.25.1-4). 10.000 piyade ve 2.200

4 *Quaestor*: Sikke basımı, ödemeler, vergiler ve genel itibarıyla hazineden sorumlu yüksek dereceli memur.

Tribunus Militaris: Her lejyonda altı *tribunus* bulunur ve bu kişiler Senato tarafından atanırdı.

Praetor: Antik Roma'da yurttaşlar arasındaki hukuki anlaşmazlıkları çözen yargıç ve devlet görevlisi.

Aedile: Festivallerin düzenlenmesi ve kamu binalarının bakımından sorumlu devlet görevlisi. Bu kişiler toplum düzenini sağlama, Roma şehrine düzenli erzak akışı gerçekleştirildiğinden emin olma ve şehrin altyapısının bakımını denetleme gibi sorumluluklara da sahipti. (Ç.N.)

süvari, 16.000 piyade ve 1.600 süvari ve piyade-süvari toplam 35.000 sayışı telaffuz edilir. Livius son sayıya mesafeli yaklaşıp da ikinci sayının (16.000 piyade, 1.600 süvari) *socii* birlikleri, son sayının ise işgal kuvvetinin toplam mevcudu olduğu tahmin edilmektedir.

Kartaca tarafından yurda dönmesi emredilen ve yurduna sadakatle bağlı olan Hannibal, isteksiz de olsa bu emri yerine getirdi. İtalya'dan ayrılırken, kendisiyle gelmek isteyen askerleri de beraberinde götürdü. Tarihi kaynaklarda kaç askerin geri döndüğüne dair bir bilgi mevcut değilse de bu sayının çok yüksek olmadığı tahmin edilmektedir. Hannibal, İtalya'dan ayrılmadan yaklaşık 16 yıl önce İberya'da başlayan, bizzat kendinin ve komuta ettiği ordunun başarıları sayesinde Roma'nın görkemini yerle yeksan ettiği sürecin kaydını tutturmayı da ihmal etmedi. O günün *lingua franca*'sı olan Kartaca ve Yunan dilinde yazılan kayıtlar, Kroton'un 12 km. güneyinde, Lacinian burnunun ucunda yer alan ve Hannibal'in karargâh olarak kullandığı son yer olan Hera Lacinia tapınağında düzenlendi. Bir kuşak sonra yazıları okuyan Polybios, Hannibal'in İtalya'ya 20.000 piyade (12.000 Libyalı, 8.000 İberyalı) ve 6.000 süvariyle geldiğini bu kayıtlardan öğrendi (3.56.4, karşı. 2.24.17, 3.33.18, Livius 21.38.2, 28.46.16, 30.20.6). Ancak bugün Hannibal'in destansı yürüyüşünün sembolü olan fillerin sayısından kayıtlarda bahsedilmiyordu. Yine de Appianos (*Hannibalica* 1.4), Hannibal'in yolculuğa 37 file başladığını belirtmektedir. Polybios da Rhône Nehri'ni 37 filin geçtiğini söyler (3.42.10) ancak Alpler'in aşılmasından sonra kaç filin hayatta olduğuyla ilgili bir kayıt mevcut değildir.

Hannibal, Kartaca şehrinin 120 km. güneyinde bulunan Hadrumentum'a geldikten sonra ordusuyla birlikte "Kartaca'nın batısında (güneybatısında) yer alıp 5 günlük yürüme mesafesinde bulunan" ve Polybios'un Zama olarak adlandırdığı yerleşim yerine geldi (15.5.3., Livius tarafından şurada

Bolognalı ressam Jacopo Ripandì (en verimli zamanları: 1500–16) tarafından yapıldığı düşünülen ve Roma'daki Palazzo dei Conservatori'de bulunan "Hannibal İtalya'da" freski (1503–08). Tam bir Şarklı beyzade gibi resmedilmiş olan Kartacalı filini sürerken görüyoruz. Arno Vadisi denilen o koca bataklığı aştığı sırada generalin sağ kalan son file bindiği söylenir (Fields-Carre Koleksiyonu).

16. yüzyılda Giulio Romano (1492-1546) tarafından yapıldığı düşünülen ve Moskova'daki Puşkin Güzel Sanatlar Müzesi'nde bulunan bu resim, Zama Muharebesi'ni oldukça farklı şekilde tasvir etmektedir. Hannibal Savaşları'nın son muharebesi olan Zama, son derece çetin bir muharebe olmalıdır. Zira Polybios'un da belirttiği gibi (15.14.6) her iki komutan da ruh ve cesaret bakımından birbirine denkti (Fields-Carre Koleksiyonu).

özetlenmiştir: 30.29.2). Antik Tunus'ta Zama isimli üç ya da dört yerleşim yeri mevcuttu ancak burada kas- tedilen yerin, bugün Zenfour'un 13 km doğusundaki Seba Biar olduğu tespit edilmiştir (Scullard 1970: 142-55, Walbank 1970: 445-51, Lazenby 1978: 218, Lancel 1999: 173-4, Hoyos 2008: 107-8).

Zama Muharebesi'nin dünya tarihinin şekillenme- sindeki önemine dair görüşü doğrultusunda Polybios, nadir bir duygu patlamasını ele veren şu cümleyi sarf ediyor: "Kartacalılar var olabilmek ve Afrika'yı elle- rinde tutabilmek için, Romalılar ise kurdukları impa- ratorluk ve dünya hakimiyeti için mücadele ediyordu" (15.9.2). Destansı bir öykünün son perdesi başlamak üzereydi.

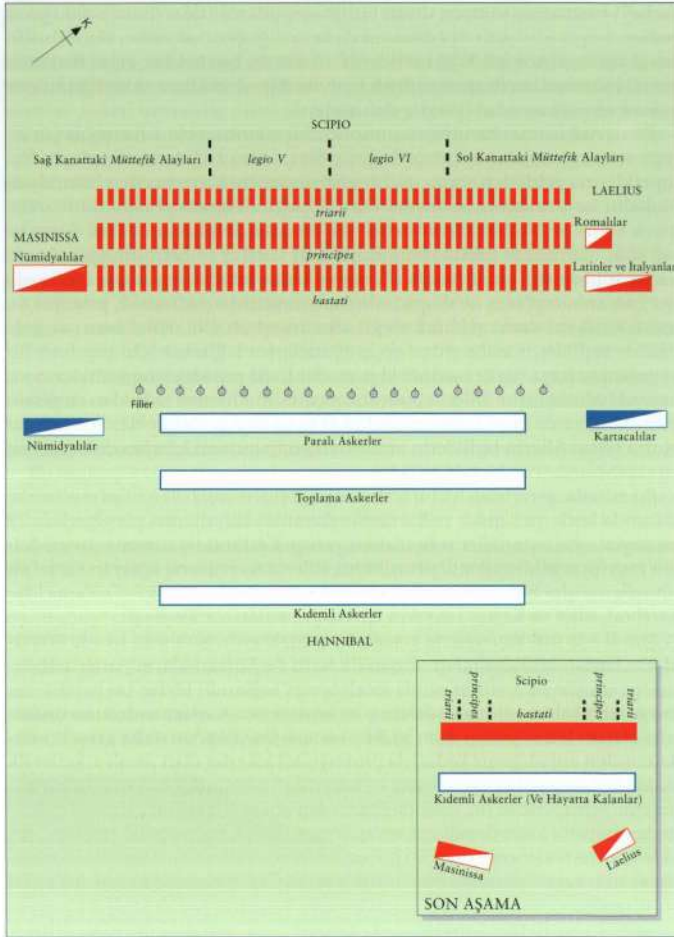
Muharebenin gerçekleşeceği gün Hannibal yaklaşık 36.000 piyadeye, yarıyı çok kıymetli Nümidyalılardan oluşan 4.000 süvariye ve 80 file komuta ediyordu (Poly- bios 15.3.6, 11.1, 14.9). Appianus'a göre Scipio'nun em- rinde 23.000 Romalı ve Latin-İtalyan piyade ile 1.500 süvari bulunuyordu. *Legio V* ve *Legio VI* olarak isim- lendirilen ve daha önce *Legiones Cannenses*'e mensup olan iki ceza lejyonu da bu piyadelerin arasındaydı. Ro- malılar, daha önce Kartaca için mücadele eden ancak artık Romalılardan yana saf tutan son derece yetenekli Nümidyalı Melik Masinissa'nın 6.000 piyadesi ve 4.000

süvarisi tarafından destekleniyordu (Polybios 15.5.12, Livius 30.29.4). Hanni- bal sayısı üstün görünse de süvari açısından zayıf taraftı.

Hannibal bu yüzden kesin sonuç alabileceği darbeyi piyadeleriyle vur- maya karar verdi ki daha önce hep bunun tam tersini uygulamıştı. Piyadele- rini üç hat şeklinde mevzilendirmesi de yine Romalıların bir uygulamasıydı ve Kartaca ordusunun alışık olduğu bir düzen değildi. İlk hat, Liguryalılar, Galyalılar, Balearlı sapancılar, muhtemelen menzilli silahlarla savaşan Mağ- ripli hafif piyadeler ve kardeşinin Ligurya'daki ordusuna mensup olan paralı askerlerin bir kısmından oluşuyordu. Büyük bir çoğunluğu profesyonel olan bu askerler, ciddi bir muharip güç sayılırdı. Polybios'a göre (15.11.1) bu hatta 12.000 asker bulunuyor, bu askerlerin kanatlarını sağda Kartacalı (Pönler ve Libya-Fenikeliler) solda Nümidyalı süvariler koruyor, önlerinde yer alan filler ve menzilli piyadeler ise perdeleme görevi görüyordu.

İkinci hatta Pön, Libyalı-Fenikeli ve Libyalı toplama askerler bulunuyordu ki bunlar Afrika savunması için alelacele teşkil edilmiş, tecrübeden yoksun ve çok kısıtlı bir eğitime tabi tutulmuş birliklerdi.

Diğerlerinin bir miktar gerisinde ve ihtiyatta tutulan üçüncü hatta ise Hannibal'ın ordusunda görev yapan ve İtalya'dan onunla birlikte dönen tecrübeli askerler bulunuyordu (Polybios 15.11.2). Her ne kadar Livius (30.33.6) bunların büyük oranda Bruttialılardan oluşan İtalyalı askerler olduğunu söy- lese de muhtemelen aralarında Hannibal'le birlikte İberya'dan hareket eden Libyalı ve İberyalı askerler ve Gallia Cisalpina'da orduya katılan Galyalı asker de vardı. Livius, buradaki tespitinde büyük bir hataya düşmüştür. Zira Poly- bios (15.11.7-9), Hannibal'ın muharebeden önce yaptığı konuşmada olgun ve fiziksel olarak diri olan bu askerlere Trebia'da, Tresimene Gölü'nde ve Can- nae'de elde ettikleri muhteşem zaferleri hatırlattığını söyler. Bu askerlerin "savaşa en hazır ve en sağlam birlikler" olduğunu da ekler (15.16.4). Üçüncü hattın isteksiz İtalyalı askerlerden oluştuğunu düşünen Livius'a göre Han- nibal, bu askerleri en geriye mevzilendirmiştir çünkü "sadakatleri şüpheli

olan bu askerlerin dost mu yoksa düşman mı olduğu belli değildir” (30.35.9). Frontinus da bu konuda Livius’la aynı saftadır. Kendisi, üçüncü hattın “sadağatı şüpheli olan ve İtalya’dan Kartaca’ya iradeleri dışında sürüklendikleri için kaygı verici bir isteksizliğe sahip olan İtalyalı askerlerden oluştuğunu” söyler (*Strategemata* 2.3.16). Frontinus, çok büyük ihtimalle bu ifadeleri sarf ederken kaynak olarak Livius’u kullanmıştır ancak en güvenilir kaynağın Polybios olduğunu düşünmek yanlış olmaz.

Bir askeri uzmanın nazarında Hannibal’in ordusu ve mevcut durumu nasıl değerlendirilebilir? Kartacalı komutan, askeri kariyeri boyunca ilk kez kendi seçmediği bir noktada muharebe etmek zorunda kalıyordu. O güne kadar arazi koşulları, muharebe meydanını büyük bir titizlikle belirleyen ve koşulların uygun olmaması durumunda muharebe etmeyi reddeden Hannibal’in

her daim müttefiki olagelmıştı. Dikkatli bir gözlemci, Hannibal'in, muharebelerde neredeyse her zaman çok büyük bir öneme sahip olan ve bitirici darbeyi vurmasına yarayan süvari birliği açısından da dezavantajlı olduğunu hemen tespit edecektir. Polybios'un da belirttiği gibi "süvariler, Hannibal'in her şeyin üzerinde gördüğü birliklerdi" (3.101.8). İşin kötüsü, Hannibal hem süvari bakımından dezavantajlıydı hem de diğer birliklerin etkinliğinin çok yüksek olmaması sebebiyle güç durumdaydı.

Roma ordusunun ise süvari konusunda hiç sıkıntısı yoktu. İberya'da yürüttüğü sefer esnasında Masinissa ile güçlü bir dostluk bağı kuran Scipio, Afrika topraklarına geldikten sonra muhteşem süvarilere komuta eden Nümidyalı Melik'in hayati derecede önemli olan desteğini edinmeyi bildi. Muharebe günü Melik ve Nümidyalı süvariler sağ kanatta, Scipio'nun yakın dostu ve sağ kolu olan Caius Laelius komutasındaki yurttaş ve Latin-İtalyan süvariler ise sol kanatta yer alıyordu. Roma ve Latin-İtalyan lejyonları merkezde her zamanki *triplex acies* düzeninde mevzilendi. Ancak *hastati*, *principes* ve *triarii* birlikleri dama şeklinde değil arka arkaya dizildi. Filler taarruza geçtiğinde birliklerin aralarından geçip gitmelerini sağlamak için yapılmış bir uygulamaydı bu. *Velite* ismindeki menzilli hafif piyadeler ise birliklerin önünde yer alıyordu. Fillerin taarruza geçmesinin hemen ardından en geriye gidecekler ya da boşlukların arasından sağa ve sola yöneleceklerdi ancak ne olursa olsun fillerin birliklerin arasından geçip gitmesi için bu aralıkları boş bırakacaklardı (Polybios 15.9.7-10).

Bu esnada, genç olup iyi bir terbiyeden geçirilmemiş olan filler muharebe alanında korkuya kapıldı ve Kartaca ordusunun kanatlarına yönelerek ciddi fillerin Romalılar yerine Kartacılara zarar vermesi Scipio'nun işine geldi ve kendi süvarilerini, fillerin taarruzuna uğrayan Kartacalı süvarilerin işini bitirmek üzere ileri gönderdi (Polybios 15.12.2-5). Zama Muharebesi, filler ve Kartaca süvarisi için başlamadan sona ermişti.

Şimdi sıra asıl kuvvetlerle gereğini yapmaktaydı. Kısa süre içinde Romalıların *hastati* birliklerinden oluşan ilk hattı ile Kartacalıların paralı askerlerinden oluşan ilk hattı arasında sıcak temas sağlandı. Livius'un vatansever duygularla kaleme aldığı ifadelerle göre lejyonerler, Kartaca ordusunu muharebe alanından süpürüp attı (30.34.3) ancak Polybios'un daha gerçekçi ifadelerinden anladığımız kadarıyla profesyonel askerler olan paralı askerler ilk aşamada sahip oldukları "cesaret ve beceriler" sayesinde (15.13.1) direnmeyi başardı. Nihayetinde bu, ucunda ölüm olan adam adama bir mücadeleydi ve herkes hayatta kalabilmek için savaşıyordu. Ancak bir noktada *principes* birlikleriyle desteklenen *hastati*'ler birinci ve ikinci hattı yarıp dağıtmayı başardı ancak tüm kaynakların da ifade ettiği gibi ikinci hat da tıpkı ilk hat gibi ciddi bir direniş sergilemeyi başarmıştı. Öyle ki Scipio ikinci ve üçüncü hattaki birliklerini ilk hattın kanatlarını korumak üzere yeniden mevzilendirmek zorunda kalmıştı. Romalı komutan, daha önceki tecrübelerine dayanarak *principes* ve *triarii* birlikleriyle Kartaca ordusunu kuşatmaya niyet ettiyse de bu mümkün olmayacaktı.

Taktiksel değişikliklerin ardından Scipio, Hannibal'in tecrübeli askerleriyle karşı karşıya kaldı. Kartacalı tecrübeli askerler, birinci ve ikinci hatta bulunup geri çekilmek zorunda kalan diğer askerler tarafından destekleniyordu. Polybios'un ifadelerine göre o aşamada iki ordunun mevcudu birbirine denkti. Her iki tarafa mensup tecrübeli askerler, elleri tetikte bekleyen silahşorlar misali birbirini izlerken Scipio ve Hannibal de psikolojik olarak belki de yaşayabilecekleri en çetin imtihandan geçiyordu. Hannibal, savaşın bu aşamasına kadar dengeyi tutturmayı başarırken, Scipio, zafere henüz ulaşmadığının son derece farkındaydı ancak yurttaş süvarilerinin ve Nümidyalı atlıların Kartaca ordusunun gerisine taarruz etmesiyle birlikte Hannibal için

mevcut konum tamamen çöktü (Polybios 15.14.6). Hayatta kalmayı başaran paralı askerler ve hafif piyadeler kaçmaya başladı. Hannibal de aynıyı yaptı ve az sayıdaki süvariyle birlikte kaçıp canını kurtardı ancak büyük oranda Romalıların zırhları ve teçhizatıyla donanmış olan inatçı tecrübeli askerler fırsatları olmasına rağmen kaçmayı gururlarına yediremedi ve kalıp savaşmaya karar verdi. Cannae'de rezil rüsva ettikleri lejyonerlere karşı ölene kadar inatla savaştılar. Askeri uzmanlar nihai ve trajik detayların tamamını öğrenmemize olanak sağlayacak kaynakları bizlere sunmuş değil ancak kesin olan şu ki askerlerin her biri kendi karanlık akıbetlerine yürürken kılıçlarını ellerinden bırakmadılar ve savaşmaya devam ettiler.

Polybios, muharebeye dair kayıtları, Hannibal'in önemli tecrübelerle sahip iyi bir komutan olduğunu ancak "en az kendi kadar cesur bir askerle karşı karşıya kaldığını" (15.16.6, İlyada'dan alıntı 4.300) ve tecrübeli askerlerini kendi seçtikleri akıbette yalnız bırakmak durumunda kaldığını söyleyerek bitiriyor. Hannibal, tıpkı Waterloo'daki Napoléon gibi Zama'da mağlup olmaya mahkûmdu. Benzer koşullarda elinde kılıcıyla ölmeyi seçen kardeşi Hasdrubal'ın aksine farklı bir yoldan gitti. Çok yüksek ihtimalle Sparta Kralı Leonidas'ın yaptığı gibi tecrübeli askerleriyle birlikte sırt sırta çarpışıp ölmeyi arzulardı ancak bir kez daha Kartaca'yı düşündü ve bunu yapmadı. Hayatta kalırsa gelecekte yaşanacak olaylara ağırlığını koyabilir ve savaşta olduğu gibi barışta da ülkesine hizmet edebilirdi.

Bir başka görüş ise Hannibal'in, yaşanan felaketin dehşeti karşısında kontrolünü kaybettiği ve düşman tarafından esir alınıp Roma'ya gönderilmemek için kaçtığı yönündedir (Zira Nümidya Kralı Sifaks yakın zamanda böyle bir akıbetle uğramıştı). Hannibal kuşkusuz muharebe alanında kalıp kaçmaya başlayan askerleri yeniden cesaretlendirebilecek psikolojik etkiye sahipti ancak o aşamada ordusu çoktan muharebe kabiliyetini kaybetmiş bir güruha dönüşmüştü ve yapılabilecek bir şey yoktu. Polybios ve Livius, Kartacalıların 20.000 ölü ve 25.000 esir verdiğini söylerken Appianos 25.000 ölü ve 8.500 esirden bahseder. Hangisi doğru olursa olsun verilen sayılar hem muharebenin dehşetini hem de Hannibal'in mağlubiyetinin ne denli büyük olduğunu gösteriyor. Romalıların zayıf miktarına gelirsek, Polybios 1.500 Romalı askerinin hayatını kaybettiğini söyler ki bu gülünç derecede düşük bir miktardır.

İberya'daki Emporion'dan yola çıkıp Galya'daki Illiberis'e (Elne) varan Hannibal'in hangi güzergâhı kullandığı kesin olarak bilinmemekte, Pireneler'i doğu ucundan çapraz şekilde geçtiği düşünülmektedir. Yeni ele geçirdiği toprakları koruyabilmek için geride kayda değer bir kuvvet bırakan Hannibal, dağları 50.000 piyade ve 9.000 süvariyle geçmiştir (Polybios 3.35.7). Resimde Pireneler'e yaslanan Banyuls-sur-mer (Fransa) görülmektedir. Hannibal bu sıradağları geçerken 361 metre yükseltiyi sahip olan "de Banyuls" geçidini kullanmış olmalıdır (Rodolphe Naudi).

Appianos ise Romalıların 2.500, Masinissa'nın ise 2.500'den de fazla zayıyatı olduğunu söyler (Polybios 15.14.9, Livius 30.35.3, Appianos *Bellum Punicum* 48).

Zama Muharebesi Hannibal'in sürdürdüğü savaşı nihayete erdirdi ancak Kartacalı komutanın gölgesi, yaklaşan olayların soluk ışığında tüm heybetiyle var olmayı sürdürecekti. Hannibal, giriştiği son, kaybettigi ilk muharebe olan Zama'dan 19 yıl sonra yaşamını yitirdi. Roma'nın kendini güvende hissedebilmesi ancak o zaman mümkün olabildi.

İki dehanın buluşması: Hannibal Zama'da

MÖ 204 yılının bahar mevsiminde Scipio, Cannae ve Herdonea'da yaşanan küçük düşürücü mağlubiyetlerden sağ kurtulan kıdemli askerler ve gönüllülerden oluşan bir orduyla Afrika topraklarına adım attı. Bir sonraki bahar mevsimi Geniş Düzlükler'de Pön Ordusu'nu mağlup etti ve Kartaca'nın barış teklifinde bulunmasını sağladı. Bu esnada İtalya'da bulunan Hannibal yaşanan gelişmelerin ardından toparlanıp Afrika'ya geri döndü ve savaş tamamları bir kez daha çılmaya başladı. MÖ 202 yılının güz mevsiminde Hannibal ve en az onun kadar dâhi olan Scipio, Zama'da kozlarını paylaşmak üzere bir araya geldi. Muharebe gerçekleşmeden önce iki komutan, iki düşman ordugâhının ortasında bir araya gelip o meşhur görüşmelerini gerçekleştirdi (Polybios 15.6-8 *muhtelif yerlerde*, Livius 30.29.1-10, karş. Frontinus *Strategemata* 1.1.3, 6.2.1, 2). İkisi de Yunanca biliyorsa da (Hannibal muhtemelen Latince de biliyordu) yanlarında birer tercüman bulundurdular (karş. Livius 22.13.6, Zonaras 8.24). Clausewitz, abidevi çalışmasının ilk sayfasında, "Savaş, büyük çaplı bir düellodan başka nedir ki?" (Savaş Üzerine 1.1.2) diye sorar ve savaşı iki güreşçi arasındaki mücadeleye benzetir. Savaşın ve kanın iki evladı, o gün bir araya geldiklerinde savaşmak üzere giyinip kuşanmış ve donanmışlardı.

Scipio'nun at kılından bir sorguçla bezeli Etrüsk-Korint stili bir miğfer taktığı, kas desenli, kısa, işlemeli ve bronz renkli bir göğüs zırhı giydiği görülüyor. Zırhının üstünde yaldızlı püskülleri olan ve beyaz ketenden yapılan *pteruges* bulunuyor. *Pteruges*'i, özel kemer bağına çepeçevre tutturulmuş. Zırhının altında ise kenarları mor işlemeli (bu, senatodan olduğunu işaret ediyordu), kaliteli beyaz yünden mamul, boydan bir kıyafet bulunuyor. Tıpkı sorgucu ve kuşağı gibi kıpkırmızı olan ve pamuklu kumaştan yapılan uzun pelerini, omuzlarından aşağı dökülüyor. Bacaklarını, kolayca açılıp kapanan bir baldır zırhı, ayaklarını ise adına *caligae* denilen sandalet tipi ayakkabılar koruyor. Berlinin sol tarafında ise Roma *gladius*'unun atası olan, düz, hem kesmeye hem de saplamaya yarayan İberya kılıcı yer alıyor.

Hannibal de tıpkı Scipio gibi İberya kılıcı kullanıyorsa da aralarındaki benzerlikler bununla sınırlı. Kartacalı'nın üzerinde demirden mamul bir zırh, başında yine demirden yapılmış, işlemesi olmayan sıradan bir Attik miğferi, ayağında eskimeye yüz tutmuş bir çizme, omuzlarında ise boz renkli, kalın ve yün bir pelerin bulunuyor. Özenle kesilmiş sık sakallarının ve bıyığının ardında engin bir hayat tecrübesi olan olgun bir adamın yüzü var. Güney İtalya'nın kavurucu güneşi altında gözlerini sürekli kısmak zorunda kaldığı için sağlam olan gözü de ince bir çizgi halini almış. 45 yaşında olmasına rağmen dipçik gibi bir postüre sahip olan Hannibal, orta yaşlı pek çok insanın aksine şişmanlamaktan, çökmekten ya da sarkmaktan fersah fersah uzak bir görüntü çiziyor.

Scipio'nun tercümanı, ketenden, şeritli, beyaz, belden kemerle tutturulan ve dizlerine kadar inen bir kıyafet giyiyor. Üzerinde açık kahverengi, yünden yapılmış pelerin bulunuyor. Pelerin, sağ omzuna gümüşten yuvarlak bir broşla tutturulmuş ve baldırlarına kadar uzanıyor.

Hannibal'in tercümanı ise Kartaca stili, dize kadar uzanan, uzun kollu ve bol bir kıyafet giyiyor. Üzerinde Galya stili ağır mı ağır yünden bir pelerin var. Dikdörtgen desenleri ve çiğ bir rengi olan pelerinin kolları koruyacak bir kısmı ya da kukuletası bulunmuyor. Romalı tercüman gibi onun pelerini de omzuna bir broşla tutturulmuş. Her iki tercümanın da silahsız olduğu göze çarpıyor.

"St. Paul Hapishanesi"nden kuzey-kuzeydoğu istikametine bakıldığında görülen Greko-Roman tiyatrosu Ephesos. Cicero'ya göre Hannibal, Phormio'nun komutanlık sanatının incelikleri üzerine yapacağı konuşmaya katılmak üzere buraya davet edilir. Yapılan uzun konuşmanın ardından dostları Hannibal'e ne düşündüğünü sorar. "Boş konuşan çok adam tanıdım" diye yanıtlar Hannibal, "ancak Phormio kadar boş konuşana daha önce rast gelmemiştim" (de oratore 2.18.75). Burası aynı zamanda, Livius ve Plutarkhos'a göre Hannibal'in baş düşmanı Scipio'yla bir araya geldiği yerd. O günün dünyasında ismini duyurmuş büyük komutanlar üzerine sohbet etmiş olmaları muhtemeldir (Fields-Carre koleksiyonu).

Nasıl Bir Komutandı?

Çinli usta stratejist Sun Tzu'nun ünlü bir ifadesi vardır: "Kendini ve düşmanını iyi tanıyan bir komutan, yüz muharebeye de girse mağlûp olmaz." Polybios da aynı kanıdadır. "Bir komutan için düşmanının karakterini ve onu güdüleyen ilkeleri bilmek kadar kıymetli bir edininim yoktur... İyi bir komutan, gözlerini, rakibinin teşkil ettiği savunmanın zayıf yanlarını görebilecek şekilde eğitmelidir. Burada kastedilen, zihindeki zayıflıklardır" (3.81.1, 3). Kurnazlık da önemli bir özelliktir, diye devam eder Polybios (2.36.3) ki bu özellik, Hannibal'in İberya'daki Kartaca

kuvvetlerinin başına geçmesini sağlamıştır.

Hannibal, kış mevsiminin çetin koşulları altında gerçekleştirdiği ilk meydan muharebesi olan Trebbia'da akıllıca davranıp bitki örtüsü ve engebeden yok-sun gibi görünen araziye, kuracağı pusuyu gizlemek üzere kullandı. Çadırlarını sabahın erken saatlerinde aç karınlarla terk eden ve yükselen nehri kış gündönümünün yaşanacağı o karlı sabahta bin bir güçlük geçiren Roma ordusu ise açlık çeken perihan durumundaki mevcudunun üçte ikisini gün batmadan yitirdi. Talih kurnazların yanındadır derler ancak unutmamalıyız ki zafere ulaşmak için gecesini gündüzüne katıp çalışanlar da talihin hazinesinden nasibini alır. O sabah Hannibal askerlerine zımba gibi bir kahvaltı yapmalarını emretmiş (iyi bir komutan askerlerinin midesini asla ihmal etmez), kamp ateşlerinin başında vücutlarına zeytinyağı sürmelerini söylemişti (Polybios, 3. 71. 6). Bu iki durum talihin Kartacalı işgalcilerden yana saf tutmasına yol açtı.

Trebbia Muharebesi, askerî tarihçelere göre Hannibal'in dehasının pek çok yönünü net bir şekilde ortaya koyan bir muharebeydi. Bu muharebede Hannibal'in, düşman komutanın psikolojisini anladığını, kendi askerlerinin durumunu düşündüğünü, beklenmeyi yapma isteğini ve tek bir muharebe planı çerçevesinde ordusunun tüm unsurlarını en iyi şekilde kullanabilme becerisini gözlemlemek mümkündür. Ayrıca Zama hariç olmak üzere Hannibal, filleri ilk ve son kez burada kullandı. Taktik seviyede inceleyecek olursak Hannibal'in çift taraflı kuşatma ilkesini takip ettiğini, pusudaki birliklerle de mevcut durumunu pekiştirdiğini görürüz. Muharebenin başında menzilli piyadeler arasında gerçekleşen kısa süreli çarpışmanın ardından Hannibal'in piyadeleri Roma piyadesini olduğu yere çiviledi. Süvari birlikleri ise Roma piyadesinin kanatlarını koruyan süvarileri kovalayarak Nümidyalı atlılar ile Kartacalı hafif piyadelerin korunmasız kalan kanatlara taarruz etmesine olanak sağladı. Tam da bu esnada pusudaki birlikler ortaya çıktı ve Roma ordusunun gerisine hücum etti.

Hannibal, pususu konusunda son derece yetkin bir komutandı. Bu yüzden bir sonraki çarpışması olan Trasimene Gölü Muharebesi'nde düşmanla geleneksel bir muharebeye girişmek yerine büyük çaplı bir pusu tertip etti. Gölün kuzey kıyısı boyunca ilerleyen Hannibal, göle paralel bir şekilde uzanan ve gölü yukarıdan gören yükselti zincirinin doğu ucunda göstere göstere kamp kurdu. Ancak gece çökünce kuvvetlerini birkaç kola ayırarak söz konusu tepenin arkasından dolaştırdı ve gündüz kullanılan yola paralel olarak mevzilendirdi. Birliklerin büyük kısmı gölü görmüyor ve tepenin diğer yakasından bulunuyordu. Böylece şafak sökerken Roma ordusunun Kartacalıları tespit etmesi mümkün olmadı. Yeni günün donuk ışıkları karanlığı yararken Flaminius, "avına" yaklaşmak için hızla ilerliyordu. Hava sisli olduğundan

Papaların Sarayı Pont Saint-Benezet, Avignon. 37 fili kamufle edilmiş su araçlarıyla karşı kıyıya aktaran Hannibal, geniş Rhône Nehri'ni Avignon yakınlarında bir yerden geçti. Tam olarak nereden geçtiğiyle ilgili pek çok hipotez mevcutsa da Rhône Nehri'nin kolları olan Durance ve Ardeche derelerinin arasında kalan bölgeden geçtiğini söyleyen Napoléon isabetli bir tespitte bulunmuş olabilir (Gunter Wieschendaahl).

tepelğin büyük kısmı beyaz bir örtüyle örtülmüş gibi görünüyordu ancak Flaminius'un bakışları dar yolun sonundaki Kartaca kamp ateşlerini seçebildi. Flaminius, göz alıcı bir şekilde süslenmiş olan atının üzerinde zafer hüyalarına dalmışken, yol boyunca çamurlara bata çıka ilerleyen askerlerin daha dünyevi istekleri olduğuna hiç şüphe yok. Kader, kimseden kellesini sunmasını istemez. İnsanlar kellelerini kadeere kendi elleriyle sunarlar.

Daha önce de belirtildiği gibi Polybios'a göre bir komutanın sahip olabileceği en önemli yetkinlik düşmanın yöntemlerini ve karakterini iyi bilmesidir. Çünkü ahlaki ya da psikolojik eksiklikler, yararlanılabilecek zayıflıklar haline gelebilir. Yine Polybios'a göre (3.80.3) Hannibal'in Flaminius'u göl kenarındaki pusuya çekebilmesini sağlayan şey, Flaminius'un kendine gereğinden çok güvenmesi ve Hannibal'in bunu bilmesiydi. Hiç şüphe yok ki Hannibal, sabahın erken saatlerinde yükselecek olan sisi (yaz gün dönümü zamanlarıydı) ve göl kenarının çamurlu kenarlarını da hesaba katmıştı. Roma ordusu kapana girdikten sonra zaferi hiçbir şey engelleyemezdi. Romalı askerler hala yolu kaplamakta olan sis yüzünden neredeyse önlerini göremiyordu. Görüş imkânı son derece kısıtlıydı. Ancak hiç beklemedikleri bir anda farklı noktalardan eş zamanlı olarak tuhaf savaş naraları ve metalin birbirine çarpma sesini duydular. Gölgelemler yanlış yorumlandığı ve görünmeyen kaynaklardan gelen seslerin abartıldığı dönemin insanları olan ve bir de sisten dolayı hiçbir şey göremeyen konsül ordusunun lejyonerleri kısa süre içinde paniğe ve kargaşaya sürüklendi. "Ortama hâkim olan kaos esnasında" diyor Livius, "askerler ne sancaklarını seçebiliyor ne de bulunmaları gereken yeri kestirebiliyorlardı. Hepsî şaşkına dönmüş, kılıçları ve kalkanları üzerindeki hakimiyeti yitirmişlerdi. Pek çoğu için silahları ve zırhları, onları koruyan gereçler değil ellerine yük ve vücutlarına kafes haline geldi" (22.5.5). Güneş yükseldiğinde ve son sis bulutu dağıldığında muharebe meydana geldi (tabii buna muharebe denebilirse) 15.000 Romalının cansız bedeni yatıyordu. Konsül'ün kendisi ise kahramanca vurmuş ve bir Galya mızrağıyla hayatını kaybetmişti. Flaminius'un güneşi işte böyle battı.

Hannibal'in yalnızca bir komutan değil, genel itibarıyla bir dâhi olduğu hemen herkesin malumuydu. Dehasının kaynağı, blöf ve ters blöf tekniklerini ustalıkla kullanmasında ve birliklerinden en üst düzeyde verim alma konusunda sahip olduğu olağanüstü beceride yatardı. Bunu, esnek taktikler uygulayarak ve askerlerin sahip olduğu doğal becerilerin sınırlarını zorlayarak yapardı. Ardent du Picq (1946: 76), konuyla ilgili şöyle diyor:

Hannibal, düşmanlarının nasıl hareket edeceğini tahmin etme konusunda fevkalade bir beceriye sahipti. Yapılacak hamleleri önceden tahmin eder ve en doğru karşı hamleyi ivedilikle gerçekleştirirdi. Aşağıda, kendisi gibi büyük bir komutan olan Büyük İskender'in, yaşadığı dönemden çok kısa bir süre sonra yapılan büstü yer almaktadır (Pella Arkeoloji Müzesi, parça: GL 15) (Fields-Carre Koleksiyonu).

Polybios, Hannibal için "Alpler'den indi" (3.50.1) tabirini kullanır. Rhône havzasından Alpler'i aşışına kadar Hannibal tarafından kullanılmı şerefine erişmiş olan yolun hangisi olduğu kesin olarak bilinmese de bu konuda iki ihtimal söz konusudur. Isere Vadisi'ni tırmanarak kuzeye doğru devam etmiş ve bugün Col du Petit Saint-Bernard (2.188m.) olarak adlandırılan "Isere Geçidi"ni kullanmış olabilir. Yahut da Col du Mont-Cenis (2.083m) ya da Col de Clapier (2.482m) geçitlerini kullanarak güneyden ilerlemiş olabilir. Resimde, Isere Vadisi'nin Massif de la Chartreuse'den çekilen panoramik bir fotoğrafı görülmektedir (Yazarın koleksiyonundan)

Hannibal, antik dönemin en muhteşem komutanıdır çünkü kendisi hem moral seviyesinin muharebede ne kadar önemli olduğunu bilir hem de kendi askerlerinin ve düşman askerlerinin moral seviyesini kestirebilir. Bu konuda olağanüstü bir becerisi vardır. Bu üstün özelliğini savaş boyunca giriştiği seferlerde ve muharebelerde sergilemiştir. Aslında kendi askerleri Romalı askerlerden ne daha üstün ne de daha iyi teçhiz edilmiştir. Hatta sayıca Roma ordusunun yarısına denktirler ancak galip taraf yine de Kartaca ordusu ve Hannibal olur. Çünkü o, moralin önemini bilmektedir. Askerlerinin mutlak güvenine sahip olduğu gibi komutanlığı süresince moral üstünlüğünü de daima elinde bulundurmayı bilmiştir.

Hannibal'ın üçüncü büyük muharebesi olan Cannae, kendisinin *opus magnum*'udur ve kuşaklar boyunca pek çok komutan tarafından gıptayla anılmıştır. O gün Romalılar, iki taraftan birinin mutlak galibiyetine dayanan kesin sonuçlu geleneksel bir muharebeye girişmeyi planlıyordu. Kabaca tarif etmek gerekirse bu stratejide iki ordu, birbirine yakın şekilde mevzilenir, askerler birbirine yavaşça ilerler ve taraflardan biri geri çekilene kadar karşılıklı kıyım başlar. Bu stratejide başarının bile bedeli ağırdır. Polybios, Romalıların muharebeye yaklaşımını ve kartlarını bu denli açık edişini modası geçmiş bir yöntem olarak görür ve Romalıları muharebe ederken içgüdüsel olarak "kaba kuvvet"ten (*bía*, 1.37.7) medet uman bir millet olarak tanımlar.

Bu eleştirinin ne kadar isabetli olduğu Cannae Muharebesi'nde ayan beyan ortaya çıktı. Zira Romalı komutanlar uyguladıkları taktikle diğer sınıfların önemini göz ardı edip o gün yaşanan dehşet verici çarpışmada muharebenin tüm yükünü ağır piyadelerin omzuna yükledi. Göz alabildiğine uzanan dümdüz arazide orta tempoda yürüyüşe geçen amatör askerlerin (mevsimden bahsettiğimiz unutulmamalıdır) içlerinde merak ve coşku kanışımı yoğun bir duygu vardı. Her zamanki düzenin aksine sıkışık formasyonda tek bir kitle halinde ilerleyen askerler adeta hareket halindeki bir silindiri andırıyordu. Başları dik ve cesur bir şekilde düşmana yaklaşıyorlardı ancak cesaret, muharebeyi kazandıracak yegâne etken değildi ve o gün de yeterli gelmeyecekti. Kartaca ordusunun başkomutanı Hannibal Barca ise savaş sanatında kaba kuvvete üstün gelecek yöntemlerin de var olduğunu Romalılara zor yoldan öğretmek üzereydi.

Sayıca çok daha kalabalık bir orduyla karşı karşıya olan Hannibal, düşmanın bu üstünlüğünü dezavantaja çevirmeye karar verdi ve kalabalık düşman piyadesini Kartaca merkezine saldırmak üzere adeta davet etti. Plana göre Galyalı ve İberyalı savaşçılar yem olarak kullanılacak, merkezin her iki yanında konuşlu bulunan ve Romalılardan ele geçirilen zırhlarla ve silahlarla teçhiz edilen Libyalılar ise Kartaca savaş canavarının alt ve üst çenelerini oluşturmaktaydı. Hannibal, süvarilerin mevzilendirilmesine de aynı derecede ihtimam gösterdi. Romalıların tuzağa düşürülmesinde bu birlikler kendi paylarına

düşen görevi yerine getirmeliydi. O günün muharebelerinde bir ordunun süvari birliği düşman ordusuna üstün gelince takip hareketine başlar ve muharebenin gerçekleştiği asıl noktadan uzaklaşarak piyadeleri kendi başlarına bırakırdı. Ancak taarruz halindeki süvari birliklerinin görevlerini yerine getirmesi için ille de düşmanı öldürmesi gerektiğini düşünmeyen Hannibal, standart yöntemlerin tam tersini uygulamaya karar verdi. Süvarilerini kanatlara eşit miktarda konuşlandırmayacak, nehrin bulunduğu sol kanatta çok daha kalabalık bir süvari birliği bulunduracaktı. Böylece kendilerinden sayıca daha az olan yurttaş süvarileri derhal bertaraf eden kalabalık Kartaca süvarileri muharebe alanında manevra serbestisine kavuşacaktı. Diğer kanatta yer alan ve daha az sayıda bulunan süvariler ise kendilerinden sayıca fazla olan Latin-İtalya süvarileri durduracak ve mümkün olduğu kadar oyalayacaktı. Daha önce de belirtildiği gibi Hannibal'ın süvarilerini kullanış biçimi Büyük İskender'in taktiklerinin bir taklidi değildi ancak farklı birlikleri kusursuz bir eşgüdüm içinde kullanmaları noktasında iki komutanın birbirine son derece benzediğini söylemek mümkündü. Kartaca ordusunun ağaçlardan ve bitki örtüsünden yoksun bir arazide düşmanın gözü önünde aldığı bu muharebe düzeni aslında bir pusu düzeniydi. Bu düzen, üzerinde incelikle düşünülmüş gözü pek bir tuzak olmakla birlikte Hannibal'ın karma ordusuna ne denli güvendiğini de gözler önüne seriyordu.

Hannibal'ın süvarileri kanatlara, piyadeleri merkeze ve menzilli piyadeleri de tüm birliklerin önüne yerleştirmesi, o günün muharebe düzeni açısından son derece olağan görülebilir. Ancak Hannibal'ın piyadelerine biçtiği rol ve uyguladığı taktik olağanüstüdür. Nispeten ince bir hat halinde uzanan piyadeler dışbükey bir yay şeklinde mevzilendi. Polybios'un bu düzeni tarif ederken kullandığı "*ménœides kurtōma*" (yüzü dışa dönük bir hilâl) ifadesi (3.113.8) vaziyeti tarif etmek için son derece uygundur. Bu mevzilenmenin amacı hem kanatlardaki Libyalıları gizlemek hem de derinliğin çok daha fazla olduğu izlenimini vermektir. Ancak düzenin asıl işlevi, askerlere geri çekilmek için daha fazla alan ve zaman sunmasıydı. Yem olarak kullanılacak birlikler bozguna uğramaksızın ne kadar uzun sürede geri çekilirse Kartaca savaş canavarının çeneleri, tuzağa düşen Romalıların üzerine o kadar kolay kapanırdı. Roma ordusunu esir alacak olan panik duygusunun da gerisini halletmesi bekleniyordu. Albay Ardent du Picq, "Hannibal, tuzağa düşen askerlerin yaşayacağı 'dehşet ve şaşkınlık' duygularının 'umutsuzluktan doğan cesaret' duygusuna baskın geleceğini doğru bir şekilde tahmin etti" diyerek çok isabetli bir tespit yapmaktadır (1946: 75). Aslına bakılırsa sıkışık düzendeki kalabalık asker grupları uzaktan bakıldığında göze bir hayli

Kim bilir, belki de Hannibal güneydeki orta yükseltili Durance Vadisi'ni tırmanmış ve "Durance Geçidi"ni kullanmıştır. Resimde Manosque yakınlarından geçen Durance Nehri görülmektedir (Pierre Lavaurs).

Napoléon'un anısına dikilen bir obelisk'in de yer aldığı Hautes-Alpes, Col de Montgenevre Geçidi (1.854m). Edward Gibbon, Hannibal'ın buradan geçtiğini söylemiştir (Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, I. cilt, s. 314) (Yazanın koleksiyonundan)

Alpes-de-Haute-Provence bölgesine bağlı olup Col de Larche ya da Col de l'Argentiere olarak adlandırılan geçit (1.991m). Burası, 1515 yılında Milan-Lodi yolunda bulunan Marignano'da (bugün Melignano olarak adlandırılır) İsviçrelilere çok ağır bir darbe indirecek olan I. Francois'nın piyadelerini, süvarilerini, toplanını ve yük katarını geçirmek için kullandığı nehir arası geçididir. (Twice25)

tehditkâr görünür. Silah arkadaşlarıyla yan yana, omuz omuza olma durumu, askerleri cesaretlendirir ve sarsılmaz bir kitle olmalarını sağlar. Böyle bir düzen, askerlere çok ciddi bir direnme gücü aşıladığı gibi düşmanın moralinin daha erken kırılmasına da yol açar. Ancak tüm bunlar, Hannibal'in gereken tüm önlemleri alması ve insanoğlunun içinde var olan sürü psikolojisinin Roma ordusunu esaret altına alması sayesinde o gün muharebe alanında işe yaramadı.

Hannibal, Zama Muharebesi'nden önce yenilginin nasıl bir duygu olduğunu hiç tatmamıştı. Ancak bu muharebede bile ne kadar dâhi bir komutan olduğunu anlamamızı sağlayacak birtakım ip uçları bulabiliriz. Örneğin, muharebe düzenindeki üçüncü hattı ele alalım. Bu hat yalnızca en iyi askerlerden oluşmuyor aynı zamanda üç hat arasındaki en ciddi direnişi sergileyecek hat olma özelliğini de taşıyordu. Böylece Hannibal'in taarruz değil, bir savunma planı teşkil ettiğini ve her hatta Romalılara daha ciddi bir direniş sergileme amacında olduğunu görürüz. O gün Kartaca ordusunun ilk hattını filler oluşturuyor, onları menzilli birlikler (Balearlı taş fırlatıcıları ve Mağripli mızrak atıcıları) ve yakın çarpışmalara aşına olan Liguryalı ve Galyalı savaşçılar destekliyordu. İkinci hatta, yakın düzende mevzilenmiş Afrikalı toplama askerler yer alıyordu. Üçüncü ve son hatta ise Hannibal'in "kıdemli muhafızları" diyebileceğimiz çetin ve güçlü askerler bulunuyordu. Ayrıca bu hat, ilk iki hattın geri çekilmek zorunda kalan askerler tarafından da pekiştirilmiş durumdaydı. Romalılar üçüncü hatta ulaştığında Hannibal toplama askerler ve farklı gruplardan meydana gelen süvariler tarafından desteklenen orduyuyla muharebeyi kazanabileceğini düşünüyordu. Polybios'un bu aşamada sarf ettiği ifadeler her şeyi özetlemektedir (15.16.2-4):

Hannibal fillerden oluşan ciddi bir kuvveti, düşmanı şaşkınlığa ve kargaşaya sürüklemek için en ön saflara mevziledirdi. Filler paralı askerlerle desteklenirken Kartacalılar (Afrikalı toplama askerler) da bir sonraki hatta konuşlandırıldı. Hannibal, nihai çarpışma yaşanmadan önce düşmanı fiziksel olarak yormak ve Roma kılıçlarının keskinliğini azaltmak istiyordu. Hannibal'in (toplama) Kartacalılara ortaya konuşturmasındaki amaç ise her durumda direnmeye devam etmelerini ve savaşmalarını sağlamaya çalışmaktı. Zira Homeros'un da dediği gibi "Savaşmaya gönülsüz olanlar muharebe meydanında kalmaya ve savaşmaya zorlanmalıdır" (*İlyada* 4.300). En azılı ve sağlam birlikler ise bir miktar mesafe bırakılmak suretiyle en geriye mevziledirildi. Muharebeyi uzaktan seyredeceği için morallerini ve savaşma azimlerini muhafaza edecek olan bu askerler, en kritik anda savaşçı özelliklerini ortaya çıkaracaklardı.

Bir diğer deyişle, Hannibal tecrübeli askerlerinin yıpranmış ve yorulmuş Roma ordusuna ölümcül yumruğu indirmesini istiyordu. Romalıları yavaşlatma, durdurma ve taarruzu tersine çevirme planının başarısızlığa uğramasının yegâne sebebi Hannibal'in kanatlarının zayıf olmasıydı. Roma ordusuna mensup süvariler, Kartaca ordusunun kanatlarını koruyan süvarileri hızlı bir şekilde mağlup edince Scipio, her şeyi yeniden düşündü ve "kıdemli muhafızlarla" gerçekleştirilecek nihai çarpışma için yeniden hesaplama yapacak zamanı buldu. Muharebe, muzaffer süvarilerin tecrübeli Kartacalı askerlere arkadan taarruz etmesiyle sona erdi.

Zaferin kazanılması gerçekten de Scipio'nun süvarileri sayesinde gerçekleşti. Zira süvariler yetişene kadar kimin kazanacağı hala kesin değildi. Polybios, "mücadele uzun bir süre dengede gitti" diyor. "Ta ki Masinissa ve Laelius, Kartacalı süvarileri muharebe alanından süpürüp kusursuz bir zamanlamayla, en kritik anda Kartaca ordusunun ana unsurlarına saldırana kadar..." diye de devam ediyor (15.14.7). Polybios burada *daimónios* ifadesini kullanır (sözcüğü sözcüğüne karşılığı: "kusursuz zamanlama") ancak Livius bu kritik sifata kendi ifadelerinde yer vermez. Romalı tarihçinin vatanperver duygulara kapıldığı için savaşın son aşamasında durumun dengede olduğunu kabul etmemesi son derece normaldir. Kim ne derse desin (ya da düşünsün), Scipio'nun zamanlaması kusursuzdu ve muharebeyi kazandıran da bu oldu. Tıpkı Napoléon'un da ifade ettiği gibi "Muharebenin akubetini tek bir an, tek bir düşünce belirler... Kesin sonucun alınacağı an gelip çatar, askerlerin içindeki ateş bir anda harlanır ve küçük bir birlik muharebeyi nihayete erdirir" (*Mémoires*, cilt II, s. 15).

İyi bir komutan olmak için pek çok meziyete sahip olmak gerekir. Konunun uzmanları hangi özelliğin daha önemli olduğu konusunda farklı görüşlere sahipse de Clausewitz'e göre (*Savaş Üzerine* 1.3, 'Askeri Deha Üzerine') iyi bir komutanın meziyetleri şu üç önemli niteliğe indirgenebilir: İlki Fransızların *coup d'oeil* diyerek mecazi olarak ifade ettiği "bir bakışta anlama" meziyetidir. Bu meziyet iki farklı beceriyi içinde barındırır: belirli bir mevzide kaç askerin bulunduğu kestirebilmek (ki bu pratik yaparak geliştirilebilir) ile arazinin avantajlarını ve dezavantajlarını anlayabilmek. Özetle *coup d'oeil* ifadesi, bakmak ve yapmak anlamına gelir ancak her iki eylem de isabetli ve çabuk bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

İyi bir komutanın ikinci meziyeti karakterinin güçlü olmasıdır ki Clausewitz bunu "inancın sarsılmazlığı" şeklinde ifade eder. Diğer bir deyişle komutan, planına sadık olmalı ve "bariz bir durum, farklı şekilde hareket edilmesini gerekli kılmadıkça planından sapmamalıdır."

Üçüncü ve en önemli meziyet ise kararlılıktır. Clausewitz bu soyut ifadeyi tanımlamak yerine açıklamayı tercih etmiştir:

Napoléon'a göre Hannibal'ın kullandığı geçit, Savoy'a bağlı Col du Mont-Cenis (2.083m) geçidiydi. 20 Mayıs 1800 tarihinde o zamanlar Birinci Konsül olan Napoléon, gürbüz bir katrın üzerinde gri renkte basit bir yelege sarılmış halde tıpkı Hannibal gibi Alpler'i aşip İtalya'ya girmiş ancak o, Col du Grand Saint-Bernard (2.469m) geçidini kullanmıştı. Dört gün sonra yazdığı ve kardeşine gönderdiği mektupta, "Yıldırım gibi indik" ifadesini kullandı (*Correspondance*, cilt VI, no. 4836, s. 308). 14 Haziran'a gelindiğinde ise kaybedeceği düşünülen Marengo Muharebesi'nde görkemli bir zafer elde etti. (Gunther Hissler)

Napoli yakınlarında bulunan ve Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen mermerden yapılmış bir Hannibal büstü. Bu büstün Roma döneminde değil de Rönesans döneminde yapıldığına dair kuvvetli şüpheler mevcuttur ve gerçekten de (Büyük İskender ve Caesar'ın aksine) büstün özellikleriyle Hannibal'ın özellikleri pek uyuşmamaktadır.

Jacques-Louis David'in 1801 tarihli ikonik tablosundan esinlenen John Jackson'ın (1778-1831) *Napoléon Alpler'i Geçiyor* isimli işlemesi. Tabloda Napoléon'ın coşkulu bir küheylanın üzerinde son derece heybetli görünüyor ancak gürbüz bir katrın üzerine iyice tünemiş, daha küçülmüş, sessiz ancak bir o kadar da karşı konulmaz bir şekilde yansıtılsaydı her şey daha gerçekçi görünürdü. Kürklere sarıyan Hannibal'ın işe Napoléon'un aksine Alpler'i geçerken yaya olduğu düşünülmektedir. (Ancient Art & Architecture)

Askerler şevk ve istekle savaştığı sürece komutanın çok güçlü bir kararlılık sergilemesine gerek olmayabilir ancak vaziyet kötüleşmeye başladığında ve çarpışmanın akıbeti şüpheli bir hal aldığındaki artık idare mekanizması saat gibi tıkır tıkır işlemeye başlar, tekler ve tutukluk yapar. İşte böyle durumları aşmak için komutanın olağanüstü bir kararlılığa sahip olması gerekir. Mekanizmanın teklemesi ille de askerlerin itaatsizliği ve bozgunculuğa başlamasıyla olmaz. Kimi askerler arasında bu da görülebilir ancak komutanın göğüs germesi gereken asıl durum, ölümlerin ve yaraların yürek parçalayıcı görüntüleri karşısında askerlerin zihinsel ve fiziksel olarak çökmeye başlamasıdır. Komutan dik bir duruş sergileyerek önce bizzat kendinin, ardından da düşünceleriyle, duyguları, umutları ve korkuları kendisine güvenen askerlerin dik durmasını sağlamalıdır. Askerler tüm güçlerini yitirdiğinde ve içlerindeki ateş sönmeye yüz tuttuğunda ortaya çıkan hareketsizliğin yükü kademeli olarak komutanın omuzlarına biner. Komutan, içindeki azimle askerlerin yüreğindeki ateşi yeniden harlamayı başarmalıdır. Bu ateş harlandığında umutlar yeniden yeşerecektir.

O halde iyi bir komutan, kriz anında içindeki "olağanüstü kararlılığı" herkesin görebileceği bir şekilde sergilemeli ve nihai zaferi elde etmek için askerlerini ateşlemeyi bilmelidir. Bu, şahsi bir cesaret sergileme durumundan farklıdır.

Clausewitz'in komutanlık meziyetleri açısından yaptığı bu değerlendirme, hiç şüphe yok ki geçmiş tarihlerle ve Hannibal'e de uyarlanabilir. Peki, Hannibal, Clausewitz'in ortaya koyduğu "ideal" özellikleri ne derece karşılıyordu? Hannibal, hiç şüphe yok ki "bir bakışta anlama" meziyetine sahipti ve içinde bulunduğu şartları ve araziye kendi lehine kullanabiliyordu. Durumu hemen değerlendirebilmesi ve büyük bir kararlılıkla eyleme geçmesinin yanında çok

Hannibal Alpler'den
indiginde kendini
"dağların eteğinde
yaşayan" (Polybios
3.60.8) Taurini'nin
bölgesinde buldu. Müttefiki
İnsübriyalıların baş
düşmanı olan bu topluluk
Hannibal'ın ilerlemesine
müsaade etmek istemedi.
Bunun üzerine Hannibal,
muhtemelen Turin
yakınlarında bulunan ana
yerleşimi talan edip bölge
sakinlerini kılıçtan geçirdi.
Bu ölçülü vahşet, diğer
Kelt kabilelerin Hannibal'ın
safına geçmesini sağladı.
Resmin arka kısmında
Cottian Alpleri, ön
kısmında ise güzel bir Turin
manzarası görülmektedir.
(Yazarın koleksiyonundan)

güçlü bir zihne de sahipti. Detaylara olağanüstü derecede dikkat etmesi de bir başka özelliği idi. Tüm bunlar hafızasında ve ortaya koyduğu fikirlerde tezahür ederdi. Komutan olduğu kadar bir filozof, eylem insanı olduğu kadar analiz ve tahlil insanıydı. Tüm bunları göstermek adına tek bir olayı anlatmak kâfi gelecektir.

Bir defasında ihtiyar Fabius Maximus dar bir vadide Hannibal'ı tuzağa düşürmeyi başardı ve Kartacalıları bir anlığına çıkmaz bir sokakta kapana kısılmış halde kaldı. Bunun üzerine Hannibal kampın en güçlü öküzlerini topladı ve boynuzlarına kuru otlardan oluşan demetler bağladı. Bu öküzler daha sonra vadinin çıkış noktasına bakan hâkim bir tepeye götürüldü. Gece çökünce ot demetleri ateşe verildi ve öküzler vadi çıkışına doğru hızla koşmaya başladı. Çıkışı tutan Romalı askerler gece karanlığında üstlerine doğru hızla yaklaşan ateşi görünce mevzileri terk edip tepeye doğru tırmanmaya başladı. Elbette çok geçmeden ne denli büyük bir hata yaptıklarını anladılar ancak Hannibal karanlıktan yararlanıp çoktan kaçmıştı bile. Bununla da kalmayan Kartacalı komutan, ertesi sabah yaptığı bir başka detaylı planla, öküzlerle ilgilenerken ordunun bir felakete uğramasını engelleyen askerleri de kurtardı (Polybios 3.93.1–94.7, Frontinus *Strategemata* 1.5.28).

Bir Çin atasözü, “Girmedğin savaşı kaybedemezsin” der. Fabius’un da tam olarak bunu yaptığını görüyoruz. Roma ordusunun hayli engeli ve bozuk bir arazide gece muharebeye girmesi durumunda ne tür bir sonuç alacağını tahmin etmek hiç de zor değil. Fabius bu yüzden tam da Hannibal’in tahmin ettiği şeyi yaptı. Yani hiçbir şey yapmadı. Hannibal, düşmanlarının hamlelerini tahmin etme konusunda fevkalade yetenekliydi ve burada da Fabius’un zihnini okumayı başardığını ve bu sayede hilesinin işe yaradığını görüyoruz. Kartacalı komutan, insan psikolojisine dair çarpıcı bir gerçeği daha kavramıştı. Genel kanının aksine insanların tecrübelerinden dersler çıkarmadığını, aksine, belirli uyarıcılara belirli şekilde tepki verdiklerini ve bunun sürekli tekrar ettiğini tespit etti. Bu şaşmaz ve değişmez özellik, insana dair bir kanunmuşçasına nesiller boyunca gözlenegelmiş, karanlık bir alamet gibi pek çok kez karşımızda belirmiştir. Hannibal’in üstünlüğünü sürdürmeyi başarmasında keskin kavrayış becerisinin ve insan doğasına dair derin bir bilgiye sahip olmasının önemi büyüktür.

Hannibal, “yürüyüşleri, taktikleri ve meydan muharebeleriyle” (Polybios 7.4.4) haklı bir takdire mazhar oldu. Ancak tüm bunların ötesinde, Hannibal’in karakterine dair en net ipucunu veren detay, toplama paralı askerler ordusunu düşman topraklarında kesintisiz 16 yıl boyunca sevk ve idare etmesine rağmen “ordusunun kendi içinde bir huzursuzluk yaşamaması ya da Hannibal’e karşı isyan etmemesidir. Komutanlarının kabiliyeti, askerleri verilen tüm emirlere harfiyen uymaya ve yalnızca komutanlarının iradesine itaat etmeye zorlamıştır” (Polybios 11.19.3, 5). Polybios’un ifadelerini göz önünde bulundurursak, Hannibal’in ilham verici liderliğinin ve insan idaresi konusunda sahip olduğu maharetin ne kadar üst düzey olduğunu bir kez daha anlarız. Kartacalı komutan hem büyük bir stratejistti hem de “bir yolunu bulma” konusunda usta bir şahsiyetti. Kartaca ordusunu oluşturan, türlü milletlere ve kabilelere mensup oldukları için etnik çeşitlilik açısından bir hayli farklı olan askerlerin bir arada ve uyum içinde yaşayabilmelerini sağlama konusunda tek kelimeyle uzmandı.

Savaşlarda başarı, komutanın becerisi ve cesareti ile komuta edilenin becerisi ve kendine güveninin birleşiminden gelir. Komutan, ancak kendi benliği ve ordusunun benliğinin birleşmesinden doğan sinerjiyi yakalayabilirse ordusu üzerinde tam bir hakimiyet kurabilir. Bu yüzden Hannibal’in komutanlık sanatına yaptığı en net katkı fiziksel değil, zihinseldir. Muharebelere kesin sonuç almasının sebebi cesareti değil beynidir. Bana kalırsa, komuta etme eylemi, Hannibal için adeta bir zekâ oyunuydu.

HASIM KOMUTANLAR

Aristokrat komutanların becerilerinin kısıtlı oluşu Roma’nın en büyük dezavantajlardan biri olarak görülür ancak komuta kademesine haşin ve profesyonel askerlerin gelmesi durumunda vaziyetin çok daha farklı olacağına dair bir kanıt da bulunmuyor. Hannibal, bir komutan olarak sahip olduğu beceriler sayesinde, Roma’nın yurttaşlardan oluşan ordusuna dehşet verici mağlubiyetler tattırdı ancak aynı ordu, daha iyi sevk ve idare edildiği ve moralinin daha yüksek olduğu Zama Muharebesi’nde Hannibal’i alt etmeyi başardı. Polybios’un isabetli tespiti de gösterir ki “Kartacalıların kazandığı zaferler kullanılan silahların ya da muharebe düzenlerinin değil, Hannibal’in zekâsının ve askerî dehasının sonucuydu” (Polybios 18.28.7).

Rodoslu Memnon'un, Büyük İskender'in dengi olarak görülebilecek yeğâne asker olduğu, buna karşın Hannibal'in pek çok büyük komutanla karşılaşmak zorunda kaldığı da söylenir. Aslına bakılırsa Hannibal, düşman komutanlardan çok daha büyük bir şeyi alt etmek zorundaydı: Roma askeri sistemini. Roma'nın Büyük İskender ya da Hannibal gibi olağanüstü komutanlara ihtiyacı yoktu ve tarihi boyunca nadiren bu kalibrede komutanlar yetiştirdi. Roma'nın ihtiyacı olan şey, lejyonlarının sayısını artırmaktı ve toplam erkek nüfusunun %10'u pahasına (ki bu çok yüksek bir orandı) neredeyse fabrikada seri üretim yaparcasına lejyon teşkil etti (Brunt, 1971: 28). Savaş zihinsel değil kaba kuvvete dayanan fiziksel bir eylemdir. Acı tecrübeler göstermiştir ki dövüşmeden kazanılan savaş yoktur ve zafere çoğu zaman düşmanı moralman ya da fiziken yıpratarak ulaşılır. Romalılar içinse tuhaf görünen ancak pek çok şeyi açıklığa kavuşturan bir durum söz konusudur. Romalılar, en güçlü hallerine, en çaresiz kaldıkları zamanlarda ulaşırlar. Zira düşmanları Roma'yla savaşa girdiklerinde bunun uzun soluklu bir yolculuk olduğunu bilir çünkü Romalıların pes ettiği görülmemiştir. Aşağıda, Hannibal'in karşılaştığı ve kendi askeri becerilerini test etmek zorunda kaldığı komutanların kısa yaşam öyküleri ve komutanlıklarına dair detaylar sunulmuştur.

Caius Flaminius (ö. MÖ 217)

MÖ 223'te konsüllük, 220'de *censor*'luk, 217'de bir kez daha konsüllük yapan Caius Flaminius, bir *novus homo*'ydu (yeni kişi). Yani, Roma'nın en üst düzey yöneticilik makamı olan ve genellikle aristokrat ailelere mensup olanların getirildiği konsüllük makamına kendi ailesinden gelen ilk kişiydi. Roma siyasi tarihi açısından bakıldığında bu sığata sahip olan az sayıdaki kişiden biri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Hem Polybios (3.80.3–82.8) hem de Livius (21.63.1–15, 22.3.3–14) Flaminius'un ateşli bir demagog olduğunu ve cesurca ifadeler sarf etmekten çekinmediğini söyler ancak becerilerinin kısıtlı olduğunu ve kariyerini, Roma'nın en yoksul yurttaşlarını arzularını tatmin ederek inşa ettiğini de belirtir.

Flaminius'un faaliyetleri arasında, "Halkın Tribünü" olarak (MÖ 232) yeni ele geçirilen Ariminum (Rimini) topraklarının büyük kısmının yoksul halka dağıtılmasını öngören layihanın onaylanmasını sağlaması, *Prætor* olarak (MÖ 227) Sicilya'nın ilk valisi olarak görev yapması ve *censor* olarak (MÖ 220) Roma'dan Ariminum'a ve yeni ele geçirilen kuzey topraklarına kadar uzanan geniş ve uzun Via Flaminia yolu ile Circus Flaminius'u yaptırmaya göze çarpar. Kendisi, MÖ 223'te Gallia Cisalpina bölgesinde Roma birliklerine komuta edip kuzeylilere karşı birtakım başarılar da elde etti ancak bunlar, Flaminius'u Hannibal gibi bir komutanla karşılaşmaya hazırlayacak ciddi deneyimler sayılmazdı.

Flaminius, İnsubriyalıların yenip Roma'ya muzaffer bir şekilde döndüğünde Senato üyelerinin büyük kısmının aksine yurttaşlar tarafından zafer festivali düzenlemeye teşvik edilmesi (*Fasti Triumphales* 530 AUC) önemli bir

Quintus Fabius Maximus Cunctator'un Viyana'daki Schonbrunn Sarayı'nda bulunan mermerden bir heykeli. Fabius kendi ismini taşıyan meşhur stratejiyi kullanarak, Trebbia ve Trasimene Gölü muharebelerinde paçavraya dönen Roma için adeta bir kurtarıcı oldu. Romalılar, yaklaşık altı ay boyunca uygulanan ve bir hayli sancılı geçen tahribat ve oyalama stratejisi uyarınca Hannibal'le muharebe alanlarında karşı karşıya gelmemeye çalıştı. (Yazarın koleksiyonundan).

detaydır. Flaminius'un kariyeri, Hannibal'le yapacağı ölümcül randevudan önce de sallantıya girmişti ancak dönemin şartları ve elbette *novus homo* olduğu göz önünde bulundurulursa hiç kuşku yok ki son derece görkemli bir kariyere sahipti. Başına buyruk hareket eden Flaminius'un kısa sürede pek çok düşman edindiği de görülüyor. Bunlar Flaminius'u ölümüne yürüten ve şöhretini mahvetmek üzere olan bir budala olarak görüyordu.

Quintus Fabius Maximus Cunctator (MÖ 275-203)

Trasimene Gölü Muharebesi'nde yaşanan felaketin ardından geleneksel bir çareye başvuruldu ve Roma senatosu, olağanüstü yetkilerle donatılan ve idareyi tek başına üstlenen bir diktatör atadı. Yaklaşık otuz yıldır başvurulmayan bir uygulamaydı bu. Gençlik dönemlerinde Birinci Pön Savaşı'nda bulunan, daha sonra iki kez konsüllük makamına layık görülen ve diktatör olduğunda 58 yaşında olan Quintus Fabius Maximus (MÖ 233-konsül, MÖ 230-censor, MÖ 228-konsül, MÖ 217-diktatör, MÖ 215-konsül, MÖ 214-konsül, MÖ 209-konsül) aslında Roma ordularına komuta etmek için fazla yaşlı sayılırdı. Fabius Maximus, Hannibal'le muharebe alanlarında boy ölçüşemeyeceğini bildiği için büyük çaplı çarpışmalara girmekten imtina edip yıpratma ve oyalama stratejilerini kullanmaya karar verdi. Bunun Hannibal'in tercih etmeyeceği bir mücadele yöntemi olduğunu düşünüyordu. Ancak uyguladığı bu strateji yüzünden "Cunctator" (erteleyen/ihmalkâr/oyalayan) gibi negatif çağrışım yapan bir lakapla anılmaya başladı. Çünkü Romalılar bu stratejiyi anlamadıkları gibi uygulanan yöntemlere tahammül de edemiyorlardı. Subaylar ve askerler bir noktada kendisini "Hannibal'in *paedagogus*'u" diye anmaya başladı (Plutarkhos *Fabius Maximus* 5.3). *Paedagogus*, Romalı öğrencilere eşlik eden Yunan köle manasına geliyordu ki bu, ihtiyar komutan için ağır bir hakaret sayılırdı.

Oünkü olaylara bugünden bakabilme avantajına sahip olduğumuz için Fabius'un temkinli olma ve yıpratma stratejisinin kesinlikle doğru olduğunu ve diktatörlük makamına gelerek MÖ 217'de bir başka Roma ordusunun Hannibal'in elinde perişan olmasını engellediğini söyleyebiliriz. Polybios'un ârifane bir şekilde ifade ettiği gibi (3.89.8-9) Fabius, meydan muharebelerine girmeyi reddederek sırtını, Roma'nın tartışmasız bir üstünlüğe sahip olduğu bir noktaya yaslıyordu. Roma, bitip tükenmez bir insan gücü ve ikmal malzemesine sahipken Hannibal böyle bir imkândan yoksundu.

Ancak bu ne görkemli ne de herkes tarafından tasvip edilen bir yöntemdi. Ayrıca İtalya arazilerine ve bilhassa da Campania bölgesinin üzümlü bağlarıyla meşhur *ager Falernus* kesimine çok ağır bir yük bindirdi (Polybios 3.90.7-92.10, Livius 22.13.1-15.1). Giderek şiddetlenen halk baskısına rağmen Fabius'un kendi yönteminde diretmesi takdire şayandır. Ne var ki Fabius'un stratejisini bir kenara atıp Hannibal'e taarruz etmek isteyen *magister equitum* Marcus Minucius Rufus'un (MÖ 221-konsül) sürekli kendisiyle münakaşaya girmesi, sadakatsizliği ve itaatsizliği işleri büsbütün zora soktu (Hannibal kendisini gelecekte alt edecekti). Hiç şüphe yok ki Fabius, o günün şairlerinden Ennius'un "düşmanı oyalayarak (*cunctando*) devleti kurtaran kişi" dizesiyle yaptığı övgüyü hak eder. Aynı dize, Vergilius tarafından da ölümsüzleştirilmiştir (*Aeneid* 6.846 West) ve yapılan övgü perçinlenmiştir.

Caius Terentius Varro

MÖ 216'nın konsül seçimleri, şiddetli münakaşaların ve Kartacalı işgalcilere karşı ciddi önemler alınmasına yönelik kitlesel talebin gölgesinde gerçekleşti (Livius 22.33.9-34.1). Dolayısıyla ilk seçimler gerçekleştiğinde tek bir aday öne çıktı: Hannibal'le muharebe alanlarında karşılaşılması gerektiğini savunan Caius Terentius Varro.

Gelgelelim Varro kısa süre içerisinde Hannibal tarafından feci şekilde mağlup edilince antik yazarların nezdinde yegâne günah keçisi ilan edildi. Pek çok yazar, Varro'yu seviyesiz bir demagog, kasabın oğlu (gelecekte Cromwell de aynı akıbete uğrayacak ve "bira üreticisi" ifadesiyle aşağılanacaktı) ve pervasız bir budala olarak tanımladı (Livius 22.25.18-26.4, Plutarkhos *Fabius Maximus* 14.1, Appianos *Hannibalica* 17, Cassius Dio fr. 57.24). Bu yazarlar Varro'yu eleştiriyorlar ancak Roma'nın senato sistemini ve Varro'nun geçmiş kariyerini göz ardı ediyorlardı. Lazenby'nin (1978: 74) de isabetli bir şekilde tespit ettiği gibi bir kasabın oğlunun bir anda konsüllük makamına seçilebilmesi söz konusu değildi. Senato geçmişli olan köklü bir aileden gelmeyip *novus homo* olduğunun söylenmesi ise son derece yakışıksızdı.

Varro bir kasabın oğlu olarak bir anda konsül seçilmedi. MÖ 222'de *quaestor*, MÖ 221'de *aedile* ve MÖ 218'de *praetor* olarak görev yaptı. Dolayısıyla Roma aristokrasisinde *cursus honorum*'u, yani kariyer basamaklarını adım adım tırmandı. Siyasi hedefleri olan herkes gibi Varro'nun da yolu henüz 17 yaşındayken orduyla kesişti. MÖ 219'da İliırya'da görev yapmış olması ihtimal dahilindedir. Objektif bir şekilde değerlendirecek, Varro'nun beyhude çabalara girişen, küstah, Senato oturumlarında ağzından tükürükler saçarak konuşmalar veren bir kişi olarak tasvir edilmesinin kusurlu olduğunu söylememiz gerekir. Her ne kadar dâhi bir asker değilse de seleflerinden, bilhassa da başına buyruk bir karaktere sahip olan Caius Flaminius'tan daha kötü bir komutan değildi. Bununla birlikte Livius (22.61.14) şunu da söylüyor; Şayet Varro, Kartaca ordusunun komutanlarından biri olsaydı muhtemelen çarpmıha gerilip idam edilirdi ancak Roma'da böyle olmadı ve Varro, Cannae'de yaşanan dehşet verici felaketin ardından bile Etruria'da bir ordunun başına getirildi (MÖ 208, MÖ 207).

Lucius Aemilius Paullus

Lucius Aemilius Paullus (MÖ 219-konsül, MÖ 216-konsül), Kartaca'yı tarihten silen ve Polybios'un en büyük patronu olan Publius Cornelius Scipio Aemilianus'un (MÖ 147-konsül, MÖ 134-konsül) dedesidir. Bu yüzden deyim yerindeyse Yunan tarihçiden torpildir. Aemilii ve Corneliu ailelerinin faaliyetlerini etraflica ele alan Polybios, Hannibal Savaşları'na dair anlatılarının alt metnini de bu detaylarla örmüştür. Aemilius Paullus, Cannae Muharebesi'nde yaşamını yitirdi ancak Caius Flaminius'un aksine o, aristokrat bir aileye mensuptu ve bu sayede adı, sonraki yıllarda bile lekelenmedi. O yüzden bazı noktalarda propaganda ile gerçekleri birbirinden ayırmak son derece güç bir meşgale haline

Marcus Claudius Marcellus'un Roma'daki Capitolini Müzesi'nde sergilenen mermerden bir heykeli. Hannibal, büyük bir saygı beslediği Marcellus için "Galipken düşmana nefes aldırmayan, mağlupken mücadeleye soluksuz devam eden tek komutandır" ifadesini kullanmıştı (Plutarkhos *Marcellus* 9.4). Marcellus'u bir pusuda öldüren Hannibal, düşmanın bedenini münasip bir törenle yakıp küllerini gümüş bir vazoda oğluna yollattı. Şahsi mührünü taşıyan yüzüğünü ise hatıra olarak sakladı. (Fields-Carre Koleksiyonu)

geliyor ve bu kişilerin karakterlerine dair gerçekçi analizler yapmamız zorlaşıyor.

Yine de Aemilius Paullus'un İliırya'da başarılı seferler icra eden (MÖ 219) ve namına zafer kutlaması düzenlenen başarılı bir asker olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Faroslu Demetrios'a karşı yürütölen İliırya Seferi, karadan ve Adriyatik kıyıları boyunca denizden müstereken gerçekleştirilen bir harekâtı içeriyorsa da büyük çaplı bir meydan muharebesi yaşanmadı (Polybios 3.19.13, Frontinus *Strategemata* 4.1.45). Küçük ölçekli ve büyük ölçekli çarpışmalarda komutanın üzerinde hemen hemen aynı büyüklükte bir beklenti vardır. Ancak bu türden seferlerde sergilenecek beceriler ile MÖ 216'da olduğu gibi standart bir konsöl ordusunun dört katı büyüklüğünde bir kuvvete komuta etme durumunda sergilenecek becerilerin aynı olması elbette beklenemezdi. Sonuç olarak Paullus, Quintus Fabius Maximus'un dostu olmasına ve onun oyalama stratejisini açık açık desteklemesine rağmen Caius Terentius Varro'yla birlikte eş konsöl olarak seçildi.

Marcus Claudius Marcellus (MÖ 271-208)

MÖ 208 itibarıyla Roma, Cannae'den beri ilk kez Hannibal'le büyük çaplı bir çarpışmaya girmeye hazır hale geldi. Ancak beklenen muharebe gerçekleşmeden önce konsüller, Venusia (Venosa) yakınlarında bir grup Nümidyalı tarafından pusuya düşüröldü. Marcus Claudius Marcellus hayatını kaybederken Titus Quinctius Crispinus feci şekilde yaralandı (Polybios 10.32.1-6, karış. Livius 27.26.7-11). Marcellus (MÖ 222-konsöl, MÖ 214-konsöl, MÖ210-konsöl, MÖ 208-konsöl) Birinci Pön Savaşı'nın sonlarında Sicilya'daki muharebelerde büyük bir özveriyle savaşmış, kardeşinin hayatını kurtardığı için *corona civica*⁵ ile ödöllandirilmişti. Rivayete göre Hannibal, kimileri tarafından Roma'nın en iyi askeri olduğu söylenen ve aynı zamanda bir eğitimci de olan Fabius'tan korkuyor ancak Marcellus'a dair tam zıt yönde görüşler taşıyordu. Zira Fabius, Marcellus'un hata yapmasını engellemeye çalışırken, Marcellus, yaptığı hatalarla Fabius'u da müşkül duruma sokma potansiyeline sahipti (Plutarkhos *Marcellus* 9.4). Marcellus, Hannibal'in kalibresinde bir komutan değilse de yaşanan mağlubiyetler sonucunda psikolojik olarak yıkılmayacak kadar çetin bir savaşçıydı ve bilhassa Cannae'den sonra yaşanan karanlık günlerde Roma'ya iyi hizmetlerde bulundu.

Marcellus, çağdaşı Fabius'tan çok daha hırçın bir karaktere sahipti. Bununla birlikte askeri eğitimi kısıtlı kaldığı gibi normal eğitimi de yetersizdi. Hatta kimileri Marcellus'un okuma yazma bile bilmediğini iddia ediyordu. İlk kez konsöl olduğu dönemde Insubriyalı kabile şefi Britomarus'u teke tek dövüşte öldürüp zırhına el koydu. Bu tür efsanevi başarılarda elde edilen zırhlar ya da benzeri gereçler, Roma aristokrat sınıfına mensup olanların nadiren kavuştuğu şeref payelerinden biri olarak göröldüğü için Marcellus üçüncü ve son kez elde edilen bu *spolia opima*'yı (şeref ganimeti) Roma'da yapılan ilk tapınağa, yani Jüpiter Feretrius'a sundu. Galyalılara karşı peş peşe elde ettiğı zaferlerin ardından ise şerefine bir zafer festivali düzenlendi (Plutarkhos *Marcellus* 6-8 *muhtelif yerlerde*, *Fasti Triumphales* 531 AUC). Cumhuriyet döneminin ortalarında yaklaşık olarak

5 Genellikle meşe yapraklarından yapılan ve askeri bir nişan olma özelliğine sahip olan bir Roma tacı (Ç.N.).

her üç konsülden biri adına zafer festivali düzenlenirdi ancak bir Romalı komutanın bir düşman komutanı bire bir mücadelede alt ederek *spolia opima* elde etmesi her zaman rastlanacak türden bir manzara değildi. Fabius'un "Roma'nın kalkanı", Marcellus'un ise "Roma'nın kılıcı" olduğu söylenir (Plutarkhos *Marcellus* 9.4). Kahraman-komutan için ne kadar yerinde bir övgüdür bu.

Publius Cornelius Scipio Africanus (MÖ 236-185)

Hannibal kaybetti çünkü yüksek kalitede ve olağanüstü derinlikte bir insan kaynağına sahip olan Roma, dizlerinin üzerine çöktürüldüğünde bile mağlubiyeti kabul etmeyi reddetti. Hannibal'ın başarısız olmasının ikinci sebebi İtalya'nın merkezindeki kolonilerin Roma'ya karşı isyan etmemesi, Galyalıların topyekûn Hannibal'ın safına geçmemesi ve Hannibal'ın kardeşi Hasdrubal'ın Hannibal'e katılamamasıydı. Üçüncü sebep, Kartaca'nın denizlere hâkim olamaması ve deniz gücünün savaşma gayretine dahil edilememesiydi. Dördüncü ve son sebep ise Cornelii Scipiones'in Hasdrubal Barca'yı MÖ 208'e kadar İberya'da tutmayı başarması ve Roma'nın bağrından, gelecekte Hannibal'i yenerek "Africanus" namını almakla beraber taktik zekâsı en az Hannibal kadar kuvvetli olan genç Publius Cornelius Scipio'nun (MÖ 205-konsül, MÖ 194-konsül) yetişmesi idi.

Cornelii Scipiones'in Roma'nın en nüfuzlu ailelerinden birine mensup olduğunu ve başına buyruk hareket etmekten çekinmeyen biri olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. O tarihlerde henüz büyük bir şöhrete kavuşmamış olan Scipio'nun ise babasının ve amcasının ölümünün ardından İberya'daki birliklerin başına atanması aynı derecede dikkate değerdir. Zira Scipio o tarihte 25 yaşını yeni doldurmuş ve *curule aedile* makamından daha yüksek bir mevkiye ulaşamamış bir Roma vatandaşıydı (*privatus*) (Polybios 10.4.5, karşı. Livius 25.2.6-8). *Aedile*, askeri herhangi bir sorumluluğu olmayan, yolların ve su kemerlerinin bakım ve onarımından, ticaretten, insan sirkülasyonundan ve umuma açık oyunların ve şenliklerin düzenlenmesinden sorumlu orta dereceli bir idare makamıydı. Bununla birlikte *praetor*'luk ve konsüllük gibi çok daha yüksek makamlara gelmek için bir basamak olarak görülürdü.

Yine de Scipio muharebe alanlarının tozunu yutmamış biri değildi. MÖ 218'de Ticinus Nehri'nin yakınlarında yaşanan şiddetli süvari çarpışmasında bulundu ve öteden beri söylenegelen bir iddiaya göre burada babasının hayatını tek başına kurtardı (Polybios 10.3.3-7, Livius 21.46.7-8). Bununla birlikte asıl muharebede oynadığı role dair yazılı bir kayıt bulunmamaktadır. Scipio, MÖ 216'daki Cannae Muharebesi'nde de bulundu. Livius'a göre muharebeden sonra Aufidus'u geçip esas Roma kampına ulaşanların arasındaydı. Her şeye rağmen bozguna uğramamayı başaran, teslim olmayan, etrafta kol gezip avını arayan Kartacalı süvarileri atlatan ve Canusium'a güç bela da olsa ulaşan 4.000 kişiden biriydi. *Legio II*'nin askeri *tribün*'ü olarak görev yapan ve böylesine karanlık bir süreçte üst düzey bir liderlik sergileyen Scipio, Canusium'a sığınan askerler tarafından birliğin iki komutanından biri olarak seçildi (Livius 22.52.4, 53.1, karşı. Frontinus *Strategemata* 4.7.39, Valerius Maximus 5.6.7, Silius Italicus *Punica* 10.426-8). İnsanların Scipio'yu vali-komutan olarak İberya'daki mücadelenin başında görmek istemesinin sebebi muhtemelen Romalı komutanın bozgunculuk yapan entrikacıların karşısında gözü pek bir şekilde hareket etmesi idi (Livius 26.18.9).

Publius Cornelius Scipio Africanus'un mermerden bir büstü (Roma, Capitolini Müzesi, parça: MC 562). Scipio, şahsi karizması istihbarat ve eğitim temelinde inşa ettiği titiz planlarla birleştirdiği gibi sürpriz unsuruyla harmanladığı yenilikçi taktikleri uygulamaktan çekinmeyen bir komutandı. Muzaffer bir komutan olmasına rağmen yaşamı sürgünde son buldu. (Fields-Carré Koleksiyonu)

Juvenal, Cannae'den üç yüz yıl sonra kaleme aldığı *Satires* isimli çalışmasında Hannibal'in böylesine büyük bir zaferden sonra Roma'ya yürümesi gerektiği üzerine söylev çalışmaları yapan öğrenciler hakkında hiciv içerikli bir yazı yazdı (7.160-4). Piazza dei Cinquecento'nun kuzeybatıdan bir görüntüsünü içeren fotoğrafın ön kısmında, Hannibal zamanında Roma'yı koruyan surlar görülmektedir. Galyalı Brennos'un Roma'yı işgalinden hemen sonra yapılan (MÖ 390) ve Servian Surları ismini taşıyan 11 km uzunluğundaki bu duvarlar yaklaşık olarak 426 hektarlık bir alanı çevreliyordu. (Fields-Carré Koleksiyonu)

Scipio'nun inisiyatif olarak hareket edecek kabiliyetli astlara sahip olmanın ne denli önemli olduğunu anlaması da işte bu şekilde oldu. Mevcut koşullara uygun olarak taktik seviyede gerçekleştirdiği yeni düzen, emrindeki Roma ordusunu potansiyel gücünden daha fazla yararlanabilen bir kuvvete dönüştürdü.

Scipio'nun "İberya'daki Kartaca kuvvetlerine şiddetli bir darbe indirme ve bölgenin işgalinin kendi kendine gerçekleşmesi" stratejisi son derece harika bir düşüncenin mahsulüydü ve seferlerinin bugüne kadar uyguladığı stratejinin tam zıttıydı. Kendisi her ne kadar Afrika'yı işgal etme stratejisiyle tanınsa ve övülse de bu plan aslında MÖ 218'den beri Roma'nın gündemiydi ve aslına bakılırsa Hannibal'in İtalya işgali ve elde ettiği zaferlerle karşılaştırıldığında çok da çarpıcı ve yenilikçi bir plan sayılmazdı. Bir kere daha ifade edelim: Afrika işgal planı, Scipio'nun ortaya koyduğu özgün bir plan değildi. O yalnızca Agathokles ve Regulus'un adılarını takip ediyordu. Yine de Scipio, uyguladığı yöntemlerle günün sonunda başarıya ulaşmayı bildi. Bilhassa Hannibal'i, kıydaki güvenli üssünden iç kısımlara doğru çekmesi, kalabalık bir insan topluluğuna ev sahipliği yapan ve bir hayli verimli arazilere sahip olan Bagradas Vadisi'ni ateş ve kılıçla terbiye ederek yağmalaması ve Kartacalı komutanı henüz hazır olmadan bir muharebenin içine çekmesi takdire şayan işlerdendi.

Scipio, Zama'da elde ettiği zaferin ardından "Africanus" namıyla tanınmaktaydı. Romalı bir komutan ilk defa zafer kazandığı bir bölgenin ismiyle tanınıyordu. Bu noktaya dair başvuru mercimiz olan Livius "bu ismin nasıl yerleştiğine dair net bir bilgi olmadığını" söylüyor. "Ordunun komutanına duyduğu sadakat ya da yaygın inanca göre tıpkı atalarında olduğu gibi Scipio'nun yakın dostlarının böyle bir yakıştırama yapması sonucu bu namın kök salmış olabileceğini" söylüyor. "Zira Sulla'ya 'Felix', Pompeius'a da 'Magnus' isimlerinin verilmesi bu şekilde olmuştu. Ancak kesin olan şudur ki Scipio, fethettiği topraklardaki insanların ismiyle anılan ilk komutanı" diyerek son noktayı koyuyor (30.45.6-7). Bununla birlikte Seneca, konsül Marcus Valerius Maximus'un Messana'yı ele geçirdikten sonra (MÖ 263) "Messana" ismini aldığını, bu ismin daha sonra "Messala" olarak değiştirildiğini de ifade etmektedir (*de brevitate vitae* 13.5).

Hem Hannibal hem de Scipio taktik seviyede muhteşem komutanlardı ancak Scipio'nun taktik açıdan en sofistike muharebesi olan Ilipa (MÖ 206) bile Hannibal'in şaheseri Cannae ile karşılaştırıldığında sönük kalır. Bir defasında Hannibal, Scipio'ya, eğer Zama Muharebesi'ni kazansaydım kendimi Büyük İskender ve Pirus da dahil olmak üzere diğer tüm komutanlardan daha yüksek bir mertebeye görecektim, şeklinde bir cümle kurdu ve böyle yaparak aslında hem kendini hem de dolaylı yoldan Scipio'yu methetmiş oldu (Livius

Scipio, askerlerinin sadakatini kazanan ve bunu nasıl muhafaza edeceğini bilen ilham verici bir liderdi. Karizmatik karakteri ve yürüttüğü makul diplomasi sayesinde çok kıymetli pek çok müttefik edindi ki Roma'nın bu müttefikler olmaksızın savaşı kazanması son derece zordu. Roma'nın statik temelde yükselen geleneksel savaşma şeklinin eksikliklerini de tespit eden Scipio, daha küçük ancak daha fazla hareket serbestisine sahip birliklerle birtakım denemelere girişti. Hannibal'den ilham alarak uygulamaya çalıştığı bu yöntemde hem yetkin bir başkomutana hem de becerikli subaylara ihtiyaç vardı.

35.14.9, karşı. Plutarkhos *Flaminius* 21.3-4). Bu sıralamanın nasıl olacağına dair tartışmaların sonu yoktur ancak Suvorov'un değerlendirmesine tamamen katılmak da çok zordur. Suvorov, dört başı mamur taktiksel bir zafer olmaktan ziyade geleneksel muharebeye benzetebileceğimiz Zama Muharebesi'ni kazanmakla Scipio'nun kuşkusuz çok daha iyi bir komutan olduğunu kanıtladığını düşünmektedir (kendisi, bu noktada bilgi vermekten ziyade methiye düzme amacı güden Polybios'un söylediklerini farklı sözcüklerle yineler). Günün sonunda akıbeti mağlubiyet olmuş bir komutan hakkında isabetli bir değerlendirmek hiç kolay değildir. Genellikle tarihçiler, mağlubiyete yol açan koşulları unuturlar ve mağlup olmuş bir komutanı, kendisini mağlup eden komutandan daha aşağı görme eğiliminde olurlar. Hannibal, tıpkı Amerikalı General Robert E. Lee gibi -ki kendisinin muhteşem bir asker olduğuna kimse'nin şüphesi yoktur- en sonunda mağlubiyeti tattı. Ancak her ikisi de daha iyi komutanlar tarafından değil, daha iyi ordular tarafından mağlup edildi. Scipio hemen her açıdan harika bir asker olabilir ancak Hannibal'den daha iyi değildir. Aslına bakılırsa o dönem itibarıyla Kartacalı komutanın savaş tecrübesine, stratejik vizyonunun derinliğine ya da kara savaşının herhangi bir türünde sergileyebileceği taktik becerilere yaklaşabilen herhangi bir asker yoktu.

ZİHNİNİN DERİNLİKLERİNDE

Livius'un ifadelerine göre Cannae'de yaşanan tek taraflı ezici muharebenin ardından Maharbal, muzafer başkomutan Hannibal'i övüp tebrik ettikten sonra "yaklaşık beş gün içinde Capitol'de zaferi kutlayıp ziyafet çekeceğini düşündüğünü, kendisinin ise Roma'ya süvarilerinin başında geleceğini" söyler. Hannibal, süvari komutanının övgülerini geri çevirmez ancak söylediği şeyin gerçekleşeceğinden kuşkulu olduğunu belirtir. Bunun üzerine Maharbal, Hannibal'e çıkışır ve nasıl savaşaacağını biliyorsa ancak zaferi nasıl kullanacağını bilmiyorsa, der. "İşte bu bekleyiş şehrin ve imparatorluğun kurtuluşunu sağladı" diyerek vakur bir edayla sonuca varır Livius (22.51.5, 6).

Bugünden baktığımızda Livius'la aynı kanıda olabilir ve Hannibal'in Cannae Muharebesi'nin hemen ardından Roma'ya yürümeyip şehri ani bir taarruzla ele geçirmemesini eleştirebiliriz. Ne var ki Dexter Hoyos'a göre yukarıda bahsi geçen olay, Roma'dan 483 km uzaklıkta gerçekleşen Cannae Muharebesi'nden sonra değil, 137 km uzaklıkta gerçekleşen Trasimene Gölü Muharebesi'nin ardından yaşanmış olmalıdır (2008: 53, karşı. 60). Şimdilik yetersiz bilgiler üzerinden Hannibal'e yüklenmeyelim, eleştirme

Hannibal'in Viyana'daki Schönbrunn Sarayı'nda bulunan mermerden bir heykeli. Hannibal kafasında her detayını tasarlamadığı ve kazanacağına emin olmadığı bir muharebeye girmezdi. Kartacalı, Nietzsche'nin çarpıcı bir şekilde "insanlık tortusu" olarak adlandırdığı sıradan insanlardan, yaptıklarıyla ve hareketleriyle de ayrıydı. (Yazarın koleksiyonundan)

Giambattista Tiepolo'nun (1696-1770) 1725-30 yılları arasında yaptığı ve Viyana Kunsthistorisches Müzesi'nde sergilenen *Hannibal betrachtet den Kopf des Hasdrubal* (Hannibal, Hasdrubal'in Başına Bakıyor) isimli çalışması. Hasdrubal İtalya'ya gitmek üzere İberya'dan ayrılır ancak Roma ordusu tarafından durdurulur ve Metaurus'a kadar kovalandıktan sonra burada bir muharebeye girmeye zorlanır (MÖ 207). Hannibal'in söz konusu destek kuvvetin akıbetine dair aldığı ilk haber, kardeşinin kesik başı olur. Romalılar iyi muhafaza ettikleri başı Hannibal'in ordugâhına yollar. (The Yorck Project)

dürtülerimizi bastralım ve Hannibal'in Roma'ya taarruz etmesi durumunda neler olabileceğini bir düşünelim. Cannae Muharebesi'nin gerçekleştiği nokta ile Roma arasında 480 km gibi bir mesafe bulunuyordu. Hannibal'in ordusu, cebri yürüyüşle günde 20 km yol kat etse bile Roma'ya ancak üç haftada ulaşabilirdi ki bu süre, halihazırda güçlü surlarla çevrili olan şehrin savunmasını daha da güçlendirmesi için fazlasıyla yeterli bir zamandı. Şehrin içinde bulunan muharebeye hazır iki konsül ordusuna ek olarak Ostia'da bir donanma beklediğini, Cannae felaketinin ardından donanma bünyesinden bir lejyon teşkil edildiğini ve derhal satın alınıp silahlandırılan 8.000 köleyi de atlamamak gerekir (Livius 22.57.7-8). Son olarak Roma ordusunun yurttaşlardan meydana gelen bir ordu olduğunu ve gerekli teçhizatın sağlanması durumunda şehri savunmak üzere hemen herkesin askere dönüştürülebileceğini de unutmamalıyız.

Antik dönemde ve o günün koşullarında bir ordunun doğrudan taarruz ederek bir şehri düşürdüğüne nadiren rastlanırdı. Bu türden girişimler ya içeriden bir ihanetle ya da Saguntum şehrinde olduğu gibi sekiz ay gibi uzun ve yıpratıcı bir kuşatma sürecinin ardından başarıya ulaşırdı. O tarihlerde şehri düşürmek isteyen kuşatma ordusu genellikle surların altından, üstünden ya da zayıf bir noktadan kendine yol açmak ister, bunu başaramayınca şehrin dış dünyayla tüm bağlantısını keserek hastalıkların, açlığın, susuzluğun ya da bu üç etkenin şehri düşürmesini beklerdi. O yüzden Makedonyalı II. Philippos'un de dediği gibi o dönemlerde bir şehri ele geçirmenin en kolay yolu "katır yüküyle altına sahip olmak" (ve içeriden birilerini satın almaktır) (karş. Demosthenes *On the Crown* 246-7). Hannibal, 60 yıl önce Herakleia yakınlarındaki düzlük arazide zafer kazanan, ardından Roma'nın 60 km yakınına kadar gelmeyi başaran ancak en sonunda elinde hiçbir şey kalmayan Pirus'un karanlık akıbetini de biliyordu. Ayrıca İtalya'nın güneyinden ayrılması durumunda Roma'ya karşı sürdürdüğü mücadelede sahip olduğu tüm destekten mahrum kalabilirdi. Dolayısıyla Hannibal'in uzun vadeli stratejisinde Roma'ya yürümek yoktu. MÖ 211 yılında şehrin neredeyse kapılarına dayandığında bile niyeti, Romalıların Capua kuşatmasını sonlandırmalarını sağlamaktı (karş. Livius 26.7-11 *muhtelif yerlerde*, Frontinus *Strategemata* 3.18.2-3, Valerius Maximus 3.7.10).

Günümüzün araştırmacıları ve askeri uzmanları, Hannibal'in güney İtalya'daki şehirleri ele geçirmeyi başaramadığını öne sürüyor. Bu, ancak bir noktaya kadar geçerli bir argümandır. Zira Hannibal'in amacının müttefik edinmek olduğu aşıkardı ve Nuceria ve Acerrae'yi yağmalamak zorunda kalsa da (Livius 23.15.1-6, Cassius Dio 15.37.30, 34, Zonaras 9.2) bu türden uygulamaların kendisine müttefik kazandırmayacağını bilincindeydi. Bu şehirleri, kuşatma teçhizatından yoksun olduğu için ele geçiremediği de iddia edilir. Antik dönemin koşullarına göre başarılı bir komutanın kuşatma teçhizatına da ihtiyacı yoktu. Gerek duyulduğu taktirde oracıkta inşa edilen gereçler yeterli gelebilirdi (karş. Livius 29.6, Locri kuşatması). Tüm bunların yanında Hannibal'in alametifarikası hareket kabiliyetiydi ve muhtemelen, kendisini stratejik olarak hareketsiz hale getirecek uzun süreli kuşatmalara girişmek istemiyordu.

Hannibal'e yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de deniz gücünün önemini kavrayamamasıdır. Ancak bu iddia da kolayca savuşturulabilir çünkü Kartacalı komutan, MÖ 217'nin yaz mevsiminde Kartaca donanmasıyla Pisae'de (Pisa) buluşmayı planlıyordu (Polybios 3.96.9) ancak Trasimene Gölü yakınlarında Caius Flaminius'un konsül ordusunu imha etmekle meşgul olduğu için bu planını gerçekleştiremedi. Hannibal, en büyükleri Tarentum olmak üzere İtalya'nın güneyindeki deniz üslerinden bazılarını da ele geçirdi. Ne var ki çok uzak bir noktada bulunan Kartaca donanması, harekete geçmekte yavaş davranıp destek ulaştırmada gecikince Hannibal'e savaş boyunca yardım edemedi. Bu konudaki kayda değer tek istisna donanmanın MÖ 215'te 4.000 Nümidyalı (ve 40 fili) Locri'ye çıkarabilmesiydi (Livius 23.13.7, 41.10, 43.6).

Tüm bunlara ek olarak savaş esnasında Roma'nın insan gücü konusunda olağanüstü bir potansiyele sahip olduğu ortaya çıktı. Pön Savaşı patlak vermeden önce Roma, Polybios'un da belirttiği gibi iki lejyon ve Latin-İtalyan *müttefik* alaylarından oluşan iki konsül ordusu teşkil eder ve savaşlara bu şekilde başladırı (3.107.9, karşı. Livius 22.36.2-4). Cannae Muharebesi için sekiz lejyon teşkil edilmesi daha önce görülmemiş bir şeydi. Ancak Polybios'un ifadelerine bakacak olursak Cannae'ye sekiz lejyon gönderildiğinde Roma halihazırda on lejyon teşkil etmişti bile. Bunlara İberya'da bulunan iki lejyonu da ilave etmek gerekir. MÖ 211'e geldiğinde Roma ordusu bünyesinde *müttefik* alayları ve donanmada görev yapan askerler de dahil olmak üzere,

Tunus'un Sousse kentinin MS 589'dan kalan eski kısmının güneydoğuya bakan bir fotoğrafı. Fotoğrafta Medina bölgesinde yer alan kışla görülmektedir. Romalıların Hadrumetum olarak adlandırdığı kent, Hannibal'in Roma'yla giriştiği uzun ve yorucu mücadelenin son aşamalarında askerî bir üs olarak hizmet vermiştir. (Ancient Art & Architecture)

Valencia'ya bağlı Mogente Hoard'da bulunan ve MÖ 230 yılına ait olduğu düşünülen Pön gümüş parasının arka yüzü (Londra, British Museum). Barca ailesi tarafından İbery'a'da yapılan parada Kartacalıların sıklıkla muharebelerde kullandığı küçük Afrika orman fili görülmektedir (*Loxodonta africana cyclotis*). Hannibal ve filleri, Roma için, çok güçlü yabancı bir gücün efsanevi sembollerine haline gelecekti. (Fields-Carré Koleksiyonu)

farklı harekât alanlarına dağılmış toplam 25 lejyon bulunuyordu (16'sı İtalya'daydı) ki bu yaklaşık olarak 250.000 askere denk gelmekteydi (Brunt 1971: 419-22). Bu sebeple Pirus'un güvenilir diplomatlarından olan Kineas'ın Roma'yı başı kesildikçe yenisini üretip savaşmaya devam eden efsanevi bir canavara benzettiği bilinmektedir (Plutarkhos *Pyrrhos* 19.7).

Muharebenin ardından mezbahayı andıran Cannae'de kaybeden taraf Roma oldu ve Livius'un ifadelerine göre (belki de ilk kez Livius'un verdiği sayı Polybios'un verdiği sayıya göre daha az abartılı görünmektedir) 50.000 asker, bir diğer deyişle ordunun %80'i muharebeden sağ kurtulamadı. Britanya ve kolonilerinin Somme Nehri'ne doğru başlattığı taarruzun ilk günü olan 1 Temmuz 1916'da verilen zayıf bile bu sayının yanına yaklaşmazdı (o gün 19.240 asker hayatını kaybetmiş, 35.493 asker yaralanmış, 2.152 asker kayıplara karışmış ve 585 asker de düşmana esir düşmüştü). Antik dönemde böylesine büyük bir felaketin ardından belini doğrultabilecek herhangi bir uygarlık yoktu. Polybios'a göre Hannibal'in İtalya'ya gelişinden yedi yıl kadar önce Galya'da birtakım sorunlar baş gösterdiğinde Roma, 700.000 piyade ve 70.000 süvariye seferber edebilmişti ve Hannibal'in 20.000 piyade ve 6.000 süvariden oluşan işgal ordusu düşünülduğünde bu sayı göze olağanüstü görünmektedir (Polybios 2.24.16-17, karş. 3.33.17-18, 56.4). Roma, Hannibal'i mağlup edebilmişse, bunun en önemli sebeplerinden biri, bitip tükenmek bilmeyen insan kaynağıdır. Diğer sebep ise Roma yurttaşlarının metaneti ve sabırdır. Hannibal'in ortaya çıkmasıyla birlikte Roma yurttaşları öylesine berbat bir süreçten geçmeye başladı ki, aynı süreçten antik dönemin herhangi bir uygarlığı geçseydi devlete ihanet etmek isteyen yurttaşlar kuyruğa girerdi. Cannae'de yaşanan küçük düşürücü mağlubiyetin ardından Romalıların kendi esirleri için Hannibal'e para ödemeyi reddetmesi de aynı durumun yansımasıdır (Livius 22.58, karş. 26.11). Bu dönemin havasını soluyup suyunu tatmış olan şair Ennius'un, hafızalara kazınan dizesinde de belirttiği gibi "Mağlup olan kendini mağlup hissetmiyorsa, galip olan gerçek bir zafer elde edememiştir" (*Annales* fr. 493 Vahlen).

Şu neredeyse kesindir; Hannibal, Roma şehrini yağmalayıp harabeye çevirmeyi ve küllerinin üzerinde muzaffer bir edayla poz kesmeyi aklından bile geçirmemişti. O, hiçbir canlıyı sağ bırakmamaya dayanan acımasız bir strateji izlemedi. Örneğin Trebbia ve Trasimene Gölü muharebelerinin ardından Polybios'un söylediğine göre (77.3-7, 85.1-4, karş. Frontinus *Strategemata* 4.7.25) İtalya'yı Roma'nın prangalarından kurtarmaya geldiğini ve alınan toprakları sahiplerine iade etme amacı güttüğünü yaymaları karşılığında Latin-İtalyan esirleri, herhangi bir fidye talep etmeksizin salverdi. Livius, Hannibal'in bu politikaya Cannae'den sonra da devam ettiği söyler ve Romalı savaş esirlerine hitap ederken onları yok etme amacının olmadığını, "şeref ve hakimiyet namına" savaştığını söylediğini aktarır (22.58.1-2, 3). Kartacalı komutan, Romalılardan sonsuza kadar nefret etmeye ant içtiyse de hiçbir zaman köklerini kazıma gibi bir amaç gütmeydi.

Bu hipotezimizin iki önemli dayanağı vardır. Birincisi, Cannae'nin ardından Hannibal'in Romalılarla müzakere etmek istemesidir. Aslına bakılırsa

Tunus'a bağlı Kerkennah Adaları'nın uzaydan çekilen bir görüntüsü. Kıyından yalnızca 20 km açıktaki bulunan bu adalar zinciri, iki büyük ada ve bir dizi küçük adadan meydana gelmektedir. Hannibal, nerede olduğuna dair haberlerin Kartaca'ya ulaşmasını engellemek için potansiyel işpiyonculara alkolün su olup aktığı bir ziyafet verdi. Böylece Romalıların Cercina dedikleri bu takımadalarda en ilginç aldatmacalarından birini gerçekleştirerek bir kere daha kendini kurtarmayı başardı. (NASA)

Hannibal, barış teklifinde bulunanların Romalılar olacağını düşünüyordu çünkü savaşmaya devam ederlerse onları yine yenecekti. Roma'ya sırtını dönen müttefiklerin sayısı da hızla artıyordu. Hannibal, üç yıl içinde karşısına çıkan tüm orduları paçavraya çevirmiş, İtalya'nın herhangi bir noktasına elini kolunu sallaya sallaya gitmişti. Tüm bunlara rağmen barış görüşmeleri yürütmeye hazırdı. İkinci dayanağımız, Makedonyalı V. Philippos ile Kartaca arasında imzalanan ve kutsal addedilen antlaşmada yer alan bir maddedir. Bu maddeye göre Roma, müttefiklerinden yoksun bırakılmalı ancak bir Latin devleti olarak varlığına müsaade edilmeliydi. Hangi devletin hakimiyetine girdiyse Roma'nın gücünü kontrol altında tutma sorumluluğu da o devlete ait olmalıydı. (Polybios 7.9.12-15). Hannibal'ın amacı, Roma'nın konfedere yapısını çökertmek ve düşmanın müzakere masasına perişan bir halde oturmasını sağlamaktı. Bunu gerçekleştirebilirse diğer müttefikleri de ondan yüz çevirir, böylece Kartaca, müzakere masasında yüklü bir savaş tazminatı elde edebilirdi. Roma'nın Akdeniz'de ikincil güç haline getirilmesi, Sicilya ve Sardinya ile daha önce kaybedilen diğer toprakların geri kazanılmasını ve yer altı kaynakları açısından zengin olan İberya'da daha büyük bir hakimiyetin kurulmasını sağlayabilirdi. Hannibal'ın attığı her adım bu amaçları gerçekleştirmek uğruna atılmış adımlardı. Böyle bir sorumluluğu yerine getirmek uğruna kullandığı yegâne yöntem kılıç ve kalkanı. Ve bunları olağanüstü şekilde kullandı.

SAVAŞLAR BİTTİĞİNDE

Livius, ünlü pasajında (21.4) henüz namını herkese duyurmamış olan Hannibal'i, gücünü topraktan alan efsanevi varlık Antaeus'e benzetir ve Kartacalı komutanı gelmiş geçmiş en sağlıklı insan ve yaşamış en hayat dolu şahsiyet olarak tanımlar. Bununla da kalmaz, Hannibal'ın açlığa, susuzluğa, sıcağa, soğuğa, uykusuzluğa ve yorgunluğa karşı olağanüstü bir tahammül gücü olduğunu söyler. Kartacalı komutanın "sıklıkla askerlerin kullandığı battaniyelere sarılıp nöbetçilerin yanında yere kıvrılıp yattığını" da eklemeyi ihmal etmez (21.4.9).

Elbette Livius genç komutana dair ideal bir portre çizmeye çalışmış, ona neredeyse efsanevi kahramanlara özgü nitelikler atfetmiştir. Yaşadığı dönemde bir efsane haline gelen Hannibal, ölüm, kandırmaca ve şeytana dair öğelerle bezeli Roma halk kültürünün ve mitolojinin içine fazlasıyla dahil edildi. Karşımızda çokleşmiş klişelerle bezeli bir portrenin durduğunu söylersek yanlış olmaz.

Aslına bakılırsa Hannibal'i yalnızca stratejist olması yönünden değerlendirmek eksik olur. Taktik seviyedeki komutanlığı, teşkilatçılığı, liderliği ve hatta devlet adamlığı da masaya yatırılmalıdır. Hannibal, sivil hayata döndükten sonra devlet adamlığına dair sahip olduğu yüksek becerileri kullanma imkânına sahip oldu. Savaş zamanı sergilemek zorunda olduğu olağanüstü askeri beceriler bu yönünü gölgede bırakıyordu ancak artık silahlar sustuğuna göre bu yönünü devreye sokmasında bir mâni yoktu. Ayrıca siyasi olarak iflas eden, fiziken de bir hayli bitkin düşen Kartaca'da bu türden becerileri kullanabileceği pek çok alan mevcuttu. Hannibal, iki *sufete*'den biri olarak atandıktan hemen sonra kolları sıvadı ve ilk iş olarak Kartaca'nın varlığını sürdürrebilmek için elinde ne kadar kaynak kaldığına dair detaylı bir araştırmaya girişti. Aslında bakılırsa Kartaca şehrinin durumu tahmin edildenden çok daha iyiydi. Devlet mali açıdan kendini toparlamak üzereydi ki bir skandal patlak verdi. Roma'ya yapılacak olan savaş tazminatı ödemesinin ilk taksitinin MÖ 199 itibarıyla gelip çatmasının ardından eldeki gümüşün ayarının son derece kötü olduğu ortaya çıktı. Bunun üzerine Kartaca, ortaya çıkan açığı Roma'ya bir kat daha borçlanarak kapatma yoluna gitti (Livius 32.2.1). Bu skandal karşısında Hannibal çok geçmeden idare konseyinin karşısına dikildi. Anayasayı değiştirme imkânına sahip olmasından sonra konseyin her yıl yapılacak bir seçimle oluşturulması ve hiç kimsenin iki yıl üst üste görev yapamaması yönünde bir karar alınmasını sağladı.

İdari yozlaşmışlığın kökünü kazıyan, zimmete para geçirme uygulamalarını bitiren ve ödenmemiş vergileri tahsil etmeyi başaran Hannibal, vergileri artırmadan da Roma'ya olan borçların ödenebileceğini gösterdi (Livius 33.46.1-47.2). Hannibal'den önce Kartaca hükûmetinde yolsuzluk, zimmete para geçirme ve hırsızlık hiç de az değildi ancak Kartacalı komutanın mali ve tarımsal alan da dahil olmak üzere gerçekleştirdiği yapısal reformlar meyvelerini ziyadesiyle verdi. Hatta öyle ki MÖ 191'de Kartaca 40 yıla yayılan borç taksitlerini (yaklaşık 8.000 talent) tek kalemde ödeme imkânına bile kavuştu. Aynı zamanda Doğu Akdeniz'de harp durumunda olan Roma ordusuna da büyük miktarlarda tahıl gönderebilecek kudretteydi. Ancak nedendir bilinmez (belki garezden belki de küstahlıktan) Roma, Kartaca'nın toplu ödemesini kabul etmeye tenezzül etmedi (Livius 36.4.7). İlginçtir, 4. yüzyılda Roma Afrika'sında yetmişmiş kişilerden biri olan Aurelius Victor, Hannibal'in askerlerini çiftçilere dönüştürmeyi başardığından, "Afrika topraklarını zeytin ağaçlarıyla doldurduğundan, başı boş askerlerin ülkeye ve ülke yöneticilerine zarar vermemesi için meşgul tutulduğundan ve bu sayede üretimin arttığından" bahseder (*Liber de Caesaribus* 37.3).

Ancak Hannibal'in ilgilenmesi gereken daha sıkıntılı bir durum vardı. Kardeşinin ordusu Ligurya'dan ayrıldığında Hamilkar isimli Kartacalı bir subay geride kalmış ve kendini, son gelişmelerden pek de hoşnut olmayan Liguryalı ve Galyalı kabilelerin lideri ilan etmişti. Bu subayın Placentia ve Cremona'daki Latin kolonilere saldırması iki devlet arasında iplerin yeniden gerilmesine yol açtı. Kartaca'ya şikâyetle bulunan Roma, bu çapulcuların derhal teslim olmasını talep edip yaşanan olayların barış antlaşmasını alenen ihlal

Rivayete göre, artık hiçbir yere bağlı olmayan askeri deha, Girit'e gitmeden önce yeni kurulmuş bağımsız bir krallık olan Ermenistan'a gider. Strabo (11.14.6) ve Plutarkhos'a göre (*Lucullus* 31.4-5) satrapken kral olan Artaksias, Hannibal'e verecek herhangi bir askeri görev bulamayınca Ağrı Dağı'nın eteklerindeki Aras Nehri'nin bulunduğu bölgeyi denetlemesini ve kurmak istediği yeni başkent için en uygun noktayı tespit etmesini ister (Şehir kurulduğunda Artaksata adını alacaktı. Bugün Artaşat olarak bilinir.). Resimde Ermenistan sınırları içindeki Khorvirap Manastırı görülmektedir. Manastırın arkasında ise Küçük Ağrı ile Büyük Ağrı dağları yer almaktadır. (Yazarın koleksiyonundan)

ettiğini belirtti. Gayrinizami unsurların Gallia Cisalpina'da gerçekleştirdiği bu türden faaliyetlerde Hannibal'in payı olduğu hususunda birtakım şüphelerin doğması elbette kaçınılmazdı. Kartaca senatosu Roma'nın bu talebine Hamilkar isimli bu subayı sürgün saymaları ve mülklerine el koymaları dışında yapabilecekleri bir şey olmadığı yönünde bir cevap verdi.

Roma ise Hannibal'ı mağlup ettikten sonra küçük ve bağımsız devletler Bergama ve Rodos'un talepleri doğrultusunda yüzünü doğuya çevirmişti. Romalılar, Makedonyalı V. Philippos (egm. MÖ 221-179) ve Suriyeli III. Antiokhos doğuda dengeleri değiştirmeden önce bölgede ağırlıklarını hissettirme niyetindeydi. Bu durum, Roma'nın diğer ülkelerin meselelerine karışma konusunda giderek artan bir isteğe sahip olduğunu göstermektedir. Roma, kendi nüfuz alanının sınırında yaşanan gelişmeleri kendi meseleleri olarak görme ya da en azından bu meselelere dair bir söz söyleme hakkını kendinde buluyordu. Bunu, karşı konulamaz bir güce sahip olmanın getirdiği küstahlık olarak görebiliriz. Roma, Hannibal'le müttefik olduğu için Philippos'u elbette affetmiyordu ancak Antiokhos'la karşı karşıya gelmek için görünürde bir sebep yoktu.

Büyük İskender'i örnek almak suretiyle "Büyük" namını kullanan ve Helenistik kralların en kudretlilerinden olan Antiokhos, krallığı eski kudretine kavuşturmak için Büyük İskender'in ölümünden sonra kaybedilen toprakları geri kazanma işine girişmiş olmasıyla aslında bu namı hak etmiyor değildi. Selevkos hanedanına eski gücünü kazandırıp kuzeydeki satraplıkları ve Anadolu'yu hakimiyeti altına alarak kısa süreliğine de olsa İndus'tan Ege'ye kadarki toprakların, diğer bir deyişle doğu dünyasının lideri konumuna yükseldi. Ancak MÖ 194'te hiç yapmaması gereken bir şey yapıp Yunanistan'ın hakimiyeti için Roma'yla karşı karşıya gelince işler büsbütün tersine döndü. Birinci önceliği atalarından kendisine miras kalan ve kısa süre önce hakimiyeti altına aldığı bölgelerin toprak bütünlüğünü korumak olan Antiokhos'un Roma'dan istediği, Hellespont'un (Çanakkale) diğer yakasında kendi işine bakması ve onu rahat bırakmasıydı. Ancak işler pek de istediği gibi gelişmeyecekti. MÖ 190'ın sonlarına doğru Bergama ve Rodos'un desteğini arkasına

alan Roma, Lidya'ya bağlı Magnesia düzlüklerinde gerçekleşen kesin sonuçlu bir muharebede Antiokhos'u mağlup edip kudretli ve tutkulu kralı Toros Dağları boyunca kovalayarak Anadolu'dan attı. Livius'un aktardığına göre (37.1.7-10, karş. Cicero *Philippics* 11.17) bu gelişmeler yaşanırken ve Hannibal'in Antiokhos'un yanında olduğu herkes tarafından bilinirken Scipio Africanus halka hitaben bir duyuru yapıp kardeşinin ordusunda onun varisi olarak bulunacağını bildirdi. Böylece Lucius Cornelius Scipio'nun (MÖ 190-konsül) Asya'daki birliklerin başında olması tam anlamıyla kesinleşti. Ustura misali keskin bir zekaya sahip olan Scipio, halkın fikirlerini manipüle etme konusunda neredeyse rakipsizdi. Aslında bu duyuruyu yaparak yurttaşları rahatlatmaktan başka bir şey yapmıyordu çünkü kendisi ne Magnesia'da bulundu ne de bir daha Hannibal'le karşı karşıya geldi (Scullard 1970: 210-44).

Aslına bakılırsa Roma, Hannibal'in Antiokhos'la diyalog içerisinde olduğundan bir süredir şüpheleniyordu. Kuşkusuz bu, Kartaca'nın Roma'nın rızası dışında herhangi bir savaşa girmeyeceğine, bu savaş özellikle de Roma'ya karşı yürütülüyorsa mutlak suretle tarafsız kalacağına dair verdikleri taahhüt ihlal ettikleri anlamına gelirdi. Roma, Hannibal'e Kartaca ekonomisini canlandırma konusunda sergilediği beceriden dolayı da öfkeliydi. Savaş tazminatının Kartaca'nın belini bükeceğini düşünüyorlardı ancak hiç de öyle olmadı. Scipio'nun mantıklı itirazlarına rağmen MÖ 195'te Kartaca'ya bir heyet gönderildi (Bu, Marcus Porcius Cato'nun, bilinen namıyla Yaşlı Cato'nun konsül olduğu yıldır) ve Hannibal'in Roma'nın düşmanlarına yardım ettiği ithamında bulunuldu. Senatodaki tartışmalarda Scipio Africanus, kendisine kulak kabartmaya meyilli olanlara bunun asılsız bir iddia olarak görüleceğini, "Hannibal'i suçlayanların içindeki düşmanlığın Romalıların saygınlığına gölge düşüreceğini (ve) Kartaca'daki mevcut otoriteye desteğin artmasına yol açacağını" söyledi (Livius 33.47.4). Soylu ifadelerdi sarf ettikleri ancak sağır kulakları aşip gönüllere ve zihinlere nüfuz edemedi.

Aslına bakılırsa bu süreçte Hannibal'in Kartaca'daki mevcut konumu salıntıdaydı. Zira zimmet ve rüşvet alarak kendilerine fazladan gelir sağlayan memur takımı arasından çok ciddi düşmanlar edindiği gibi *sufete* mevkiini işgal ettiği son yılda bulunuyordu. Romalı heyetin kendisinden teslim olmasını isteyeceğini ve Kartaca senatosunun da buna karşı çıkmayacağını ön gören Hannibal, kendine özgü hile ve numaralarla bu durumdan da sıyrılmayı başardı. İki dostuyla birlikte (muhtemelen Sosyos ve Silenos) kısa bir yürüyüşe çıkıyormuş gibi davranıp hızla yola koyuldu. Gece bile durup dinlenmeyen Hannibal, Thapsus yakınlarında, deniz kenarında ve kuş uçuşu 150 km uzakta bulunan mülküne ulaştı. Kartaca'daki hazinesini ise mürettebat ve teçhizat açısından tam donanımlı bir gemiyle çoktan harekete geçirmişti bile. Dolayısıyla Thapsus yakınlarında oyalanmadı ve kıydan biraz uzakta olan Cercina takım adalarına doğru denize açıldı. Buradaki Fenikeli tacirler kendisini tanıyınca Hannibal'in bir parça keyfi kaçtı çünkü şu andan itibaren tacirlerin Kartacalı yetkililere Hannibal'in yerini bildirmesi an meselesiydi. Bunun önüne geçmek isteyen Hannibal, aklına gelen bir fikri uygulamaya karar verip Fenike gemilerinin kaptanlarına kıyıda hep beraber ziyafet çekme teklifinde bulundu. Hannibal kaptanlardan serenleri ve yelkenleri de kıyıya taşıtmalarını, böylece kavurucu yaz güneşinden korunabilecekleri söyledi. Kaptanlar Hannibal'in teklifini kabul edip kıyıda ona katıldılar ancak böylece yola çıkış zamanları ertesi güne kalmış oldu.

Älemci kaptanlar küp gibi sarhoş olup gece bir köşede sızınca Hannibal hiç vakit kaybetmeden tabanları yağladı. Kartaca'da ise Romalı temsilciler

öfkeden küplere binmişti. Onları yatıştırmak isteyen Kartaca senatosu Hannibal'ı suçlu ilan edip mallarına el koymaya (sanki geride bir mal kalmış gibi) ve evini yerle bir etmeye karar verdi (Nepos *Hannibal* 7.6–7, Livius 33.45.6–7, 47.3–49.8). Türklerde bir deyiş vardır: “Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.” Hannibal'ın kendi memleketinde uğradığı akıbet de bu oldu.

Hannibal bu gelişmelerin ardından Antiokhos'un yanına gitmek üzere yelken açtı. Orada hürmet göreceğini biliyordu çünkü kral yakın zamanda Romalılarla savaşmak durumunda kalacaktı. Hannibal'ı ortadan kaldırmak isteyen Romalı senatörler ve Kartacalı bazı kimseler, Hannibal'ı entrikalar çevirip Antiokhos'u Roma'ya karşı kışkırtmakla suçlamış ve yukarıda da bahsedilen bir dizi eyleme girişmişlerdi ancak Hannibal'ın Antiokhos'a sığınmasına yol açan sebepler de tam olarak bunlardı.

Hannibal, bir hayli meşgul olan kralla Ephesos'ta bir araya geldi. Söylenildiğine göre kral, burada Hannibal'e Roma'yı bitirecek o muhteşem planı anlattı. Livius'un kayıtlarına göre (34.60.3–6, karş. Appianos *Syrica* 7, Justin *Epitome* 31.3.7–10) Hannibal'ın emrine 10.000 piyade, 1.000 süvari ve 100 savaş gemisinden müteşekkil bir donanma verilecekti. Hannibal ordusuyla önce Kartaca'ya gidecek ve Afrika'daki mevcut durumu kontrol altına alacak, ardından İtalya'ya giderek yeni bir savaşın fitilini ateşleyecekti.

Ancak görünüme göre Roma Hannibal'ın savaş planlarından haberdar oldu ve akabinde becerikli casuslar ve menfaat peşinde koşan gammazlar sayesinde yaklaşan savaşın kendi arka bahçesinde gerçekleşmesini engelledi (Frontinus *Strategemata* 1.8.7, karş. Livius 35.14.1–2, Nepos *Hannibal* 2.2). Daha önce de belirttiğimiz gibi Antiokhos ise en sonunda Magnesia'da mağlup edildi. Roma bu zaferin ardından doğal olarak Antiokhos'tan Hannibal'ı teslim etmesini istedi. Zira Romalıların gözünde bir haydut olan Hannibal, Roma'ya karşı yenden mücadele etmeye karar vererek şimdi bir de sözünden dönen bir dönem

Bir başına kalmış bu Dorik sütunu, Lakinia Burnu'na (Capo Colonne) inşa edilen Hera Lakinia Tapınağı'ndan geriye kalan son parçadır. Hannibal, ordusuyla birlikte İtalya'da gerçekleştirdiği faaliyetleri Yunanca ve Pön dilinde kaleme aldırdı ve buraya bıraktı. İtalya yarımadasına ayak bastığında ordusunun mevcudunun ne kadar olduğunu da bu kayıtlardan biliyoruz. Kayıtlar, bir nesil sonra Polybios tarafından okunacaktı. (Fototeca ENIT)

olmuştur. Ancak bir kere daha geç kalındı çünkü hazinesini bir gemiye yükleyen kıvrak zekalı Kartacalı, çoktan yola koyulmuştu bile. Bu kez istikamet Girit'ti.

Hannibal'in keyfi Girit'te bir hayli yerindeydi ancak rahat ve huzurlu bir hayata pek de alışkın olmayan Kartacalı'nın burada uzun yıllar kalmaya niyeti yoktu. Hannibal, bir süre önündeki seçenekleri değerlendirdikten sonra Bitinyalı I. Prusias'a (egm. MÖ 228-181) hizmet verebileceğini bildirdi. Prusias, hem sınır komşusu hem de Roma'nın müttefiki olan, aynı zamanda Magnesia'da da bulunan Bergamalı II. Eumenes'le (e. MÖ 197-158) savaş halindeydi. Bu yerel çatışma, Hannibal'e askeri dehasını sergileyebilmek için yeni bir fırsat sundu. Karada mağlup olan Prusias, mücadeleyi denizlere taşıdı. Düşmanın gemi ve mürettebat sayısı açısından üstün olduğunu gören Hannibal, denizcilere, çamurdan yapılan çömleklerle zehirli yılanları doldurup mancınıklarla düşman gemilerine fırlatmalarını tavsiye etti. İlk çömlekler atılırken Bergamalı denizciler, kendilerine kılıçlarla değil de top-raktan çömleklerle saldıran düşmanlarıyla alay etti. Ancak topaktan çömlekler güvertenin farklı noktalarında kırılınca ve zehirli yılanlar gemilerin dört bir yanına yayılınca yüzlerindeki gülümsemeden eser kalmadı. Justin'in de ifade ettiği gibi "İşte zaferi böyle kazandılar" (*Epitome* 32.4, bkz. Nepos *Hannibal* 10-11 *muhtelif yerlerde*).

Bir süre sonra Romalılar Hannibal'den bir kez daha teslim olmasını istedi. Zira Plutarkhos'un da ifade ettiği gibi "kuş çok uzaklara gidemeyecek kadar yaşlanmış ve kuyruk tüylerini yitirmişti" (*Flamininus* 21.1). Artık 64 yaşında olan Hannibal de en sonunda köşeye kısırıldığını anlamış olacak ki Romalılarla zahmetle sokmadan zehir içmek suretiyle yaşamına son verdi. Ölümünden önceki son anlarda Livius'un ifadelerine göre haykırarak şu ifadeleri sarf etti: "İhtiyar bir adamın ölmesini beklemekten bıkip usanan Romalıları, nicedir devam eden kaygılarından azat ediyorum" (39.51.9, karş. Plutarkhos *Flamininus* 20.5, Nepos *Hannibal* 12). Kartacalı komutanın son anlarında söylediği iddia edilen bu ifadenin gerçek olup olmadığı bilinmiyor. Şayet gerçekte, bu ifadeler Hannibal'in dudaklarından o anda mı döküldü yoksa o anın geleceğini tahmin eden Hannibal tarafından daha önce mi düşünüldü, bu da bilinmiyor. O gün orada neler olduğunu kimse bilmediğinden Livius'un Hannibal'in son anlarına dair anlattıklarının gerçek olma ihtimali, bizim buna ne kadar inanmak istediğimize bağlıdır.

Hannibal'e dair meşum anılar, zihinlerin tozlu raflarına kaldırılırken tarihler MÖ 183'ü gösteriyordu. Roma idaresi, Hannibal'in Alpler'i geçmesiyle başlayan 35 yıllık sürecin sonunda hiç şüphe yok ki ilk kez derin bir nefes alabildi. Roma'nın kalbinde merhamete yer yoktu. Zira düşmanından, ona merhamet edemeyecek kadar korkuyordu. Bazı şeyleri unutmamak, bazı şeyleri de affetmemek gerekir.

CÜMLELERDE BİR HAYAT

Dilden dile dolaşan bir hikâye vardır. Hannibal artık neredeyse Roma'nın kapılarına dayanmıştır ve başka diyarlardan gelen ordusunun kamp ateşleri Capitol'den seçilebilmektedir. Ancak Hannibal, kamp kurduğu alanın bir kısmının daha önceden satılık olduğunu, ordusuyla birlikte oraya gelmesinin arazinin değerini düşürmediğini ve arazinin hiçbir indirim olmadan bir başka Romalı tarafından satın alındığını öğrenir (Livius 26.11.7-8, Frontinus *Strategemata* 3.18.2). Bu duruma en güzel açıklamayı Hannibal'in yüzyıllar

sonra sahneye çıkacak olan manevi yoldaşı Napoléon getirir: “Roma’nın korkudan titremesine yol açan Kartacalı askerler değil (bir gün ölecek olan) Hannibal’in kendisiydi” (*Mémoires*, cilt II, s. 90). Yine de geçmiş zamanların büyük komutanlarıyla ilgili yazılıp çizilen anekdotlara ve yaşam öykülerine romantik güzellmeler, anakronik yazılar ve üpheli bilgiler olarak yaklaşmakta fayda var. Bunu söylüyorum ancak tarihçiler olarak ele aldığımız görkemli şahsiyetlere ya da bu türden kişilere dair derin bilgiler içeren hikâyelere kendimizi kaptırdığımızı da itiraf etmem gerekir. Bunu yaparak zihnimizdeki imgeyi, makul seviyedeki oyma ve cilalamalarla olduğundan daha heybetli hale getiriyoruz. Geçmiş yeniden şekillendirme sürecinde bizler için asıl önemli olan, müthiş bir kesinlikle ortaya konmuş gerçekler değil, söz konusu “büyük komutanın” yaşamının ritmini yakalamak ve hikâyenin efsanevi havasını hissedebilmek haline gelebiliyor.

Anatole France’ın da söylediği gibi, insanoglu var olmak için ihtiyaç duyduğu fikirleri süzer efsanelerden. Ancak biz, tıpkı tarihe damgasını vurmuş diğer önemli şahsiyetlerde olduğu gibi Hannibal örneğinde de tek bir kişinin milyonların kaderini etkilediği çıkarımında bulunmamalıyız. Yunanların (eski) bir deyişi vardır: koro tek bir kişi tarafından idare edilebilir ancak şarkıyı herkes söyler. Hannibal meselesinde de böyle bir tutumla hareket etmeli, Kartacalı komutanın yaşamına dair gerçekleri, efsanelerden ve hurafelerden arındırmalı, onu destanların kaygan zemininden kurtarıp gerçeklerin kuru ve sert ortamında ağırlamalıyız. Gerçekler, efsanelerden daha güçlüdür.

Örneğin Romalıları ele alalım. Düşmanlarının gaddar ve merhametsiz olduklarını sürekli tekrar ederek Kartacalılara dair meşum bir izlenimin oluşmasına sebep oldular ve bu, Hannibal’in öfkeden yerinde duramayan bir

“Yaralı Galyalı” (Paris, Louvre Müzesi, parça: MR 133). Bronzdan yapılmış erken dönem bir Yunan heykelinin Romalılar tarafından yapılan kopyası. Hannibal’in Kelt müttefikleri (bilhassa da İtalya’nın kuzeyinde yaşayan Galyalıları) bir hayli fazla sayıda etnik unsur içeren Kartaca ordusunun “top yemleri” olarak kullanılır, çokça zayıf verirdi, çok az karşılık görürlerdi. Bu vahşi ve savaşçı milletin askerleri, disiplinden yoksun kalabalıklar halinde çarpışmaya katılır, koşar, coşar ve uzun kılıçlarını savururlardı ancak yine de Hannibal’in zafere, canlarını feda eden “barbar” dostlarının sırtında ulaştığını düşünmek çok doğru olmaz. (Fields-Carré Koleksiyonu)

komutan, kana doymayan bir savaş meraklısı ve intikam ve şiddetten delicesine zevk alan biri olarak zihinlere yerleşmesine yol açtı. Bilge Seneca bu anlatıların bir kısmını alarak kendi eserlerinde kullandı ve Kartacalıları dehşet verici varlıklar olarak yansıtmaya fırsatını kaçırmayıp bir muharebe arifesinde içi kan dolu bir çukur gören Hannibal'in "Ah, ne muhteşem bir manzara" dediğini ileri sürdü (*de ira* 2.5.4). Romalılar, Hannibal'in, aklına koyduğuna yapan bir maceracı edasıyla barbarlardan oluşan masalsi bir ordunun başında zaferden zafere koşmasını sindiremedi. Hannibal'in ismi, Romalıların üzerinde insanın ruhunu daraltan bir pranga etkisi yaratıyor, Roma'nın kanla yazılan tarihinin üzerinde kara bir bulut gibi dolaşıyordu. İşte bu sebeple Roma'nın ebedi ve ezeli düşmanı Hannibal, peri masallarındaki canavarlara, çocuk öykülerindeki yaratıklara ve kâbus nesnesine dönüştürüldü. Zaten fevkalade kişiler milletlerin ortak şuurunda biraz da kötü olarak yer edinirler.

Hannibal'in MÖ 211'de Roma'nın kapılarına dayanarak sebep olduğu dehşet, ancak Visigotlu Alaric'in "ebedi şehre" girip yağma ve talana başladığı MS 410 yılında hissedilecekti ki kimileri bu tarihe kadar Roma'nın savaşçı içgüdülerini çoktan yitirdiğini ve sakinliğin ve lüksün bu türden yarıtcı hisleri bastırdığını savunmaktadır. Dolayısıyla Roma'nın sahip olduğu düşmanlar arasında Hannibal'in çok özel bir yeri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Öyle ki ulusal kriz anlarında Romalıları canlandırmak için söylenen *Hannibal ad portas* (Hannibal kapılarda) ifadesi etkinliğini uzun yıllar, varlığını ise imparatorluğun sonuna kadar sürdürdü (Cicero *de finibus* 4.9.22, *Philippics* 1.5.11, Juvenal *Satires* 6.290, bkz. 10.156.). Romalılar Hannibal'i tamamen tarih sayfalarına hapsetmek istemiyor gibi görünüyordu.

Yunan dostumuz Polybios bu şiddetli düşmanlığın bir istisnasıdır. Yaşananları, savaştan yaklaşık 50 yıl sonra kaleme alan Polybios'un bakış açısını ve Kartacalıları mümkün olduğunca objektif yaklaşıma çalışmasını, bir anlamda onların kültürü için de sembol haline gelen Hannibal'e dair çizmeye çalıştığı portrede apaçık bir şekilde görürüz (9.22.8–10, 24–26 *muhtelif yerlerde*). Örneğin Polybios'un kaleme aldığı şu anekdota bir göz atalım. Kartaca savaş konseylerinden birinde Alpler'i aşip İtalya'ya girme meselesi ile lojistik açıdan yaşanabilecek muhtemel problemler görüşülürken Hannibal'in adaşı olan ve Monomakos namını taşıyan bir subay, askerleri insan eti yemeye alıştırarak bu problemin üstesinden gelinebileceğini söyler. Hannibal yamyamlığın pratik bir çözüm olduğunu bilse de bu türden bir düşünceye asla meyiletmez. Askerlerin işgal edilmiş topraklarda birtakım tahribatlar yaratığına ve huzursuzluklara sebep olduğuna şüphe yoktur ancak Romalıların Hannibal'e atfettiği dehşet verici zalimlik, Kartacalı komutan ile Hannibal Monomakos'u karıştırmalarından ileri gelmektedir (9.24.5–8). Livius'un çizdiği Hannibal portresinde ise Kartacalı komutanın ahlaki değerleri arasında *inhumana crudelitas* (insanlık dışı gaddarlık) niteliğinin büyük bir yer kapladığını (21.4) söylemek durumundayız ancak şu da belirtilmelidir ki Roma'ya sadık biri olan Livius'un Hannibal'e dair olumlu hisler beslemesini zaten bekleyemeyiz.

İnsanlar, taraflardan birinin imha edildiği muharebeleri büyüleyici bulabilirler ancak muharebelere dair kayıtlar, bir yönüyle de ahlak dersi veren sahne oyunları gibidir. Savaş tarihinin tutkulu araştırmacıları, Cannae'yi çift taraflı kuşatmanın başarılı bir örneği olarak görürler. Hannibal'in başyapıtı olan, bugüne kadar gerçekleştirilmiş taktik seviyedeki en başarılı muharebe sıfatını hak eden ve düşmanın nasıl imha edilmesi gerektiğini öğreten Cannae, pek çok komutanın (bilhassa da Hannibal'in çağdaşlarının) gerçekleştirmek istediği bir başarı olagelmıştır ve bu sebeple askeri okullarda ders olarak okutulmaya devam etmektedir. Örneğin Wellington, Vitoria'da (1813) bunu denemeye

çalışmıştır. Napoléon, Ulm'da (1805) böyle bir başarıyı elde etmeye çok yaklaştı. "Tek bir kişi bile kaçamamalı" (*Mektuplar*, cilt. XI, no. 9374, s. 318) ifadesiyle de bunu başarmayı ne kadar istediği görülmektedir. Ancak *Grande Armée*⁶ de dahil olmak üzere hiçbir modern Avrupa ordusu, tüm unsurlarını eşgüdüm içerisinde ve mümkün olan en hızlı şekilde sevk edip düşmanı, engelleyici bir eyleme girişmeden önce tamamen kuşatmaya muvaffak olabilecek bir seviyeye ulaşamadı. Hannibal bunu başarmakla beraber becerikli askerler için imkânsız gibi görülen şeylerin aslında mümkün olduğu illüzyonunu da yarattı.

Clausewitz, "Tek merkezli harekâtlar zayıf taraf için uygun değildir" der (Savaş Üzerine 6.25). Napoléon da Hannibal'ın bu ölümçül tuzağının aslında fazlasıyla riskli olduğunu ve başarının esas nedeninin deha değil şans olduğunu ileri sürmüştür. Şans bazen sadece şanstır ancak bazen de herkesin bildiği gibi beceriden, içgüdüden ve bilgiden damıtılan bir olgudur.

Cannae, kimileri için bir saplantı haline geldi. Hannibal'ın elde ettiği zaferleri takıntı haline getiren Prusyalı stratejist Graf Alfred von Schlieffen, tek bir insanın, disiplini, etkinliği ve binlerce kişilik sayı üstünlüğünü etkisiz kılabileceğine ikna oldu. Ağustos 1914 tarihinde Almanya'nın Fransa'ya karşı girişeceği işgal planının mimarı olan Schlieffen, devasa planın taslaklarını tekrar tekrar hazırladığı o sancılı süreç boyunca Hannibal'den ilham alabilmek için Cannae Muharebesi'ni defalarca ama defalarca inceledi.

Schlieffen Planı'nın (aslına bakılırsa yıllar içinde verilen bir dizi yazılı emrin meydana getirdiği bir bütün) Cannae Muharebesi'nin devasa ölçekte bir tatbiki olması hedefleniyor, tarafsız Belçika sınırının ve dağlık arazinin kuzeyde ve güneyde çift taraflı kuşatmanın kolları olduğu tasavvur ediliyordu. Elde edilen sonuç Hannibal'ın Cannae'de uyguladığı taktiğin yüzeyel bir benzeri olmaktan öteye geçemedi ve olması gerekenden çok daha büyük bir hal aldı. Aslında yapılmak istenen, Belçika üzerinden bir kavis çizerek stratejik bir kuşatma harekâtıyla yaklaşık 40 gün içerisinde Fransa'nın işini bitirmek ve seferberlik süreci çok daha ağır ilerleyen Rus ordusuna karşı doğuda büyük harekâtlara girişebilmektir. Plan başarısızlıkla sonuçlandı. Aslına bakılırsa aynı zaman diliminde gerçekleşen Tannenberg Muharebesi'nde Rus İkinci Ordusu'yla karşı karşıya kalan Hindenburg ve Ludendorff'un, birlikte tasarladıkları planla Cannae'deki kuşatma prensiplerini uygulamayı başardıklarını söylemek mümkündür. İlk olarak Rus ordusunun merkez kuvvetlerinin ilerleyişine müsaade edildi, ardında her iki kanattan taarruza kalkan Alman kuvvetleri Rus İkinci Ordusu'nu kuşattı ve imha etti. Hannibal'ın muharebe taktikleri açısından yarattığı etkinin bir benzerini herhangi bir komutanın bir kez daha gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği son derece şüphelidir. Taktik seviyede muharebelerin şahı olan Cannae Muharebesi, Hannibal'ın en kusursuz sanat eseridir. Değil ondan daha mükemmeli, ona denk seviye bir muharebe bile bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ardent du Picq, C., (çev. Albay J. Greely ve Binbaşı R. Cotton, 1920),
Battle Studies: Ancient and Modern, US Army War College: Harrisburg, 1903; tekrar baskı.
1946
Astin, A. E., 'Saguntum ve İkinci Pön Savaşı'nın Kökenleri' bölümü, *Latomus* 26: 577-96, 1967

6 Napoléon'un başkomutan sıfatıyla komuta ettiği dönemin Fransız ordusu (Ç.N.).

- Bagnall, N., *The Punic Wars: Rome, Carthage and the Struggle for the Mediterranean*, Pimlico: Londra, 1990; tekrar baskı. 1999
- Bath, T., *Hannibal's Campaigns*, Cambridge: Patrick Stephens, 1981
- Beer, G. de, *Hannibal's March*, Sidgwick & Jackson: Londra, 1967
- , *Hannibal*, Thames & Hudson: Londra, 1969
- Brunt, P. A., *Italian Manpower, 225 BC – AD 14*, Oxford University Press: Oxford, 1971
- Carey, B. T., Allfree, J. B. and Cairns, J., *Warfare in the Ancient World*, Pen & Sword: Barnsley, 2005
- Connolly, P., *Greece and Rome at War*, Stackpole: Mechanicsburg, PA, 1981; tekrar baskı. 1998
- Cornell, T. J., Rankov, N. B. ve Sabin, P. (eds.), *The Second Punic War: A Reappraisal*, Bulletin of the Institute of Classical Studies 67, University of London Press: Londra, 1996
- Daly, G., *Cannae: The Experience of Battle in the Second Punic War*, Routledge: Londra, 2002
- Dawson, D., *The Origins of Western Warfare*, Westview: Boulder, CO, 1996
- Dodge, T. A., *The Great Captains*, Strong Oak Press: Stevenage, 1889; repr. 2002
- Febvre, L., *La terre et l'évolution humaine*, Paris, 1922; tekrar baskı. 1970
- Fields, N., *The Roman Army of the Punic Wars, 264 – 146 BC*, Osprey: Oxford, 2007
- , *Carthaginian Warrior, 264–146 BC*, Osprey: Oxford, 2010
- , *Roman Conquests: North Africa*, Pen & Sword: Barnsley, 2010
- Fuller, J. F. C., *The Generalship of Alexander the Great*, De Capo Press: New York, 1960; tekrar baskı. 1989
- Gaebel, R. E., *Cavalry Operations in the Ancient Greek World*, University of Oklahoma Press: Norman, OK, 2002
- Garouphalias, P., *Pyrrhus, King of Epirus*, Stacy International: Londra, 1979
- Goldsworthy, A. K., *The Punic Wars*, Cassell: Londra, 2000
- , *Cannae*, Cassell: Londra, 2001
- , *In the Name of Rome: The Men Who Won the Roman Empire*, Phoenix: Londra, 2003; tekrar baskı. 2004
- Grainger, J. D., *The Roman War of Antiochus the Great*, Brill: Leiden/Boston, 2002
- Griffith, G. T., *The Mercenaries of the Hellenistic World*, Ares Publishers: Chicago, 1935; tekrar baskı. 1984
- Gsell, S., *Histoire ancienne de l'Afrique du Nord*, cilt. 2, Paris, 1928
- Head, D., *Armies of the Macedonian and Punic Wars, 359 BC – 146 BC*, Wargames Research Group: Worthing, 1982
- Hoyos, D., *Hannibal's Dynasty: Power and Politics in the Western Mediterranean, 247–183 BC*, Routledge: Londra, 2003; tekrar baskı. 2005
- , *Hannibal: Rome's Greatest Enemy*, Bristol Phoenix Press: Exeter, 2008
- Jones, B. W., 'Roma-Kartaca İlişkileri: Bir Çatışma Çalışması' *The Classical Bulletin* 49: 5–26, Bolchazy-Carducci Publishers: Mundelein, IL, 1972
- Kistler, J. M., *War Elephants*, Praeger Publishers: Westport, CT, 2005
- Lancel, S., (çev. Nevill, A., 1995), *Carthage*, Blackwell: Oxford, 1992
- , (çev. Nevill, A., 1998), *Hannibal*, Blackwell: Oxford, 1995; tekrar baskı. 1999
- Lazenby, J. F., *Hannibal's War: A Military History of the Second Punic War*, Aris & Phillips: Warminster, 1978
- , *The First Punic War: A Military History*, University College London Press: Londra, 1996
- Liddell Hart, B. H., *Scipio Africanus: Greater than Napoleon*, De Capo Press: New York, 1926; tekrar baskı. 1994
- Moscatti, S. (ed.), *The Phoenicians*, I. B. Tauris: Londra, 1997; tekrar baskı. 2001
- Nossov, K. S., *War Elephants*, Osprey: Oxford, 2008
- Picard, C. G. and Picard, C., (çev. Collon, D., 1969), *The Life and Death of Carthage*, Sidgwick and Jackson Ltd: Londra, 1968
- Proctor, D., *Hannibal's March in History*, Oxford University Press: Oxford, 1971
- Ridley, R. J., 'Scipio Africanus Cannae'de miydi? *Latomus* 34: 161–5, 1975
- Sanctis, G. de, *Storia dei Romani*, cilt. 3.2, Kessinger Publishing: Florence, 1968

- Scullard, H. H., *Scipio Africanus, Soldier and Politician*, Thames & Hudson: Londra, 1970
 —, *The Elephant in the Greek and Roman World*, Thames & Hudson: Londra, 1974
 Seibert, J., *Hannibal*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt, 1993
 Sumner, G. V., 'Hannibal Savaşları'ndan Önce İspanya'da Roma Politikası' *Harvard Studies in Classical Philology*, cilt. 72, s. 205-46, Harvard, 1967
 Walbank, F. W., *A Historical Commentary on Polybios*, cilt. 1, Clarendon Press: Oxford, 1957
 —, *A Historical Commentary on Polybios*, vol. 2, Clarendon Press: Oxford, 1970
 Warry, J., *Warfare in the Classical World*, Salamander: Londra, 1980
 Wise, T. and Healy, M., *Hannibal's War with Rome: The Armies and Campaigns 216 BC*, Osprey: Oxford, 1999; tekrar baskı. 2001

TERİMCE

- Ager publicus*: "kamu arazisi" – devletin fetihler yoluyla elde ettiği topraklara verilen ad.
- AUC: ab urbe condita* ifadesinin kısaltılmış hali. "Şehrin (Roma'nın) kuruluşundan itibaren" anlamına gelen ve MÖ 21 Nisan 753'ü işaret eden tarih.
- ala / alae*: "kanat" – *legio*'ları destekleyen Latin/İtalyan birlikler
- hastati*: "mızraklı askerler" – Cumhuriyet döneminin ortalarında bölüklerden oluşan lejyonların ilk hattını teşkil eden genç lejyonerler
- legio/legiones*: "toplanan askerler" – Roma ordusunun ana muharebe birliği
- magister equitum*: "at efendisi / süvari başkomutanı" – diktatörden sonraki iki numaralı kişi.
- maniple*: Cumhuriyet döneminin ortalarında lejyonları oluşturan bölük seviyesinde taktik birlikler.
- novus homo*: "yeni kişi" – aile geçmişinde konsüllük yapmış biri bulunmayan, mensup olduğu ailede konsüllük makamına erişen ilk kişi.
- principes*: "esas askerler" – Cumhuriyet döneminin ortalarında bölüklerden oluşan lejyonların ikinci hattını oluşturan tam olgunluğa erişmiş lejyonerler.
- princeps senatus*: "Senato'nun lideri" – Senato'nun en üst mertebede bulunan mensubu.
- socii*: Roma'nın Latin ve İtalyan müttefikleri.
- sufete*: Kartaca'da her yıl seçilen iki en üst düzey yetkiliden biri.
- suffectus*: "yerine gelen" – Roma'da görev süresini dolduramadan yaşamını yitiren konsüllerin yerine seçilen yeni konsül.
- triarii*: "üçüncü hattaki askerler" – Roma'da cumhuriyet döneminin ortalarında bölüklerden oluşan lejyonların üçüncü hattında bulunan en tecrübeli askerler.
- triplex acies*: "üçlü muharebe düzeni" – Roma ordusunun üç hatlı muharebe düzeni.
- velites*: "pelerin giyenler" – Hafif (ve menzilli) piyade olarak görev yapıp Roma ordusunun en genç (ve en yoksul) lejyonerlerinden oluşan birlikler.

İNDEKS

Kalın yazılan sayılar görselleri işaret etmektedir.

Aemilius Paulus, Lucius 23, 26, 46
Alpleri geçmek

Hannibal tarafından 4, 6, 9, 13
Napoléon tarafından 37, 39, 40
geçitler 36, 37, 38, 39, 40

Ampurias *bkz.* Emporiae

Aprian 22, 27, 28, 32

Arden du Picq, C. 36, 38

Arno Nehri 17

Artaxias, Ermenistan Kralı 55

Attillus Regulus, Marcus 22

Avignon 35

Birinci Pön Savaşı (265–242 BC) 6, 7–9, 8, 15

Büyük İskender 4–5, 35, 37, 43

Büyük Antiokhos III., Suriye Kralı 55–56, 57

Cannae, Muharebesi (MÖ 216) 20, 25

tanımlar 21–26, 36–38, 47, 51, 52
muharebeden geriye kalan 60–61

harita 21

arazi 22, 26

Capua 11, 14, 50

Cenoman kabilesi 17, 18

Cercina (Kerkennah) Adaları 53, 56

Clausewitz, Carl von 32, 39–41, 61

Col de Larche 38

Col de Montgenèvre 37

Col du Mont-Cenis 39

Dido, Kartaca Kraliçesi 8

Durance Nehri 37

Ebro Antlaşması (226 BC) 10–11

Ebro Nehri *bkz.* Iber Nehri

Emporiae (Ampurias) 7

Ennius 45, 52

Ephesus 34, 57

Epirli Pirus 4–5, 50

Ermenistan 55

Eryx (Monte San Giuliano) 8

filler 18, 19, 27, 27, 30, 52

Fabius Maximus Cunctator, Quintus 42, 43, 44–45, 46, 47

Febvre, Lucien 12

Flaminius, Caius 20–21, 35, 36, 43–44

Frontinus, Sextus Julius 29–30

Florus, Lucius Annaeus 15

Galyalılar 59

Girardon, François tarafından yapılan heykeller 23

Gisgo 24

Hadrumetum (Sousse) 51

Hamlikar (kaçak Kartacalı subay) 54

Hamlikar Barca 6, 7–9, 8, 15

Hannibal Barca 23, 27, 40, 47

başarılarının değerlendirilmesi 4–6
kiyafetleri ve dış görünüşü 13, 24, 33

ölümü 58

gözü 19

gürgünde geçen yaşamı 56–58

mirası 60–61

babasına ettiği yemin 7, 8

Scipio ile görüşmesi 33

Romalıların kendisine tavrı 58–60

ordusunun büyüklüğü 27, 28

komutan olarak becerileri 34–43

devlet adamı olarak becerileri 54

stratejisi 5, 11–14

savaş gayeleri 52–53

Hannibal Monomakos 60

Hanno, Bomilcar oğlu 23

Hasdrubal (Hannibal'ın kurmaylarından)

23

Hasdrubal Barca 47, 54

Hasdrubal Muhteşem 7, 10

Hera Lakinia Tapınağı ve yazıtları 27, 57

Hoyos, D. 49

İber (Ebro) Nehri 11

İlipa Muharebesi (MÖ 206) 48

İşere Vadisi 36

Kartaca

Hannibal'ın idaresi 54

donanma kabiliyeti 12, 50–51

Kerkennah Adaları *bkz.* Cercina Adaları

kılıçlar 33

kiyafetler ve dış görünüşü 13, 24, 33

kuşatmalar 50

Laelius, Caius 31, 39

Leach, John tarafından yapılan görsel 8

Livius

Hannibal'e karşı tutumu 60

Cannae üzerine 22, 24, 47, 52

Ephesus üzerine 34

Flaminius üzerine 44

Hannibal'ın ölümü üzerine 58

Hannibal'ın Roma'ya yürümemesi üzerine 49

Hannibal'ın Antiokhos'la ilişkisi üzerine 57

Hannibal'ın esirlere davranışı üzerine 52

Trasimene Gölü üzerine 20–21, 35–36

Hannibal'ın portresi 53

Scipio'nun namı üzerine 48

Scipio'nun Afrika'yı işgali üzerine 26–27

Trebbia üzerine 17

Varro üzerine 45–46

Zama üzerine 28–29, 30, 32, 39

Magnesia, muharebesi (MÖ 190) 55–56

Mago 17, 19, 23, 25

Maharbal, Himilko oğlu 23, 49

Marcellus, Marcus Claudius 45, 46–47

Masinnisa, Nümidia Meliki 28, 30, 32, 39

miğferler 33

Minucius Rufus, Marcus 45

Monte San Giuliano *bkz.* Eryx

Napoléon Bonaparte

Alpleri geçişi 37, 39, 40

Hannibal'ın seferleri üzerine 35, 58, 61

sözleri 12

Ulm'da 60

Onasander 24

Philippos V, Makedonya kralı 54–55

Phormio 34

Pirene 31

Plutarkhos 22, 34, 55, 58

Polybios

Aemilius Paulus üzerine 46

Hannibal'e yaklaşımı 60

Cannae üzerine 22, 24, 38, 51

İkinci Pön Savaşı'nın sebepleri üzerine 7–8

Fabius Maximus üzerine 44

Flaminius üzerine 44

Hamlikar üzerine 9

Hannibal'ın süvarilere güvenmesi üzerine 30

Hannibal'ın komutanlık becerileri üzerine 34, 42, 43

Hannibal'ın esirlere yaptığı muamele üzerine 52

Hera Lacinia yazıtları üzerine 27

Trasimene Gölü üzerine 20, 21, 35

Roma'nın savaşma biçimi üzerine 36

Saguntum üzerine 10–11

Trebbia üzerine 17, 18, 19

Zama üzerine 28, 29, 30, 31, 32, 38–39

Prusias I, Bitinya kralı 57–58

Roma

şehir tahkimatları 48

Hannibal'ın şehre yürümemesi 48, 49–50

donanma kapasitesi 12

askeri başarılarının sebepleri 43

ordusunun büyüklüğü 11, 51–52

stratejisi 14

Romano, Giulio tarafından yapılan resimler 28

Saguntum (Sagunto) 10–11, 10

Schlieffen Planı 61

Scipio, Publius Cornelius 17

Scipio Africanus, Publius Cornelius 47

Asya'da 55–56

kiyafeti ve dış görünüşü 33

Ephesus'ta 34

komutanlık becerileri 47–49

Zama'da 26, 28, 30–31, 33, 39, 48–49

Zama'dan sonra 56

Sempronius Longus, Tiberius 17–19

Servilius Geminus, Cnaeus 22, 24–26

Slodtz, Sébastien tarafından yapılan heykeller 23

Sousse *bkz.* Hadrumetum

Sun Tzu 34

Taurini kabilesi 41

Tarentum 14, 14

Ticinus'taki çarpışma (MÖ 218) 17, 47

Tiepolo, Giambattista tarafından yapılan resimler 50

Trasimene Gölü Muharebesi (MÖ 217) 18, 19–21, 19, 34–36, 52

Trebbia, muharebesi (MÖ 218) 16, 17–19, 34, 52

Turin 41

Varro, Caius Terentius 23, 26, 45–46

Vergilius 8, 45

Yeni Kartaca 5

Yunanistan 54–56

Zama, muharebesi (MÖ 202) 26–34, 28, 29, 38–39, 48–49

